

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra teorie kultury

(Kulturologie)

Rigorózní práce

2009

Mgr. Markéta Vrabcová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra teorie kultury

(Kulturologie)

Mgr. Markéta Vrabcová

Formování identity míst a UNESCO

Forming of identity of places and UNESCO

Rigorózní práce

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 20. 8. 2009

Mgr. Markéta Vrabcová

Obsah:

1. Úvod /5/

2.1 Životní prostředí a religiozita /6/

2.2 Architektura a duchovní život /10/

2.3 Umění ve veřejném prostoru /21/

2.4 Umělecký rozvoj měst /29/

2.5 Naplnění lidských potřeb /38/

2.6 Zrození genia loci /46/

2.7 Etické principy architektonické tvorby / 51/

3. Analýza městského prostředí /60/

3.1 Metody rozboru /60/

3.2 Vlastní rozbor míst v Praze, spojený s výsledky asociačního výzkumu /68/

3.2.1 Pražský hrad /70/

3.2.2 Sídliště Jižní město /73/

3.2.3 Park Letenské sady /75/

3.2.4 Klementinum /77/

3.2.5 Rozbor unikátní čtvrti v Kodani – Christianie /79/

4. Formování míst a UNESCO /83/

4.1 Charakteristika UNESCO, náhled do historie /83/

4.2 Hlavní priorita UNESCO - šíření kultury míru /84/

4.3 Poselství míst pod patronací UNESCO /87/

4.4 Jak (ne)vypadají místa, která šíří poselství míru? /90/

5. Závěr /92/

6. Abstract /95/

7. Shrnutí /97/

8. Literatura /100/

9. Příloha: průzkum propagace českých UNESCO památek a Prahy prostřednictvím reklamních letáčků, popis průzkumu a vyhodnocení /102/

1. Úvod

Místo není jen fyzikálně ohraničený prostor určený k existenci člověka, ale je především jakýmsi odlitkem našeho myšlení a jednání. Právě v mysli si vytváříme hranice konkrétního místa, nebo naopak tyto hranice boříme a budujeme mezi nimi různé mosty. Skrze naše myšlení a jednání dáváme místům konkrétní charakter, obsah. Druhá světová válka přinesla kromě obrovských ztrát na životech a dalších ničivých škod také velký obrat k lepšímu, naději a odhodlání změnit myšlení člověka, proměnit válečný charakter míst v mírový. Tento myšlenkový posun doprovázelo vědomí, že mír není možné zakládat jen na politických a ekonomických opatřeních vlád. Plodem tohoto úsilí je světová organizace UNESCO. Tato organizace chápe svět jako místo utvářené pestrou identitou národů a jednotlivců. Místo, které ovlivňujeme pomocí naší mysli a které umožňuje dynamické změny skrze spolupráci v oblasti vědy, vzdělávání a kultury. Takové prostředí vyrůstá z našeho vědomí jako nádherná květina, jejíž kořeny jsou zapuštěny v půdě rozmanitých kultur a jejíž květ se rozevírá pro každého člena společnosti.

Mezi jedny z důležitých aktivit UNESCO patří ochrana světového kulturního dědictví jako pokladu, který náleží celému lidstvu a nelze jej tedy poškozovat či pozměňovat jeho charakter. Právě na místa, která si zaslouží ochranu a péči pro svoji jedinečnost a inspiraci, se soustřeďuji ve své práci. Pro místa opačného charakteru uvádím pouze několik příkladů.

Ve své práci k hlavnímu tématu formování identity míst s prioritami UNESCO přistupuji z více hledisek. Nejdříve rozebírám fyzickou a duchovní strukturu městského prostředí, dále se soustřeďuji na umění ve veřejném prostoru, umělecký rozvoj měst a duchovní aspekt míst- genia loci. Důležitým prvkem mé práce je také stanovení devíti etických principů, které zajišťují, aby vznikající architektura přispívala k pozitivnímu rozvoji společnosti. Práce je doplněna také o vyhodnocení dotazníkového šetření ohledně vnímání genia loci čtyř pražských míst (Pražského hradu, sídliště Jižní město, Letenských sadů a Klementina). Zaměřuji se také na výjimečná místa jako např. čtvrť v Kodani - Christianii.

Hlavním cílem této práce je prozkoumat způsob utváření identity míst, jak jejich charakter ovlivňují různí činitelé, především organizace UNESCO a analyzovat základní vazby mezi člověkem a městským prostředím.

2.1 Životní prostředí a religiozita

Různé náboženské nauky zahrnují odlišné koncepce času a prostoru. Vědecký Západ a křesťanství pojímá čas a prostor odlišně od hinduistického a buddhistického modelu. Každé náboženství vytváří specifický postoj k životu, k přírodě a to vede v důsledku i k větší variabilitě životního prostředí.

„Západ používá lineární model času. Čas se pohybuje z bodu A do bodu Z. Běží dopředu. To je zachyceno v církevní písni ‚Bůh uskutečňuje své záměry rok za rokem‘, nebo ve vědeckém mýtu a vzestupné evoluci. Západní model nevyhnutelně vede k antropocentrismu, na lidské bytosti je pohlíženo jako na výsledek historického procesu a evoluce. V hinduismu a buddhismu není čas chápán jako lineární, ale jako cyklický a tato skutečnost hluboce ovlivňuje chápání světa, lidství a etiky.“¹

Hinduistický a buddhistický model je cyklický: vzestup- úpadek-vzestup; hinduisté i buddhisté věří v reinkarnaci (znovu vtělování). Tato víra se zakládá na představě, že život jedince po jeho fyzické smrti dále pokračuje.

„Hinduistický pohled na přírodu je prostoupen úctou k životu a vědomím, že velké přírodní síly země, obloha, vzduch, voda a oheň, stejně tak jako rozličné formy života zahrnující rostliny, stromy a zvířata, jsou společně spjaty v rámci ohromujícího rytmu přírody.“²

Hinduismus zakazuje svým stoupencům jíst maso, doporučuje jim řídit se vegetariánskou etikou, která je odvozena z karmy: používat, ale nezabíjet život. Podle Gándhího tato etika vede svět k větší humanitě a je velkým přínosem Indie. V zákazu pojídání masa můžeme vidět také ekonomický důvod. Ochrana krav má také funkční význam. Živá kráva poskytuje pití a jídlo, její exkrementy slouží jako palivo a to je přínosnější, než ji zabít kvůli masu.

¹ Palmer, M. "The encounter of religion and conservation". In J.R. Engel and J.G. Engel (eds.): Ethics of Environment and Development. Global Challenge, I. Response, London: Belhaven Press, 1990, s. 53

² Tamtéž, s. 53

V buddhismu jsou velmi populární „Jataka příběhy“ pojednávající o minulých životech Buddhy. Sdělují důležitou informaci, že život je na různých úrovních propojen a naplněn láskou a péčí.

„Buddhistický přístup k přírodě můžeme objevit také ve slovech Dalai Lamy: „Dovedeš si představit, jak nádherný by byl svět, kdyby každý pečoval o všechna zvířata a veškerý život stejným způsobem? Uvědom si skutečnost, že schopnost cítit bolest a štěstí je společná jak pro složité lidské společenství, tak i pro jednodušší formy života, zvířata. Obě skupiny chtějí žít a nepřejí si zemřít. Jako buddhista věřím ve vzájemnou závislost všech věcí, vnitřní vztah mezi celým spektrem rostlin a živočichů včetně všech prvků přírody, které se nám dávají poznat jako údolí, hory, řeky, obloha a slunce.““³

Dalai Lama si přeje pečovat o ostatní formy života jako o lidský život. Zvířata také trpí, cítí bolest a mají touhu žít. Tento způsob uvažování, soucítění se všemi živými bytostmi, je typický především pro mahájánový buddhismus. Buddhisté věří, že žijeme v iluzi, dokonce i koncept já je iluzí. Kvůli naší falešné interpretaci reality jsme chyceni do cyklu nových zrození, a tak jsme vlastně na stejné úrovni jako hmyz. Tento přístup k prostředí můžeme chápat jako ekocentrický, člověk nestojí ve středu světa, ani se z přírody nijak nevyděljuje, ale je její součástí.

Zcela opačný postoj k životnímu prostředí, tj. antropocentrický je prezentován v židovství a křesťanství. Judaismus čerpá ze dvou zdrojů: Tóry a Talmudu. Část Tóry vyjadřuje lidskou nadřazenost nad ostatními živočichy.

„V knize Genesis je Adamovi dána od Boha moc a dominance. Pojmenovává zvířata a ptactvo, a tak ukazuje, že má nad nimi moc. Potom je mu dána zahrada v Edenu jako místo k přebývání. Adam nad ní převezme kontrolu.“⁴

³ Palmer, M. "The encounter of religion and conservation". In J.R. Engel and J.G. Engel (eds.): Ethics of Environment and Development. Global Challenge, I. Response, London: Belhaven Press, 1990, s. 55

⁴ Palmer, M. "The encounter of religion and conservation". In J.R. Engel and J.G. Engel (eds.): Ethics of Environment and Development. Global Challenge, I. Response, London: Belhaven Press, 1990, s. 56

Po tomto úryvku následuje popis Edenu, jako krásného místa se spoustou stromů, kde roste šťavnaté a sladké ovoce. V tomto popisu je Adam varován, aby jedl plody pouze ze stromů, o které pečuje.

„Když Adam kráčel první den v zahradě, pocítil nádhernou vůni. Ta ho přivedla až ke stromu, kde visely zralé meruňky. Natáhl se k jedné, aby si ji utrhl. Ale ta se pohnula tak, že se jí ani nedotkl. Natáhl se pro jiné ovoce, ale i to se vyhnulo jeho ruce. Potom k němu promluvil Boží hlas: „Obděluj půdu, pečuj o stromy a teprve potom můžeš jíst tyto plody.““⁵

Židovské prohlášení, které bylo učiněno v Assisi v roce 1986, obsahuje poznámky o lidské nadřazenosti vůči přírodě:

„Hlavním bodem tohoto učení je, že zvířata, dokonce i ta nejmocnější mezi nimi, jsou zoufale bezmocná ve srovnání s lidmi. Vládneme jejich království tak, jako Bůh vládne nám.“⁶

Ačkoliv jsou lidé podle judaismu přírodě nadřazeni, jsou nuceni se o ni starat, nesou odpovědnost za obnovu přírody a pokračování života, dokonce i když z toho nemají žádný přímý zisk. Judaismus je jedním z kořenů křesťanství, a tak obě náboženství mají mnoho společného. Jejich přístup k přírodě je podobný. Křesťanství však na rozdíl od judaismu rozpoznalo Mesiáše v Ježíši Kristu a jeho prostřednictvím nabídlo lidem odpuštění a víru ve vzkříšení.

Skrze nový život křesťané věří, že spolu s Kristem budou moci v budoucnu sdílet království Boží, tak jak o tom píše Izaiáš (11: 6-9):

„Vlk bude pobývat s beránkem, levhart s kůzlem odpočívát. Tele a lvíče i žírný dobytek budou spolu a malý hoch je bude vodit. Kráva se bude popásat s medvědicí, jejich mláďata budou odpočívát spolu, lev jako dobytče bude žrát slámu. Kojenec si bude hrát nad děrou zmijs, bazilišku do doupěte sáhne ručkou odstavené dítě. Nikdo

⁵ Tamtéž, s. 57

⁶ Tamtéž, s. 57

už nebude páchat zlo a šířit zkázu na celé mé svaté hoře, neboť zemi naplní poznání Hospodina, jako vody pokrývají moře.“⁷

Království Boží je vykresleno jako velice harmonické a mírumilovné místo, ve kterém nebudou války, problémy, nesnášenlivost, lidé budou v absolutním spojení s Bohem a ostatním stvořením. Avšak už nyní Bůh jedná ve světě prostřednictvím našeho života.

„Kristus nemá tělo nyní na zemi, ale má nás; nemá ruce, ale má nás, nemá chodidla ale má nás. Skrze naše oči soucítí a dívá se na svět; skrze naše ruce žehná nyní lidem; naše nohy ho vedou tam, kde koná dobro.“⁸

Dalším světovým náboženstvím je islám. Podle islámu dal Alláh existenci pouze dvěma tvorům, které mají svobodnou vůli, lidem a džinům. Ovšem ve svobodné vůli je ukryt i zdroj nebezpečí.

„Etika islámu spočívá pevně na realitě dne posledního soudu. Toho dne očekává zatracení a mučení toho, který zneužil Bohem danou sílu a možnost jednat sám za sebe. Opět lineární pohled na čas a historii upravuje etické normy. Toto je jediný život, který máme. Podle toho, jak jej budeme žít, budeme také souzeni.“⁹

Náboženství ukotvuje lidi ve světě. Usnadňuje jim utváření si osobního vztahu s kosmem, světem a místem, kde žijí. Pomáhá jim k větší odpovědnosti za životní prostředí. Víra nás duchovně spojuje s jednotlivými místy ve světě, skrze víru jim dáváme nový, hlubší význam. Lineární – evropský, antropocentrický model chápání času a prostoru, kde složitější formy života mají mocenskou převahu nad jednoduššími formami, ukryvá nebezpečí v necitlivém zasahování do přírodního prostředí. Pocit nadřazenosti vůči přírodě je však tlumen lidskou povinností se o ni starat. Příroda je sice pro člověka zdrojem potřebných surovin, potravy atd., ovšem ne nevyčerpatelným. Je obrovskou „zásobárnou“, avšak tuto zásobárnu je třeba znovu doplňovat a obnovovat její zdroje.

⁷ Iz 11, 6-9

⁸ Palmer, M. "The encounter of religion and conservation". In J.R. Engel and J.G. Engel (eds.): Ethics of Environment and Development. Global Challenge, I. Response, London: Belhaven Press, 1990, s. 60

⁹ Tamtéž, s. 61

2.2 Architektura a duchovní život

Veškerá architektura má svůj počátek v myšlence, slově, ideji. Vzniku hmotného díla předchází vždy něco nehmatatelného, co se odehrává pouze v mysli člověka. Filosofie, náboženství jde ještě dál. Táže se, kde se vzal člověk? V této souvislosti můžeme hovořit o člověku jako o příbytku pro myšlenky, o domově idejí. Kde má tedy původ tento zvláštní „domov“, kdo byl jeho tvůrcem a za jakým účelem byl zbudován? Evropanům je historicky nejbližší filosofie křesťanství, podle které byl člověk a celý svět stvořen skrze Boží myšlenku, slovo.

Tajemství a div stvoření

„Bůh tvoří slovem. Připravuje vše, aby člověk mohl plně a radostně žít.

I řekl Bůh: ‚Bud’ světlo!‘ A bylo světlo. Viděl, že světlo je dobré a oddělil světlo od tmy. Světlo nazval Bůh dnem a tmu nocí. Byl večer a bylo jitro, den první.“¹⁰

Takto Bůh během sedmi dnů postupně stvořil celý svět. Vytvářel jej s velkou péčí a láskou tak, aby odpovídal všem potřebám člověka.

„Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: ‚Plod’te a množte se a naplňte zemi. Podmaňte si ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.‘ Bůh také řekl: ‚Hle, dal jsem vám na celé zemi každou bylinu nesoucí semena i každý strom, na němž rostou plody i se semeny. To budete mít za pokrm. Veškeré zemské zvěři i nebeskému ptactvu a všemu, co se plazí po zemi, v čem je živá duše, dal jsem za pokrm veškerou zelenou bylinu.‘ A stalo se tak. Bůh viděl, že všechno, co učinil je velmi dobré.“¹¹

Každý den se Bůh ohlédl za svým dílem a vždy uzřel, že to, co vzešlo z jeho myšlenky, je dobré. Pokud se tedy Bůh ohlíží za svým dílem a táže se, zda je jeho dílo dobré, i člověk, který byl stvořen k obrazu Božímu, se musí zákonitě tázat, zda to, co tvoří, je dobré. Rozlišení dobra a zla, kladení si této otázky, která stála v těsné blízkosti

¹⁰ Bible, St. Z., Ekumenický překlad. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985, s. 21

¹¹ Tamtéž, s. 22

zrodu člověka, nám umožňuje dál pokračovat v dotváření Božího díla. I v tomto lidském tvoření Bůh stále zůstává přítomen jako Střed, absolutní pevný bod.

„Projev posvátna ontologicky zakládá Svět. Uprostřed homogenní a nezměrné rozlohy, kde žádný opěrný bod není možný, kde se nemůže uskutečnit žádná orientace, odhaluje hierofanie¹² absolutní ‚pevný bod‘, ‚Střed‘.“¹³

Posvátné je spjaté s nevyslovitelným, s lidskou hloubkou, její nezměrností. Prostřednictvím hierofanie dochází k uvědomění si této hloubky.

„Posvátné si člověk uvědomuje, protože posvátné se projevuje, ukazuje se jako cosi docela odlišného od toho, co je profánní. Posvátno je nasyceno bytím. Posvátná moc znamená zároveň skutečnost, trvalost a působnost. Protiklad posvátné-profánní vyjadřuje často protiklad mezi skutečným a neskutečným či pseudoskutečným.“¹⁴

Posvátné a profánní vytváří dva způsoby bytí na světě. Je-li svět desakralizován, potom člověk ztrácí schopnost skutečného prožívání bytí ve světě. To se projevuje v nezájmu o účast na okolním dění, letargii, trpném přijímání všeho, co je mu nabídnuto. V bezduchem světě se duševní život člověka neprohlubuje, ale naopak, upadá a trpí nedostatkem podnětů.

„Na jedné straně existuje prostor, který je posvátný a který je v důsledku toho ‚silný‘, významuplný a na druhé straně prostor, který je ne-posvěcený a který proto nemá vlastní strukturu a vlastní konzistenci, který je amorfní.“¹⁵

Sakrální prostor k člověku promlouvá, je živý. Významy, které mu zprostředkovává, doléhají k jeho duši a formují jeho život. Takové prostory nemusí být nutně velkolepými stavbami. Člověk s nimi navazuje úzký kontakt, přijímá jejich dary tak přirozeně, jako kdysi vstřebával mateřské mléko. Stejně jako v minulosti, kdy rostl a

¹² Hierofanie je akt, jímž se posvátno projevuje.

¹³ Eliade, M. Posvátné a profánní. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 17

¹⁴ Tamtéž, s. 11

¹⁵ Tamtéž, s. 17

rozvíjel se prostřednictvím svých rodičů a blízkých lidí, nyní může jeho osobnost zrát skrze posvátné ticho sakrálních prostor.

„Pro věřícího člověka kostel participuje na nějakém jiném prostoru než je prostor ulice, kde kostel stojí. Portál vedoucí do vnitřku kostela je znamením přelomu. Práh oddělující oba prostory znamená zároveň rozestup mezi dvěma způsoby bytí, profánním a náboženským. Práh je jednak mezí, hranicí, která odlišuje a staví proti sobě dva světy, ale zároveň také paradoxním místem, kde se tyto dva světy setkávají, kde se může uskutečnit přechod ze světa profánního do světa posvátného.“¹⁶

Práh kostela je symbolickým předělem, místem setkání posvátného s profánním. Práh tedy odděluje a spojuje dva zcela odlišné světy. Překračovat práh chrámu a vstupovat do jeho nitra znamená přibližovat se vlastní duchovní postatě, Středu světa, Bohu.

Kolik dalších prahů je však ještě v moderním městě přítomno? Na ulicích, v obchodech, divadlech, školách, v dopravních prostředcích a na dalších místech se setkáváme s prahy, které existují v materiální či abstraktní rovině, oddělují nás od prostoru komerčního a nekomerčního, osobního a neosobního, lidského a nelidského, důstojného a nedůstojného, příjemného a nepříjemného atd. Ve velkých městech se dnes staví především „chrámy pro zboží“, obchody, které již nejsou pouhým místem ekonomické výměny, ale velkolepou oslavou kupní síly. Posvátný prostor se zmenšuje. Společnost zapomíná na důležitost výrazně oddělovat prostory, které se obsahově liší. Práh je území, které nám dává možnost připravit se na to, co nás čeká po jeho překročení. Překonávání prahu nám dává čas na tuto přípravu. Je to většinou jen krátký okamžik, přesto je velice důležitý. Umožňuje nám lépe se zorientovat v novém prostředí, přijmout bez zbytečného rozrušení jeho charakteristické znaky. Je to velmi podobná situace jako když sedíme v letadle a čekáme na přistání v nové zemi. Než vykročíme ven z letadla, musíme se psychicky připravit např. na jiné klima, na jiné zvyky atd., stejně tak, když překračujeme jakýkoli práh, musíme se psychicky připravit na nový obsah a pravidla území, na které vstupujeme (jiné je to za prahem našeho domova a jiné za prahem domova našich přátel). Bez symbolických prahů by různorodé prostředí působilo na člověka chaoticky.

¹⁶ Eliade, M. Posvátné a profánní. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 20

„Člověk žádá o znamení, které by ukončilo napětí vyvolané relativitou a úzkost pocházející z dezorientace, tj. které by mu pomohlo nalézt absolutní opěrný bod. Lidé tedy nejsou ve volbě posvátného pozemku svobodní: lidé ho pouze hledají a objevují díky tajuplným znamením.“¹⁷

Posvátná místa jsou skrytá, můžeme je však odhalit prostřednictvím Božích znamení. Když Mojžíš podle Starého zákona vedl Izraelce pouští, Bůh mu dával znamení o své přítomnosti. Tato znamení pomáhala Izraelcům přežít dlouhé putování.

„Lid se dostal do sváru s Mojžíšem a naléhal: „Dejte nám vodu, chceme pít!“ Mojžíš se jich zeptal: „Proč se se mnou přete? Proč pokoušíte Hospodina?“ Lid tam žíznil po vodě a reptal proti Mojžíšovi. Vyčítali: „Proto jsi nás vyvedl z Egypta, abys nás, naše syny umořil žízní?“ Mojžíš upěl k Hospodinu: „Jak se mám vůči tomuto lidu zachovat? Tak tak, že mě neukamenují.“ Hospodin Mojžíšovi řekl: „Vyjdi před lid. Vezmi si s sebou některé z izraelských starších. Také hůl, kterou jsi udeřil do Nilu, si vezmi do ruky a jdi. Já tam budu stát před tebou na skále na Chorébu. Udeříš do skály a vyjde z ní voda, aby lid mohl pít.“¹⁸

Bůh dával lidu hmatatelná znamení. Na některých místech, kde se projevila jeho živoucí přítomnost, stavěli lidé chrámy, svatyně. Tato místa byla hluboce uctívána. V každém chrámu je obsažen silný řád-znak posvátného, každý detail je předem pečlivě naplánován. Také starozákonní Bůh podrobně popsal Mojžíšovi, jak má vypadat jeho příbytek i jaký oltář má pro něj vytvořit.

„Zhotovíš oltář z akáciového dřeva pět loket dlouhý a pět loket široký. Oltář bude čtyřhranný, vysoký tři lokte. Jeho čtyři úhly opatříš rohy; ty budou s ním zhotoveny z jednoho kusu. Potáhneš jej bronzem. Zhotovíš k němu i hrnce na vybírání popelu, lopaty a kropenky, vidlice a pánve na oheň. Všechno příslušné náčiní zhotovíš z bronzu. Zhotovíš k němu také mřížový rošt z bronzu. Na čtyřech koncích mříže připevníš čtyři bronzové kruhy. A zasadíš ji zdola pod obložení oltáře.“¹⁹

¹⁷ Eliade, M. Posvátné a profánní. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 22

¹⁸ Bible, St. Z. Ekumenický překlad. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985, s. 79

Posvátný řád se vyznačuje pevným uspořádáním, propleteným symboly. Chrám není jen statickým obrazem světa, ale zachycuje jej i v jeho přeměně.

„Jestliže Chrám představuje *imago mundi*, pak proto, že Svět je jakožto dílo bohů posvátný. Avšak kosmologická struktura Chrámu přináší nové náboženské zhodnocení: svaté místo par excellence, příbytek bohů, Chrám ustavičně znovu posvěcuje Svět, neboť ho představuje i obsahuje zároveň. Svět je nakonec ve svém celku znovu posvěcován díky Chrámu. Ať je jeho nečistota sebevětší, Svět je ustavičně očišťován svátostí svatyně.“²⁰

Chrám je zrcadlem světa, je jeho součástí a reflexí zároveň. Skrze tuto reflexi, v posvátném odrazu Božího díla, může člověk zahlédnout své chyby a očistit se. Chrám je tedy nezastupitelným prvkem z hlediska revitalizace duševního života člověka, motivace k pozitivním skutkům. Člověk vchází do Božího příbytku, aby uzřel své chyby a mohl je napravit.

„Křesťanská basilika a později katedrála přejímají veškerou symboliku nebeského Jeruzaléma a ráje. Na jedné straně je kostel pojat jako nápodoba nebeského Jeruzaléma a to již od křesťanského starověku, na druhé straně tvoří repliku ráje či nebeského světa. V povědomí křesťanstva však ještě přetrvává kosmogonická struktura posvátné budovy, je zřejmá např. na byzantském kostele.

Čtyři části vnitřku kostela symbolizují čtyři světové strany. Vnitřek chrámu je Universum. Oltář je ráj, který leží na Východě. Císařská brána oltáře se nazývá rovněž ‚Brána ráje‘. Západ je naopak krajinou temnot, zármutku, smrti, věčných příbytků zemřelých, kteří očekávají vzkříšení těla a poslední soud. Prostředek stavby je Země. Jakožto obraz kosmu byzantský kostel ztělesňuje a posvěcuje Svět.“²¹

V době, kdy mnohá sdělení byla přenášena téměř výhradně prostřednictvím mluveného slova, nebylo mnoho způsobů, jak tyto zprávy zachytit a uchovat je pro příští generace, architektura tak představovala ojedinělý záznam idejí.

¹⁹ Bible, St. Z. Ekumenický překlad. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985, s. 87

²⁰ Eliade, M. Posvátné a profánní. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 43

„Zkušenost posvátného prostoru umožňuje ‚založit Svět‘: tam, kde se v prostoru projevuje posvátné, tam se odhaluje skutečnost, tam svět začíná být. Ale průlom posvátného nepromítá doprostřed beztvare tekutosti profánního prostoru pouze pevný bod, ‚Střed‘ do ‚Chaosu‘; vyvolává rovněž zlom úrovní, otevírá spojení mezi kosmickými rovinami (Zemí a Nebem) a umožňuje ontologický přechod z jednoho modu bytí do jiného.“²²

Abychom mohli plně pochopit a prožít svět, je třeba se ponořit do posvátného prostoru. Nechat na sebe působit tajemnou sílu Boha. Střetnout se s pramenem poznání. Bez této zkušenosti nemůže člověk zakotvit svou existenci ve vesmíru, uchopit svět jako celek. Jeho život je ztracen v denních starostech bez chápání vyššího smyslu.

„Náboženský člověk žízni po bytí. Hrůza z ‚Chaosu‘, který obklopuje jeho obydlí svět, odpovídá jeho hrůze z nicoty. Neznámý prostor, který se rozestírá za jeho ‚světem‘, ne-kosmizovaný, protože neposvěcený prostor, pouhá beztvará rozprostraněnost, do níž zatím nebyla promítnuta žádná *orientatio*, z níž dosud nevystoupila žádná struktura, tento profánní prostor představuje pro náboženského člověka absolutní nebytí.“²³

Věřící člověk si uvědomuje, že bez duchovní podstaty světa, bez počátečního Božího slova, ideje, která dala vzniknout vesmíru, by jeho život neměl smysl, rovnal by se nebytí. Proto i čas prožívá především jako posvátný; vrací ho ke kořenům, na počátek existence.

„Posvátný Čas je svou povahou vratný v tom smyslu, že je to vlastně zpřítomněný mýtický Pračas. Každý náboženský svátek, každý liturgický Čas záleží v reaktualizaci posvátné události, která se odehrála v mytické minulosti, ‚na počátku‘. Posvátný Čas je znovudosažitelný v nekonečném množství zpřítomnění, je nekonečně opakovatelný.“²⁴

²¹ Eliade, M. Posvátné a profánní. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 44-45

²² Tamtéž, s. 46

²³ Eliade, M. Posvátné a profánní. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 46

²⁴ Tamtéž, s. 49

„Náboženský člověk tak žije ve dvou druzích Času, z nichž ten důležitější, Čas posvátný, má paradoxní povahu Času kruhového, vratného a znovu dosažitelného, jakési věčné mytické přítomnosti, do níž se náboženský člověk periodicky navrácí prostřednictvím ritů. Toto chování ve vztahu k Času dostatečně odlišuje člověka náboženského od nenáboženského: náboženský člověk odmítá žít pouze v tom, čemu moderně říkáme ‚dějinná přítomnost‘; snaží se vejít znovu ve styk s posvátným Časem, který lze v jistých ohledech připodobnit k ‚Věčnosti‘.“²⁵

Prožívání posvátného Času významně ovlivňuje jednání člověka. Zastavuje ho v profánním čase a dává mu možnost nahlédnout na život jinak, než jako na zoufalý běh mezi narozením a smrtí. Zánik jeho existence v tu chvíli pozbývá na významu, neboť čas přestává být lineárním, ale stává se cyklickým, věčným. Skrze posvátný Čas, kterým je naplněn kostel během bohoslužby, se profánní městský prostor lomí do úrovně posvátné. Aby se tato skutečnost ještě více zdůraznila, objevuje se často ve výzdobě chrámu symbolika času. Posvátné se také projevuje v jakémkoli mýtickém aktu.

„Žádný bůh, žádný civilizační Hrdina nezjevil nikdy žádný profánní akt. Všechno, co bohové nebo předkové dělali, tedy všechno, co o jejich tvůrčí aktivitě vyprávějí mýty, náleží do sféry posvátného a participuje tedy na Bytí. Naproti tomu to, co dělají lidé ze své vlastní iniciativy, co činí bez mytického modelu, náleží do oblasti profánního: proto je to též činnost marná a iluzorní konec konců neskutečná.“²⁶

Desakralizace běžných lidských činností vede k tomu, že se práce stává úmornou, vyčerpávající. Mýtus vysvětluje lidem, jak a proč něco vzniklo. Jakmile se však činnost stane pouze profánní, začne jí chybět hlubší smysl, přestane naplňovat lidského ducha. Například práce na poli byla v minulosti chápána jako mytická, nyní je však vnímána pouze jako profánní činnost vedoucí k zisku či k opatření potravy a tato skutečnost vede ve svém důsledku až k drancování a nevratnému poškozování krajiny.

²⁵ Tamtéž, s. 50

²⁶ Tamtéž, s. 67

„Příroda není pro náboženského člověka nikdy výlučně ‚přirozená‘: je vždy obdařena určitou náboženskou hodnotou. Je tomu tak proto, že Kosmos je božským stvořením: protože vyšel z rukou bohů, je svět prostoupen posvátností.

Toto božské dílo si stále uchovává jakousi transparentci; odhaluje samo od sebe početné aspekty posvátnosti. Nebe zjevuje přímo, ‚přirozeně‘, nekonečný odstup, transcendenci Boha. I Země je ‚transparentní‘: zpřítomňuje se jako univerzální matka a živitelka. Kosmické rytmy zjevují řád, harmonii, trvalost, plodnost. Kosmos je ve svém celku zároveň skutečný, živoucí a posvátný organismus: odkrývá současně modalitu Bytí a posvátnosti.“²⁷

Vesmír je tedy měnící se, živý, tvůrčí. Má svůj specifický, ojedinělý charakter. Jeho rytmus je identický s rytmem člověka.

„Tajemství nevyčerpatelného zjevu Života souvisí s rytmickým sebeobnovováním Kosmu. To je důvod, proč byl Kosmos zobrazován v podobě obřího stromu: způsob bytí Kosmu a na prvním místě jeho schopnost se nekonečně obnovovat, je symbolicky vyjádřen životem stromu.“²⁸

Lidstvo je pokračováním nekonečně tvořivého principu Nebe a Země. Skrze přírodu se člověk střetává s posvátným. Právě tuto skutečnost si uvědomoval i vynikající architekt Američan Frank Lloyd Wright. Ve svých vzpomínkách popisuje, jak si poprvé v 11 letech při práci na farmě silněji uvědomil důležitost působení přírodních tvarů na lidského ducha:

„Můj první dojem byl hlad po skutečném, opravdovém. Přání po jednoduchosti, která by poskytovala hlubší, opravdovější útěchu. Rostoucí myšlenka organické jednoduchosti, do které jsem se narodil a ve které se stále učím žít, byla novou kvalitou v mém myšlení, schopnou posílit a osvěžit mého ducha za všech okolností. Tuto organickou jednoduchost, kterou je možno pozorovat v krutém, ale přesto harmonickém řádu, jsem se naučil nazývat přírodou.

²⁷ Eliade, M. Posvátné a profánní. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 81

²⁸ Tamtéž, s. 103

Na farmě jsem s přírodou navázal velmi blízký kontakt. Byla všude kolem mě, byla mnou, mohl jsem pozorovat nádheru ve všem živém, naučit se, jak s trochou bolesti roste příroda do krásy.²⁹

Frank Lloyd Wright uplatnil organické tvary ve svých projektech. Chtěl, aby se jeho stavby otevíraly světu, přírodě a jejím krásám, aby komunikovaly a navazovaly se svým obyvatelem či náhodným kolemjdoucím velmi blízký vztah. Samotný pojem „organický“ vysvětlil takto:

„Organický‘ znamená pravou hodnotu, ve filosofickém smyslu je to jakákoli entita-kde celek je částí a část je celkem a kde přirozenost materiálu, jeho přirozený účel, se stává nutností. Jako kreativní umělec mohu skrze tuto přirozenost dát budově vlastní charakter.“³⁰

Snažil se nalézt jednotu mezi okolním prostředím a budovou, velice citlivě komponoval své objekty do krajiny, promýšlel, jak propojit charakter budovy s mentalitou člověka, pro kterého měla být postavena. Své úvahy uplatnil i v návrhu Domu nad vodopádem:

„Snažím se vložit do domu, který stavím, smysl pro jednotu ve všech jeho prvcích, tak, aby se stal součástí konkrétního místa. Když je úsilí architekta úspěšné, nemůžete si představit budovu, kterou navrhl, zasazenou v jiném prostředí. Je půvabem prostředí, pro které byla navržena. Dům nad vodopádem byl navržen pro pana Kaufmanna. Miluje místo na skalním výběžku v lesích a rád poslouchá šumění vodopádu. To byl můj první motiv, jak tento dům navrhnout.“³¹

Wright používá v architektuře zvláštní jazyk, který hovoří k lidskému nitru.

„Architektura promlouvá stejně jako poezie k duši člověka. Aby mohla být architektura čtena jako poezie v tomto věku strojů stejně jako v jakékoli jiné době je

²⁹ Wright, F. L. Natural house. New York: New American Library of World Literature, 1954, s. 15

³⁰ Wright, F. L. The future of architecture. New York: New American Library of World Literature, 1963, s. 15

³¹ Tamtéž, s. 15

nutné se nejdříve naučit její jazyk. Aby se někdo mohl naučit nový jazyk, je třeba znát jeho abecedu. Abeceda v architektuře ve věku strojů je přirozenost ocele, skla, konkrétní konstrukční postupy, přirozenost strojů použitých jako nástroje při realizaci projektu a přirozenost nových materiálů, které jsou při stavbě používány.

A jaký je tedy jazyk architektury?

Architektura používá jazyk lidských srdcí, přesto však roste nepřirozeně, na ubohé fetišizaci přístrojů. Díky akademické záměně umění za archeologii nejsme schopni pěstovat principy růstu architektury jako květiny, zakořeněné v naší mysli, rostoucí z naší přirozenosti podobně jako květina vyrůstá ze země.³²

Tato slova mří proti historizujícím slohům, ale také proti stále větší mechanizaci a odlidštění okolního světa, což se výrazně projevilo i v architektuře.

„Architektura je samotným tělem civilizace. Trvá dlouhý čas než vyrostе, tvoří se nejdříve v myšlenkách, je syntézou racionality a přirozeným dechem ryzí moderny.“³³

Organická architektura je inspirována filozofií Lao-c.

„Tao, tento základní pojem filozofie Lao-c'a, znamená za prvé „cesta“ a za druhé „rozum“.“³⁴

„Tao je v podstatě neuchopitelný prazáklad světa. Je to zákon všech zákonů, míra všech měř.“³⁵

„Klíčem k etice Tao-te-t'ingu je prostota. Prostý život nedbá o zisk, chytrost, obratnost, egoismus a smělá přání. „Dokonalý člověk si přeje být prost všech přání a nedostupného si necení...vytvořme nejzazší prázdnotu a setrvávejme v naprostém klidu.“ V tichu a usebraném pozorování přírodních dějů, které jsou vnějším projevem Tao, můžeme postřehnout Tao a dojít klidu a osvětlení. „Tu všechny věci začaly být a vidět je, jak sem se vracejí- jakkoli rozkvetlá, každá se ke svým kořenům vrátí a tomu

³² Wright, F. L. The future of architecture. New York: New American Library of World Literature, 1963, s. 231-232

³³ Tamtéž, s. 233

³⁴ Störig, H. J. Malé dějiny filozofie. Praha: Zvon, 1991, s. 75

³⁵ Störig, H. J. Malé dějiny filozofie. Praha: Zvon, 1991, s. 76

návratu ke kořenům se říká: klid, což znamená: naplnit osud, a naplnit osud znamená: věčná danost a poznat tu danost znamená: osvícení. ““³⁶

Tao je cesta, po které kráčí člověk, aby dosáhl klidu, vyváženosti, zlatého středu. V pojetí Franka Lloyda Wrighta je tato cesta radostná, plná dobrodružství, vzruchů, přesto je na konci završena dokonalou vyvážeností; jeho architektura nás povznáší nad svět všednodenních starostí, nutí nás zastavit se v čase a pohlédnout skrze nekonečné křivky organických prvků do míst, kde se Tao skrývá, do bezejmenní. Tao sice nemůžeme pochopit, ale můžeme si jej uvědomit tím, že pocítíme jeho vládu v přírodě, v organické architektuře.

„Duševní vyrovnaností dokonalého, který přebývá v Tao, nemohou otřást žádná vnější nebezpečí a vábení světa. „Toto je tajemná rovnost! Ten, kdo jí dosáhl, nikde není cizincem; ten, kdo jí dosáhl nic nezíská, ten, kdo jí dosáhl, nic neztratí; ten, kdo jí dosáhl nebude povýšen, ten, kdo jí dosáhl, nebude poníženo- proto je na světě nejvíce ctěn. ““³⁷

Přebýváním v Tao se stáváme rovní s každým prvkem vesmíru, s každou nepatrnou částíčkou; v této rovnosti navazujeme intenzivní kontakt s ostatními lidmi. Jedině skrze tuto rovnost jsem schopni se plně otevřít a zakusit hloubku života. Dotknout se „jednoduchosti“ vesmíru.

„Věřím, že toto je jedno z tajemství jednoduchosti: žádná věc sama v sobě není taková, ale musí dosáhnout jednoduchosti. Každá maličkost musí dosáhnout jednoduchosti a tím by se měl řídit i umělec, sestavit harmonický celek z dokonalých částí. Každá polní květina je prostá, ale pokud se z kultivuje, ztrácí na své jednoduchosti. Schéma původu přestane být jasné. Základními prvky spontánně zrozené jednoduchosti polních květin je jasnost návrhu a čitelný význam. Ježíš pronesl toto podobenství o jednoduchosti: „Přemýšlejte o polních lilích. ““³⁸

³⁶ Tamtéž, s. 77

³⁷ Tamtéž, s. 77

³⁸ Wright, F. L. Natural house. New York: New American Library of World Literature, 1954, s. 36

Jednoduchost je tedy také pravost, původnost, ve které se ukrývá dokonalost. Každým zásahem do struktury jednoduchosti např. nevhodnou kultivací rostliny, jí ve skutečnosti ubíráme na přirozené kráse. V architektuře to znamená vycházet z přirozených kvalit materiálů, snažit se zdůraznit jejich skutečné vlastnosti.

„Každý materiál má své fyzické potřeby. „Pokud máš bochník chleba, rozlom ho napůl a jednu polovinu dej narcisům, druhou nasyt své tělo, narcisy potom uspokojí i tvoji hladovou duši.“³⁹

Veškerá architektura vyrůstá z filosofických základů. Je lidskou potřebou, aby poskytovala příjemný přístřešek nejen pro tělo, ale také uspokojovala duši. Zprávy, které k nám architektura vysílá, čteme už jenom tím, že se pohybujeme v její blízkosti. Přejímání cizích myšlenek je mnohdy neuvědomělá činnost. Jen málokdo z nás se pozastavuje nad tím, kolik denně shlédneme různých objektů, jak nás jejich tvar a barvy programují k určitému jednání, myšlení. Právě proto, že nás architektura výrazně ovlivňuje, je důležité zamýšlet se nad tím, jaká filosofie se skrývá v jejích základech. Krátká zamyšlení Franka Lloyda Wrighta nám ukázala, jakým směrem by se měla ubírat architektura, pokud má povznášet a občerstvovat lidského ducha. Každý člověk hledá místo, kde by k němu promlouvalo posvátné, božské, které je součástí jeho podstaty. Jednou z možností, jak jej nalézt, jsou organické stavby; jemně včleněny do okolní krajiny vytvářejí prostor pro dialog člověka, přírody a vesmíru.

2.3 Umění ve veřejném prostoru

Již prvotní utváření veřejného či soukromého prostoru, odehrávající se v hluboké minulosti lidstva, je nepochybně spjato s lidskou touhou vytvořit něco výjimečného, co by nejen odpovídalo na otázky funkčnosti, ale uspokojovalo také vnitřní potřeby člověka: estetické, duchovní, významové. Charles Perrault označil architekta za „umělce, který neměnnou substanci architektury obléká do rozmanitých druhů ornamentálního oděvu a koketuje se střídajícími se vizuálními konvencemi“.

Je to právě umělecké dílo, dokonalá architektura či socha, která k člověku promlouvá, pokládá mu nové otázky a dává možnost přesáhnout hranice každodenního světa.

³⁹ Wright, F. L. Natural house. New York: New American Library of World Literature, 1954, s. 56

„Umělecké dílo mělo v rámci veřejných prostranství odedávna svoje významné místo z důvodů estetických, urbanistických, ideologických, reprezentativních i jiných. Stačí připomenout Luxor, Babylon, Athény, Forum Romanum a odtud v historickém přehledu postupovat přes gotická a renesanční města k velkolepým barokním konceptům až k novým vizím Sitteho urbanistických koncepcí města, založených na hierarchizaci jeho vnitřního prostoru. I v Praze, jedinečném muzeu architektury a umění pod širým nebem, můžeme shledat řadu zajímavých příkladů integrování plastiky v kontextu veřejných prostor. K těm nejzajímavějším patří románský reliéf Juditina mostu, parléřovská triumfální výzdoba Staroměstské mostecké věže, barokní morové sloupy a jedinečná galerie plastik Karlova mostu, která měla pokračovat po Nových zámeckých schodech na Pražský hrad.“⁴⁰

V minulosti bylo propojení umění a architektury daleko samozřejmější, než je tomu v současnosti. Plnilo nejen estetickou funkci, ale především sdělovalo lidem nové příběhy, obsahy. V době, kdy většina lidí neuměla číst a psát, sakrální architektura tlumočila lidem životně důležitá poselství. Vynikajícím příkladem jsou Michelangelovy renesanční fresky na klenbě Sixtinské kaple. Tento geniální umělec se nejprve zakázce na výzdobu Sixtinské kaple všemožně bránil. Dokonce si myslel, že mu tato zakázka byla přidělena díky intrikám jeho nepřátel. Nakonec ho ovšem práce zcela pohltila. Obětoval čtyři roky svého života, aby dal vzniknout dokonalému dílu. Navzdory fyzickým těžkostem, bolestem, které mu způsobovala náročná poloha při výzdobě kaple, nepolevil a fresku dokončil zcela sám, bez pomocníků. Vetkal do ní biblické příběhy, které při pozorném pročitání odhalují nesmírné množství informací ukrytých v detailech. Jeho pečlivé studie prozrazují precizní přípravu.

„Jedním z nejslavnějších a nejúžasnějších zpodobení stvoření Adama je v jednom z velkých polí fresky. Už před Michelanželem malovali umělci Adama ležícího na zemi a probuzeného dotekem Boží ruky, ale žádný z nich se dosud nepřiblížil k vyjádření tajemství Stvoření s takovou jednoduchostí a silou. Na obraze není nic, co by odvádělo pozornost od hlavního námětu. Adam leží na zemi ve vší životnosti a kráse, jež náleží prvnímu člověku; z druhé strany se přibližuje Bůh Otec, nesen a

⁴⁰ Pavlíčková, K. (ed.). Umělecké dílo ve veřejném prostoru. Praha: SCSU, 1997, s. 15

podpírán anděly, zahalen do širokého pláště, vzdouvajícího se ve větru jako lodní plachta a naznačujícího lehkost a rychlost, s nimiž se vznáší v prázdnu. Když natahuje ruku, přičemž se Adamova prstu ani nedotýká, přímo vidíme, jak se první člověk probouzí jakoby z hlubokého spánku a dívá se do otcovské tváře Stvořitele. To, jak Michelangelo dokázal vytvořit z doteku Boží ruky střed a ohnisko obrazu a znázornit myšlenku všemohoucnosti díky lehkosti a síle tohoto gesta Stvoření, je jedním z největších zázraků umění.“⁴¹

V minulosti člověk nebyl oddělen od uměleckého objektu bariérami, jako je tomu dnes v galeriích, kde je omezen pohyb i vzdálenost diváka od vystavovaného předmětu. Bez těchto omezení mohl divák navázat přímý vztah s dílem, uvažovat o něm v reálném kontextu. Na počátku 21. století je již společnost zcela jiná a disponuje novými komunikačními prostředky. Jakoby s touto změnou pozbylo umění a jeho narativní schopnost na významu. Umění, které se vytratilo z veřejných prostranství, aby se uschovalo před zraky většiny obyvatel do výstavních sál, ztratilo svoji čitelnost a původní funkci. Umístěním uměleckých děl do galerií, se značně omezila možnost setkání díla s divákem, ve vývoji umění tak chybí konfrontace s každodenním světem. Umění přestává odpovídat na aktuální otázky týkající se života každého člověka, jeho jazyk se stává pro velkou část společnosti nesrozumitelným a tedy i nezajímavým.

„Architektura a výtvarné umění se na konci dvacátého století vzájemně skutečně rozcházejí, umění zachycuje svými subtilními metodami stále intimnější a banálnější záležitosti, vzdaluje se od reality, rezignuje na širokou reflexi laické veřejnosti.“⁴²

Tuto skutečnost jsem si uvědomila mnohokrát během výstav různých současných umělců. Moderní umění často zachycuje podivný chaotický svět, s vykonstruovanými prvky reality. Přestože se zcela jistě snaží sdělit hluboké poselství, vzhledem k náročnosti kódování jeho zpráv odchází mnozí návštěvníci výstavy bez pochopení díla či jen s mlhavou vlastní interpretací. Kódy současného umění jsou v mnoha případech pro laika příliš komplikované. Město, které bylo po staletí městem

⁴¹ Gombrich, E. H. Příběh umění. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 312

⁴² Pavlíčková, K. (ed.). Umělecké dílo ve veřejném prostoru. Praha: SCSU, 1997, s. 19

promlouvajícím, se stává díky rozpojení umění a architektury téměř němým. Člověk přestává rozumět prostředí, ve kterém žije, odcizuje se mu, stává se apatickým.

„Stejně tak jako jediným východiskem z diskuse nad budoucností Prahy je nutnost vyváženého vztahu ochrany a rozvoje, je také nutné prosadit ve větší míře umělecké dílo do současné městské struktury. Hovoří pro to nejenom důvody estetické, ale i socio-psychické městotvorné, které podtrhují i aktivaci obyvatel města a jejich identifikaci s životním prostředím.“⁴³

Umění, které vždy vzniká do určité míry jako projev subjektivity, propojilo jednotlivé sféry života, veřejně- politickou se soukromou.

„Umění ve veřejném prostoru nicméně usiluje o setření hranic mezi dvěma oblastmi, soukromou a veřejnou tím, že vytváří prostor, v němž se spojuje svoboda umělecká se svobodou občanskou. Dynamika veřejného a soukromého, k níž se odvolávám, představuje myšlenkové napětí s ohledem na proměnlivou roli umění v našem životě. Ukazuje, jak umělci a kulturní instituce, pracující vedle rozmanitých druhů publika, vytvářejí strategie pro sloučení estetické funkce se společenskopolitickou.“⁴⁴

Je třeba si uvědomit, že právě umění umístěné na veřejných prostranstvích značně ovlivňuje myšlení, chování lidí, kteří přicházejí denně s tímto dílem do styku. Je nutno přemýšlet, klást si otázky o životě lidí, kteří v daném místě žijí, zajímat se o jejich problémy a svým uměním přispívat k jejich vyřešení.

Otázku, jakým způsobem zapojit veřejnost prostřednictvím umění do diskuse o důležitých otázkách, v tomto případě týkajících se respektu různých ras a kultur, zajímavým způsobem vyřešila přední členka The Chicago Public Art Group, Olivia Gude.

„Nástěnná malba Olivie Gude *Odkud jsme...Kam jdeme* (1992) je umístěna u podchodu na rohu 56. ulice a Lake Park Avenue v části města známé jako Hyde Park. Této městské části dominuje Chicagská univerzita, žijí tu vedle sebe bohatí i chudí,

⁴³ Pavlíčková, K. (ed.). Umělecké dílo ve veřejném prostoru. Praha: SCSU, 1997, s. 20

⁴⁴ Tamtéž, s. 21

černí i bílí, ovšem ne vždy zcela harmonicky. Olivia Gude se postavila na křižovatku, kde se střetávají tyto dva odlišné světy a ptala se náhodných kolemjdoucích: Odkud jste...Kam jdete? Zaznamenala odpovědi v široké škále od prorockých prohlášení po banality a namalovala je na místě na zeď spolu s portréty jejich autorů. Dílo ve své trvalé podobě zobrazuje rozmanitost mnoha rasové komunity a poskytuje fórum pro diskusi o otázkách rasy, náboženství a každodenního života.“⁴⁵

Podle Olivie Gude jsou hranice mezi veřejným a soukromým proměnlivé a navzájem se prolínají. Ve svých dílech vychází z chápání identity jednotlivce, která je sice obvykle spojována s vnitřním nebo esenciálním, ale právě toto vnitřní esenciální je konstruováno v rámci společenského diskursu. Podle ní je proto téměř nemožné zcela oddělit veřejné a soukromé zájmy. Přestože se tedy veřejné prolíná se soukromým, ne každý umělec dokáže odhadnout společensko- politickou situaci, připravenost publika přijmout jeho nový názor.

„V roce 1979 vyzvala General Services Administration Richarda Serry, aby vytvořil sochu určenou k umístění před budovu Federal Complex na dolním Manhattanu. Po dokončení v roce 1981 se dílo, nazvané *Nakloněný oblouk*, setkalo s odporem veřejnosti: zaměstnanci Federal Complex podepsali petici, požadující odstranění sochy. Právnická a veřejná debata o uměleckém přínosu díla a jeho společenské hodnotě trvala následujících osm let: diskuse však nepřinesla rozhodnutí ohledně přemístění díla, takže General Services Administration v roce 1989 sochu zničila. *Nakloněný oblouk* od Richarda Serry se stal symbolem úskalí, která přináší umění ve veřejném prostoru.“⁴⁶

Umění je především prezentací názorů, myšlenek. Umělci se skrze svá díla vyjadřují nejen k současnosti či minulosti, ale také předpovídají budoucnost, prorokují. Jsou to právě oni, kteří naznačují cestu, po které by se společnost měla ubírat. Nejen v dnešní době, ale i v minulosti museli umělci čelit řadě předsudků a nechuti veřejnosti přijmout odlišný, nový názor.

⁴⁵ Pavlíčková, K. (ed.). *Umělecké dílo ve veřejném prostoru*. Praha: SCSU, 1997, s. 22

⁴⁶ Tamtéž, s. 24

Například dnes slavný, vysoce ceněný umělec Vincent van Gogh byl nucen žít celý život z podpory svého bratra. Ačkoliv Vincent věřil, že bude jednoho dne schopen splatit dluh svému bratrovi prodejem obrazů, téměř nikdo o koupi neprojevil zájem. Současníci jej nepřijali. Podobné nepochopení potkalo i Paula Gauguina, jehož styl byl označován dokonce i jeho přáteli za divošský, barbarský a primitivní. Své kritiky uváděl do rozpaků. Navzdory mnohým nesnázím dále intenzivně pracoval na svých malbách. Dnes jejich nápady a názory přijímáme a jejich obrazy se podílejí na formování našeho myšlení.

„Paul Gauguin rád pominul staleté problémy západního umění, měl-li za to, že mu to pomůže znázornit nezkaženou citovost dětí přírody. Snad ve svém záměru dosáhnout upřímnosti a jednoduchosti vždy zcela neuspěl. Avšak jeho touha po nich byla stejně vášnivá a upřímná jako Cézannova touha po nové harmonii a van Goghova po novém poslání; vždyť i Gauguin obětoval svému ideálu život. Měl za to, že ho Evropa nechápe a rozhodl se pro trvalý návrat na Tichomořské ostrovy. Po letech osamocení a zklamání tam pak v důsledku nemoci a strádání zemřel.“⁴⁷

Přestože jak Vincent van Gogh tak i Paul Gauguin ve své době nebyli doceněni, předurčili směr vývoje umění. Současné umění je však více než jednotlivými osobnostmi ovlivňováno technickým pokrokem. Technika poznamenává umění ve všech jeho oblastech, dává vzniknout novým možnostem vyjádření, formuje estetické cítění. Jednou z technik současného umění je počítačová grafika nazvaná „Morphing“ (změna tvaru). Díky této technice je možno dokonale přetvářet obraz. „Morphing“ je používán na Západě od konce 80. let především v oblasti reklamy a filmu.

„Nejnámějším příkladem je video Michaela Jacksona ‚Černý nebo bílý‘. Jedná se o zářivě barevný doprovod k prohlášení v písni, která říká, že barva nic neznamena. „Morphing“ je použit ke smíchání různých ras tzv. Benetton efekt. ‚Morphing‘ byl také použit pro politické účely. Podobně jako tomu bylo v britské ‚scratch‘ hudbě a videoklipech ze začátku 80. let, politické osobnosti byly účelně transformovány pomocí této technologie, byl to například společný portrét Margaret Thatcher a Michaela Heseltine. Navíc se tato technika objevila ve zvláště významné době

⁴⁷ Gombrich, E. H. Příběh umění. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 551

transformace východní Evropy, takže hladkost tohoto přechodu můžeme považovat za symbolickou. Ale tato extrémní hladkost, jež zprostředkovává divákovi dojem, že dvě přirozené věci jsou přirozeně spojeny, vytváří úchylku. Čím víc přetvořené obrazy zdůrazňují ‚přirozenost‘, tím víc je zřejmá jejich umělost, což je přesně to, jak funguje také reklama.“⁴⁸

Technika „Morphing“ je schopna vytvořit dojem přirozenosti, ačkoliv se jedná o výtvar zcela umělý. Tímto může dojít u pozorovatele k záměně přirozeného s umělým. Tato technika je využívána jak v umění tak i v reklamě. Svět reklamy takto vzniklý mate, dezinformuje a strhává velkou pozornost.

„Reklamě se daří to, co umění stále více uniká, totiž komunikovat s lidmi a to dokonce proti jejich vůli. Zdá se, že reklama dobyla veškerý veřejný prostor a balancuje na hranici soukromého. Vyvíjí se s příznačnou vynalézavostí. Má své zastánce a odpůrce, ale každopádně budí ohlas, podněcuje k diskusi a možná i k úvaze.“⁴⁹

Umění se inspirovalo reklamou. Neváhá sáhnout po nejrůznějších prostředcích, aby rozdráždilo své publikum. Jaký je důvod takového chování?

„Umění po provokaci často sahá, aby probouzelo z této účelové otupělosti, upozornilo na jiné možnosti, uvedlo známé věci do nových vztahů a kontextů.“⁵⁰

Reklama na billboardech, či na zdech budov ve městě nedává vždy v kontextu s okolím smysl. Někdy dochází až k paradoxním momentům, při kterých část reklamy „vyčuhuje“ ze svého prostředí a převrací význam svého okolí. Je až s podivem, jak citliví jsou návštěvníci na nepatříčnosti v galeriích, ovšem výrazné neladnosti spojené s reklamou v městském prostředí je nechávají klidnými. Tuto jednostrannou citlivost, která přetrvává z minulosti až dodnes, uvedu na příkladu „ready made“ již hotových děl známého umělce dadaismu Marcela Duchampa. Když se tento umělec rozhodl vystavit roku 1917 dílo nazvané Fontána, porcelánový pisoár, postavený tak, že jeho zadní část sloužila jako základna, vzbudil u výběrové komise veliké pohoršení. Každý

⁴⁸ Pavlíčková, K. (ed.). Umělecké dílo ve veřejném prostoru. Praha: SCSU, 1997, s. 66

⁴⁹ Tamtéž, s. 76

předmět je totiž spojován s určitými asociacemi a tyto asociace mohou být v naprostém rozporu s představami o místě, kde se má tento objekt nacházet.

Podobné situace tedy nastávají i v reklamě na veřejných prostranstvích. Ovšem nikdo proti nim neprotestuje. Kdyby se například billboard s vyobrazeným pisoárem objevil v centru města v okolí nějakého historicky významného objektu, dojde také ke konfliktu asociací mezi objektem a pisoárem. Avšak pravděpodobně to vzbudí menší pozdvižení než návrh Marcela Duchampa. Je to snad tím, že jsme již přivykli těmto nesmyslným spojením? Samozřejmě, že ne. Naše vědomé já⁵¹ se stále brání přijmout tuto skutečnost, proto dochází k vytěsnění konfliktu asociací do nevědomé složky osobnosti a odtud nás tento konflikt nadále negativně ovlivňuje.

Život v takovém prostředí, kde dochází často ke konfliktu asociací je pro člověka nesmírně náročným, vyčerpávajícím. Město je bohužel koncentrátem těchto konfliktů a jedním ze zdrojů je právě nevhodně umístěná či tématicky zpracovaná reklama.

Je velká škoda, že podobné komise jako v případě výběru děl vhodných k výstavě, neexistují také při volbě reklamních témat, které se potom bez jakéhokoli obsahového rozmyslu s ohledem na konkrétní místo, nahodile objevují ve veřejném prostoru.

Někteří lidé objevují Duchampovy „ready made“ dokonce i v architektuře.

„Guggenheimovo muzeum je prostorovou chimérou, výplodem intrik, jež ve vedení vystřídaly formu. Ve skutečnosti je to ‚ready made‘. Technologie a přístroje proměňují v ‚ready made‘ vše. Všechny prvky, které mají být zkombinovány, jsou zde od počátku a potřebují jen scénu, tak jako většina postmoderních forem. Duchamp to udělal se svým stojanem na lahve, s reálným objektem, který proměnil ve virtuální tím, že ho prostě přesunul. Dnes to děláme s počítačovými programy a sekvencemi, ale jde o totéž. Bereme je tak, jak jsou a zavádíme je na architektonickou scénu, kde se případně stanou i uměleckým dílem.“⁵²

Tím, že určitý objekt přeneseme do jiného prostředí, vytvoříme pro něj nový kontext, dáváme mu také nový význam.

⁵⁰ Pavlíčková, K. (ed.). Umělecké dílo ve veřejném prostoru. Praha: SCSU, 1997, s. 77

⁵¹ Psychoanalytik Sigmund Freud poprvé rozdělil mysl na tři složky: nadjá- superego, vědomou složku –ego a nevědomou složku-id.

„Umělecké dílo ve veřejném prostoru je svou podstatou nevyhnutelně silně kontextuální, je jakousi otevřenou strukturou, jejíž obsah je vytvářen na základě vztahu: umělecké dílo – situovanost-divák.“⁵³

Ať už se pohybujeme kdekoli, naše bytí je vázáno na souřadnice času a prostoru, které utvářejí kontext, souvislosti našeho života. Naše bytí je situované, existuje vždy jen ve vztahu k dalším entitám. V tom jsou vlastnosti naší existence podobné vlastnostem uměleckého díla. Zcela jistě nechceme, aby náš život probíhal mimo kontext, stejně tak nechceme, aby umělecká díla přestala být srozumitelná, aby existovala mimo naše souřadnice, bez vztahu k většinové společnosti. Proto dnes umělci stojí před důležitým úkolem, jakým způsobem znovu zapojit umění do veřejného života, propojit umění s architekturou.

2.4 Umělecký rozvoj měst

Proč se vlastně dnes potýkáme s problémy spojenými s plánováním městského prostředí?

V minulosti bylo město více přizpůsobené pobytu lidí ve venkovních prostorách a lidé se zde věnovali více činnostem než je tomu dnes. Vznikaly takové venkovní prostory, které lépe odpovídaly potřebám lidí. Až do středověku se město volně rozvíjelo, teprve v renesanci přešlo od volného vývoje k plánovanému. Město tak začalo být chápáno jako celek. Důraz se kladl především na vizuální zřetele, které se staly ukazatelem dobré architektury a urbanismu. K další velké změně v oblasti plánování došlo v roce 1930 díky funkcionalismu. Tento směr se soustředil zejména na materiálně-funkční aspekty měst a budov.

„Díky procesu svého vývoje mají středověká města a městské prostory v sobě vestavěny kvality, které se u měst z pozdějších období nacházejí jen ve výjimečných případech. Vyznačují se tím skoro všechna středověká města. Nejen, že jejich ulice a náměstí jsou uspořádány s ohledem na pobyt lidí venku a jejich pohyb po městě, ale

⁵² Baudrillard, J., Kratochvíl, P. O smyslu a interpretaci architektury. Praha: Vysoká škola umělecko-průmyslová, 2005, s. 178

⁵³ Pavlíčková, K. (ed.). Umělecké dílo ve veřejném prostoru. Praha: SCSU, 1997, s. 80

ukazuje se také, že stavitelé města měli nevšední pochopení a cit pro podstatu urbanistického plánování.⁵⁴

Čím to je, že nás středověká či renesanční města uchvacují svojí jedinečnou krásou, dávají naší mysli odpočinout, šeptají nám rozličné příběhy, naplňují nás pocitem štěstí? V čem tkví lahodnost těchto dojmů? Tyto otázky si kladl již v roce 1889 vídeňský architekt Camillo Sitte, obdivovatel organicky rostlých, nepravidelných urbanistických kompozic. Tento architekt ovlivnil vzhled také řady českých měst, především na Moravě a ve Slezsku.

„Rádi bychom opravdu setrvali častěji na tom či onom náměstí, jehož krásy jsme se nemohli nasytit. Určitě bychom tak snadněji a s lehčím srdcem snášeli mnohou těžkou chvíli a byli posíleni pro věčný boj života. Neustálé veselí jižních zemí na pobřežích Helady, v jižní Itálii a v dalších požehnaných krajích, je především darem přírody. Podle této krásné přírody byla zde utvářena stará města a také ona ve stejném duchu nepřekonatelně působí na vnímání člověka.“⁵⁵

Sitte si uvědomuje zásadní význam umělecky promyšlené kompozice měst na kvalitu života člověka. Rozebírá jednotlivé kompoziční plány antických měst a jejich základní prvky přenáší i do moderního městského celku. Největší pozornost při studiu věnuje náměstím.

„Význam volných náměstí uprostřed měst (fór nebo tržišť) je dnes naprosto odlišný. Jsou jen výjimečně využívána k velkým veřejným svátkům a také čím dál méně ke každodennímu provozu. Často slouží jen tomu, aby poskytovala více vzduchu a světla a stávají se pouze určitým přerušením v jednotvárném moři domů. Umožňují též volný pohled na určité větší budovy a zvyšují tak jejich architektonické působení. V minulosti tomu bylo zcela jinak. Tehdy byla hlavní náměstí každého města prvořadou životní nezbytností, protože na nich probíhala většina veřejného života, kterému dnes neslouží náměstí, ale vnitřní uzavřené prostory.“⁵⁶

⁵⁴ Gehl, J. Život mezi budovami. Užívání veřejného prostranství. Brno: Nadace partnerství, 1996, s. 43

⁵⁵ Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995, s. 15

Významnými prvky antického města je agora, tržiště a fórum. Agora sloužila městské radě k jednání pod otevřeným nebem. Tržiště byla důležitým místem ekonomické výměny a zabírala velkou část náměstí. Fórum bylo hlavním prostorem města, dobře zařízeným a bohatě vyzdobeným. Velké množství soch a jiných uměleckých objektů přitahovaly pozornost všech návštěvníků města. Soustředily se zde velkolepé stavby. V minulosti se život odehrával mnohem více ve veřejném prostoru, před očima druhých. Tomu také odpovídala promyšlená kompozice měst včetně uměleckého bohatství, které bylo vystavené na odiv. Dnešnímu rostoucímu městu chybí otevřené prostory vhodné k setkávání. S tímto problémem se potýkají i současní architekti a snaží se najít řešení. Umělec Emil Adamec se zaměřil na Prahu- Jihozápadní město, obrovské panelákové ghetto. Navrhl pokrýt hlavní náměstí mozaikou, výřezem z Michelangelovy fresky. Pokusil se tak spojit přítomnost místa s lidskou minulostí. Sám o svém návrhu píše:

„Chci, aby se Jihozápadní město stalo městem skutečným, aby mělo své centrum a vyvážené jednotlivé funkce, usměrněné takovými regulačními podmínkami, které zajistí bezkolizní fungování a vysokou obytnou hodnotu. Skutečnost, že nad prostorem vede vzdušný přistávací koridor mne přivedl k myšlence ztvárnit toto náměstí jako obrovskou mozaiku. Chci, aby tato mozaika symbolizovala nové přístupy k řešení nejen tohoto náměstí, ale i ostatních územních celků v oblasti Jihozápadního města.“⁵⁷

Adamec se pokusil vytvořit nové centrum veřejného života, fórum, které by přitahovalo již svou estetickou hodnotou.

„Fórum je pro celé město tím, čím je atrium pro jednotlivý rodinný dům – to znamená dobře zařízeným a bohatě vybaveným hlavním prostorem. Právě proto zde bylo neobvyklé množství sloupů, pomníků, soch nebo bust. To vše bylo dobře uspořádáno tak, aby byl ponechán volný střed, odkud by bylo možno stejně jako v sálovém prostoru pozorovat bohatství, rozložené podél jeho stěn. Tím se umělecká díla plně

⁵⁶ Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995, s. 16

⁵⁷ Pavlíčková, K. (ed.). Umělecké dílo ve veřejném prostoru. Praha: SCSU, 1997, s. 85

uplatňovala a musela mocně působit. Stejně jako umělecké poklady byly zde též soustředěny monumentální stavby, pokud to jen bylo možné.⁵⁸

Vzhledem k tomu, že v bytech na sídlištích atria pochopitelně úplně chybí, je důležitost fóra ještě mnohem větší. Navíc místo s vysokou uměleckou hodnotou povznáší a vyzývá nás k plnému životu, k obývání básněním.

„Básnění buduje bytnost bydlení. Básnění a bydlení se nejen nevylučují; básnění a bydlení, vzájemně se vyžadující, patří naopak dohromady. ‚Básnický bydlí člověk.‘ Bydlíme my básnický? Nejspíše bydlíme naveskrz nebásnický. Je-li tomu tak, je tím slovo básníka usvědčeno ze lži a nepravdy? Ne. Pravda jeho slova se potvrzuje tím nejděsivějším způsobem. Neboť nebásnické může být bydlení jen proto, poněvadž bydlení je ve své bytnosti básnické. Aby člověk mohl oslepnout, musí ve své bytnosti zůstat vidoucí. Kus dřeva nemůže nikdy oslepnout. Oslepne-li však člověk, pak je vždy ještě otázka, zda slepota pochází z nedostatku a ztráty, nebo zda netkví v nadbytku a přemíře. V téže básni, v níž se zamýšlí nad mírou všeho měření, Hölderlin praví (verše 75-76): ‚Král Oidipus možná má o jedno oko víc.‘ Mohlo by to tedy být tak, že naše nebásnické bydlení, jeho neschopnost opatřit si míru, pochází ze zvláštní přemíry zběsilého měření a počítání.“⁵⁹

Veškeré obývání, bydlení je ve své podstatě básnění. Básnění nás obohacuje, usměrňuje náš život, vyzývá k tichosti. Básnění je vlastností velké architektury.

„Nic neproměnilo lidskou povahu jako ztráta ticha,‘ píše švýcarský filozof Max Picard. ‚Poesie vyrůstá z ticha a ticho rozvrhuje.‘ Velké umění se zabývá tichem. Ticho v umění, ale není pouhou nepřítomností zvuků- je nezávislým smyslovým a duševním stavem, pozorováním, posloucháním a poznáváním ticha. Právě ticho probouzí pocit melancholie a touhy po nepřítomném ideálu. Ticho vyvolává i velká architektura. Prožívat budovu neznamena jen prohlížet její prostory, formy a povrchy, ale také naslouchat jejímu charakteristickému tichu. Silný architektonický zážitek

⁵⁸ Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995, s. 17

⁵⁹ Heidegger, M. Básnický bydlí člověk. Praha: Oikoymenh, 1993, s. 99

vyřazuje hluk a obrací mé vědomí k sobě samému, slyším pouze tlukot vlastního srdce.“⁶⁰

Ticho architektury zaměřuje naši pozornost k našemu bytí. Umožňuje nám hlouběji prožívat naši existenci. Setkání s tichem architektury je radostí duše.

„Dnes toužíme po architektuře, která by byla výrazem spontaneity a autentičnosti individuální existence. Toužíme po architektuře, jež odmítá hluk, výkonnost a módy, jež neusiluje o dramatičnost, ale spíše o zlyričtění reálných věcí každodenního života.“⁶¹

Skutečnost, že uspořádání města je nebásnické, je výsledkem našeho omezení, slepoty, zahleděnosti se do měření a počítání. Počátek této slepoty můžeme nalézt již v moderních soustavách stavby měst.

„Moderní soustavy! Ano! Vše přísně matematicky podchytit a neustoupit ani o vlásek z jednou stanovené šablony až k umoření génia a až je všechen pocit radosti ze života ten tam – to je znamení naší doby. Máme k dispozici tři hlavní soustavy stavby měst a několik jejich odrůd. K těm hlavním patří pravoúhlá, radiální a trojúhelníková soustava. Odrůdy pak jsou jejich kříženci. Z uměleckého hlediska nejsou vůbec příbuzné, ve svých žilách neobsahují ani krůpěj umění. Jediným smyslem všech tří je výhradně regulace uliční sítě. Záměr je tedy od počátku ryze technický.“⁶²

Při tvorbě se necháváme ovládnout technikou, jakoby to, co je přesné, symetrické bylo zároveň i dokonalé. V tom však spočívá velký omyl. V minulosti chápali lidé symetrii zcela jinak než je tomu dnes, nepojímali ji jako zrcadlovou podobnost pravé a levé strany. V řecké a římské literatuře se obsah pojmu symetrie blížil spíše harmonii, vyváženým proporcím. Vitruvius ji popisuje takto:

⁶⁰ Pallasmaa, J., Kratochvíl, P. O smyslu a interpretaci architektury. Praha: Vysoká škola umělecko-průmyslová, 2005, s. 27

⁶¹ Tamtéž, s. 28

⁶² Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995, s. 64

„Symetrie je pak soulad, vyvěrající ze členů díla samého navzájem, a správný poměr mezi kteroukoliv určitou jeho částí a vzhledem útvaru celkového.“⁶³

Teprve v období gotiky, kdy se ve stavebních hnutích začaly rýsovat architektonické výkresy, nastává zlom v novém použití pojmu symetrie jako osové, pravolevé shodnosti. Stává se z ní kánon estetiky. Velice špatně působí využití symetrie zejména u trojúhelníkových náměstí.

„Trojúhelníková náměstí by mohla být umělecky zachráněna pouze tím, že by každá z jejích tří stran byla úplně nepravidelná. Poté by snad bylo možno v různých takto vzniklých, částečně symetrických koutech a na všelijakých místech bez provozu působivě umístit pomníky a sochy. Právě to však soudobá stavba měst neumožňuje. Pokud však se trojúhelníkové náměstí narýsuje s přímočarými stranami, pak se ovšem nedá nic dělat.“⁶⁴

Nepravidelná náměstí, která vznikala spíše v minulosti, umožňují větší variabilitu rozmístění soch a pomníků, vytváření nevšedních, překvapivých tvarů. U symetrických náměstí nám často nezůstává již jiná možnost, než umístit pomník či sochu do jeho středu. Taková náměstí však mohou působit monotónně. Krásu města nelze posuzovat pouze z hlediska nádherných budov, náměstí či fontán, důležitá je také zeleň ve městě, květinové záhony, stromy, parky atd. V parných letních dnech je zeleň nejen přínosem pro naše estetické cítění, ale je také důležitá z hlediska stínu a zvlhčení vzduchu. Bohužel zeleně je ve městě nedostatek. Je to mimo jiné důsledek špatného plánování. Sitte považuje za jeden z prvních úkolů projektanta „co nejvhodněji umístit a vzájemně propojit veřejné budovy a parky“ a teprve potom přemýšlet nad dalšími prvky města.

„Parky by měly být od sebe stejnoměrně vzdáleny, neležet při ulicích a raději být obklopeny budovami. Přístup do každého parku by měl být umožněn dvěma nebo více branami, rozmanitě ztvárněnými. Tak by byly parky co nejvíce chráněny a vznikly by cenné dlouhé uliční fronty jako obrana proti pronikání blokového zastavění.“⁶⁵

⁶³ Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995, s. 43

⁶⁴ Tamtéž, s. 44

Některá příjemná zelená místa ve městě jsou však skrytá. Nahlédneme-li občas do dvorků a zahrádek, na které z ulice není vidět, budeme překvapeni, jaké osvěžení skýtají.

„Často přímo žasneme, kolik srdce těšících malých zahrádek nalezneme ve starých městech uvnitř pozemků, o nichž ani netušíme, dokud nevstoupíme do dvora nebo do zadního traktu. Jak velký je rozdíl mezi těmito domovními zahrádkami a většinou našich veřejných sadů! K domu patřící stará zahrada obvykle sousedí s několika dalšími, které jsou zástavbou chráněny před větrem a prachem ulice a nabízejí skutečné osvěžení včetně tak čistého a bezprašného ovzduší, jaké lze ve velkém městě vůbec najít. Je to skutečná rekreace pro obyvatele domu a dobrodíní pro všechny do ní obrácené byty, kterým poskytuje lepší vzduch, větší přístup světla a příjemný výhled do zeleně. V moderním domovním bloku mají místnosti do dvora výhled do těsného, prašného, tmavého a často páchnoucího dvora, plného stojatého vzduchu, takže se ani nedají otvírat okna. Jsou to bezútěšná vězení, která odradí všechny nájemníky a vedou k poptávce po bytech s okny do ulice.“⁶⁶

„Veřejná zeleň by mohla nabýt znovu své základní hodnoty, kdyby se koruny stromů kropily a tak při velkých vedrech odpařovaly vlhkost a snižovaly teplotu. I tento malý užitek může vést k uplatňování zeleně v ulicích všude tam, kam ji lze umístit.“⁶⁷

Umělecká tvorba města znamená také rozvíjet umění lidí žít. K tomu, aby náš život dosáhl své plnosti, se potřebujeme cítit dobře, mít možnost sdílet náš život s ostatními. Vhodné místo ke sdílení, zapředení rozhovoru, je zahrada či předzahrádka.

„Z australské studie, která zahrnuje sedmnáct ulic s řadovými domy, vyplývá, že předzahrádky hrají velice důležitou roli v aktivitě na veřejném prostranství a že venkovní aktivity a konverzace mezi sousedy měly zvláště příznivé podmínky právě přímou zásluhou existence poloprivátních venkovních prostor před domy.“⁶⁸

⁶⁵ Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995, s. 85

⁶⁶ Tamtéž, s. 69

⁶⁷ Tamtéž, s. 70

⁶⁸ Gehl, J. Život mezi budovami. Užívání veřejného prostranství. Brno: Nadace partnerství, 1996, s. 191

Velké parky, či malé jednoduché zahrádky jsou symbolem moudrosti místních obyvatel. Ukazují, jak dalece si lidé váží vlastního života, toho, že příroda jim znovu dává sílu, energii. Jsou také znakem svobodného uvažování. Příroda sama je divoká, je těžké ji zkotit měřítky architektů, uvěznit do šablon. V každém městě by se měl najít dostatečný prostor, který by poukazoval na hodnoty, které příroda představuje.

V přírodě nepanuje chaos, je v ní obsažen dokonalý plán. Každá rostlina potřebuje určitý příjem světla, vláhy, zabírá k tomu účelu vhodnou plochu. Pokud je tento příjem nedostačující, odumírá a vytváří místo dalším rostlinám. V přírodě je vše smysluplně uspořádáno. Některým urbanistickým řešením takové uspořádání chybí, člověk paradoxně „umírá“, aby uvolnil prostor dalším stavbám.

„O tom, že bezkoncepčnost vede k bezobsažnosti urbanistických řešení svědčí vůbec největší ‚parcelace‘, kterou je vymezení území jednotlivých států Severní Ameriky. Velká země byla také stejným ‚blokovým‘ systémem rozdělena hranicemi, které vedou ve směru poledníků a rovnoběžek. Byl to přirozený výraz toho, že nikdo zemi neznal, nebylo možné odhadnout její budoucnost a neměla za sebou žádnou minulost. Nepředstavovala pro svět žádný kulturní přínos a byla jen velkým kusem území. V Americe, Austrálii a jiných panenských kulturních oblastech může tudíž prozatím docela dobře i ve stavbě měst rastr bloků postačit. Tam, kde lidé žijí jen proto, aby vydělávali, mohou se spokojit s tím, že budou naskládáni do bloků jako sardinky v konzervě.“⁶⁹

Lidi nikdy nemůže uspokojit jednotvárné prostředí. Bezúčelné rozdělení do nudných, jednotvárných bloků, s absencí promyšlené kompozice může vést až ke ztrátě zájmu o život, celkovému ochabnutí vůle, touhy existovat. Osvěžující malebnost křivolakých uliček a různých zákoutí se vytrácí v zájmu zvětšení obytných ploch.

„Pravidelná z ekonomických aspektů vyplývající parcelace se stala u novostaveb faktorem, jemuž lze jen stěží uniknout. Přes její rozšíření by se jí však nemělo tak bez rozmyslu vydávat vše na milost a nemilost, neboť právě jejím prostřednictvím se krásy měst hromadně ničí. Jde o tyto krásy, které se označují slovem ‚malebnost‘. Kam při

⁶⁹ Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995, s. 83

pravoúhlé parcelaci mizí všechna malebná zákoutí ulic, která nás ve starém Norimberku a jinde, kde se zachovala přivádí k vytržení zejména svou jedinečností. Vysoké ceny stavebních pozemků nutí k co možná největšímu využití, takže se opět potlačuje množství působivých motivů, a zastavění každé parcely vede k dalšímu rozšíření moderních stavebních kostek.⁷⁰

Při plánování měst se někdy obáváme nedostatku plochy, a tak raději volíme prázdnotu a bezobsažnost namísto účelného uspořádání plochy na funkčně odlišné menší části.

„Důležitá není rozloha plochy, ale její správné rozvržení.“⁷¹

Šetření na nesprávném místě, jakým bezesporu pravidelná parcelace je, vede ke vzniku monotónních, únavných míst. Kvůli pravidelnosti se také často potlačují či přímo likvidují zajímavé městské prvky, které by jinak působily velmi osvěžujícím dojmem.

„Nerovnosti terénu i existující vodní toky nebo cesty by se neměly hrubě ničit v zájmu uplatnění únavného pravoúhlého systému, protože mohou naopak poskytnout vítaný podnět pro zakřivení ulic a jiné vhodně uplatnitelné nepravidelnosti. Ty by neměly být často s velkými náklady odstraňovány, protože jsou velmi užitečné. Bez nich se určitě stane i nejvíce propracovaný projekt při své realizaci ve svém celkovém působení strnulým a chladně škrobeným.“⁷²

Zakřivení a lomení ulic je také bezpečnější z hlediska různých bouří a přírodních pohrom. Vzduch zde nemůže proudit s takovou silou, protože se lomí o stěny v nepravidelně uspořádaných ulicích, a tak i silná bouře se zde může prohnat, aniž by poškodila střechy domů. O to, aby se znovu vrátila oku lahodící, bezpečná nepravidelnost do plánů města se mohou zasloužit především umělci.

⁷⁰ Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995, s. 85

⁷¹ Tamtéž, s. 96

⁷² Tamtéž, s. 85

„Umělecké dílo nemohou vytvořit společně členové výboru nějakého spolku, svazu nebo úřadu, protože je to věc jednotlivce. Rovněž umělecky působivý plán města je uměleckým dílem a ne správním aktem.“⁷³

Sitte se domnívá, že umělecké dílo je výtvořem jednotlivce, a proto není možné jej vytvářet spolu s dalšími lidmi- úředníky či členy nějakého spolku atd. Aby umělecký plán města mohl vzniknout, je třeba dát umělci větší svobodu v jeho tvorbě. Uvolnit ho z pout byrokracie. Poskytnout mu prostor k tvoření. Nechat ho přemýšlet o kontextu a umístění jednotlivých architektonických prvků, které budou dohromady vytvářet celkový dojem.

„Každé město má v současné době více méně zdařile umístěné pomníky, neboť umělci děl se snaží, aby zabránili hrubým chybám. Bez výjimky však trpíme chorobnou rozptýleností pomníků po všech náměstích a zákoutích města. Tu je postavena kašna, tam socha a jen v nejvzácnějších případech se stane, že se pomník spojí v celek s význačnou budovou. Každé sebemenší město by se mohlo radovat z nádherného originálního náměstí, pokud by byly všechny jeho významné pomníky uspořádány jako na výstavu tak, aby vhodně spolupůsobily. To by měl zabezpečovat a smysluplně připravovat zastavovací plán.“⁷⁴

Krásná náměstí, budovy, pomníky nejsou dílem okamžiku či náhody, ale jsou součástí letité kulturní tradice. V době antiky každý obyvatel města věděl, že do plánu musí být zahrnuto fórum s chrámy, veřejnými budovami a sochami. Tato tradice byla pouze jemně obměňována podle místních podmínek. V moderní době však došlo ke zpretrhání této tradice a to se negativně podepisuje i na lidské psychice.

2.5 Naplnění lidských potřeb

Město je velice složitý organismus, který se snaží rozpoznávat nově vznikající potřeby člověka a účinně na ně reagovat. Základní lidské potřeby vyplývají již ze samotné biologické dispozice. Člověk poznává svět skrze pět smyslů - zrak, sluch, čich, hmat,

⁷³ Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995, s. 81

⁷⁴ Tamtéž, s. 80

chuť a i těchto pět smyslů je třeba naplnit. Ovšem lidské potřeby jsou mnohem rozsáhlejší a jsou jak povahy biologické, tak i sociální. Je to například potřeba milovat a být milován, potkávat své přátele a diskutovat s nimi, sdílet radostné chvíle se svojí rodinou, pozorovat ruch na ulici, těšit se pohledem na zapadající slunce za mostem, ale také utišit hlad, odpočívat, být aktivní, pracovat, vzdělávat se atd. Takových potřeb je nespočet, a právě město se je snaží, ať již přímo či nepřímo, uspokojit. Je velmi těžké vytvořit městský plán a navrhnout právě takovou architekturu, která se neomezí na pouhou satisfakci několika oblastí, ale bude komplexně naplňovat veškeré potřeby člověka s ohledem na jeho individualitu. Zdánlivě se to zdá být až nemožné. Proto se nyní pokusím rozkrýt spolu s významným architektem Janem Gehlem a žurnalistkou Jane Jacobsovou dva základní problémy z oblasti města a uspokojování lidských potřeb. Jedná se o potřebu mezilidského kontaktu a potřebu žít v rozmanitém, podnětném prostředí.

Gehl rozebírá město především z hlediska lidského kontaktu. Rozlišuje tři typy venkovních aktivit: nezbytné, volitelné a společenské. Každá plní svoji specifickou funkci. Mezi nezbytné aktivity řadí: chození do školy a do práce, nakupování, čekání na autobus nebo na někoho, různé zařizování, roznášení pošty, tedy všechny činnosti, při kterých je zapojení účastníků více či méně vyžadováno. Volitelné aktivity čistě závisí na libovůli účastníka, vhodném místě a dostatku času. Jedná se o aktivity jako jsou procházky na čerstvém vzduchu, postávání a pozorování okolního života, sezení a slunění. Třetím typem jsou společenské aktivity, které jsou zcela závislé na přítomnosti jiných lidí na veřejných prostranstvích. Tyto aktivity se rozvíjejí především na místech, kde se lidé spontánně a velmi často pohybují. Gehl udává jako příklad obytné ulice poblíž škol, zahrady, balkony atd. Výsledkem těchto aktivit je, že se lidé z míst, kde se často pohybují, navzájem znají, když ne jinak, tedy alespoň od vidění. Podle toho, jsou –li venkovní prostory kvalitní, můžeme se v nich setkat se všemi třemi druhy aktivit. Pokud se však jedná o nekvalitní prostor, objevíme zde pouze nutné aktivity. Lidé se snaží tyto prostory opustit v co nejkratším čase, protože jsou pro ně nepříjemné, nebo pro ně dokonce představují určité riziko. Často zde také chybí vhodné místo pro volitelné aktivity, které by lákalo k posezení, zastavení, ke hrám atd. Může za to i monotónní architektura, která budí v kolemjdoucích pocit nudy a prázdnoty.

„Přestože hmotný rámeček nemá přímý vliv na kvalitu, obsah a intenzitu společenských kontaktů, architekti a projektanti mohou ovlivňovat podmínky pro setkávání, pozorování a poslouchání lidí, podmínky, které jednak získávají svou vlastní kvalitu, jednak se stávají důležitými jako zázemí a východisko pro jiné formy kontaktu.“⁷⁵

Architekt buduje možnosti pro setkávání. V ideálním případě formuje prostor tak, aby co nejlépe odpovídal požadavkům pro potřebu mezilidských kontaktů. V závislosti na jejich intenzitě vznikají i nové vztahy. Pokud jsou kontakty málo intenzivní, osoby se pouze potkávají, vidí a slyší, tyto kontakty Gehl označuje za pasivní. Naopak vysoce intenzivní kontakty dopomáhají ke vzniku těsného přátelství. Mezi těmito stupni můžeme rozlišit ještě náhodné kontakty, známosti a přátelství. Souhrnně setkávání vytváří možnosti ke skromnému kontaktu, ke kontaktu na vyšší úrovni, k udržování již existujících kontaktů, jsou zdrojem informací o společenském životě „venku“ a zdrojem inspirace, nabídkou k podnětnému zážitku. V prostředí, které podporuje vysokou míru kontaktů, nehrozí nikomu, že by se ocitl v nedobrovolné izolaci. Toto je podstatné pro mnoho společenských skupin, zejména však pro takové skupiny, které často zůstávají na jednom místě. Jedná se především o staré lidi, nemocné či matky na mateřské. Tito lidé nedocházejí na pracoviště, většinou setrvávají v okolí svého bydliště. Mají tak omezenou možnost kontaktů. Právě proto je důležité, aby jejich okolí co nejvíce podporovalo možnosti pro setkávání. Ovšem i lidé, kteří tráví většinu času na pracovišti, kde vykonávají stereotypní činnost v úzkém okruhu lidí, ocení to, že okolí jejich domova poskytuje větší množství podnětů.

„Život mezi budovami nabízí možnost být ve společnosti druhých uvolněný a bez velkých nároků. Člověk si může udělat příležitostnou procházku, trochu si zajít po hlavní ulici nebo spočinout na příjemné lavičce u vlastního vchodu a být tak chvíli mezi lidmi. Nebo může každý den podniknout dlouhou vyjížďku autobusem, jak činí mnoho důchodců ve velkých městech. Nebo může denně nakupovat, přestože by bylo praktičtější nakupovat jednou za týden. Dokonce i občasné vyhlížení z okna může mít svůj význam, pokud vyhlížející má to štěstí, že je na co se dívat.“⁷⁶

⁷⁵ Gehl, J. Život mezi budovami. Užívání veřejného prostranství. Brno: Nadace partnerství, 1996, s. 15

⁷⁶ Tamtéž, s. 19

Možnost trávit čas mezi lidmi přispívá k pocitu štěstí. Procházka po městě je nenáročná relaxační činnost, při které se lze seznámit s novými přáteli, udržovat již vzniklé vztahy nebo získat informace o společenském dění. Je také zdrojem inspirace. Pozorování lidí při různých činnostech často vede k tomu, že se lidé na nich chtějí nějakým způsobem podílet, či si je alespoň vyzkoušet. Proto jsou na různých trzích tak oblíbené stánky, kde se předvádějí nejen hotové výrobky, ale také jejich výroba. Jen málokdo potom odolá lákadlu vyrobit si vlastní hrneček z hlíny či nakreslit obrázek na sklo, ačkoliv k této činnosti původně příliš velký vztah nemá.

„Poznávat jiné lidi představuje zvláště pestrou a přitažlivou možnost stimulace. Ve srovnání s poznáváním budov a jiných neživých objektů, poznávání lidí, kteří mluví a pohybují se kolem nás, nabízí bohatost smyslové změny. Tam, kde se lidé pohybují mezi lidmi, žádný okamžik se nepodobá předchozímu nebo tomu následujícímu. Množství nových situací a nových stimulů je omezené. A navíc se to týká nejdůležitějšího předmětu v životě, tj. lidí.“⁷⁷

Města poskytující kontakt mezi lidmi navzájem jsou veselá, živá, naplňují člověka novými dojmy. Taková města budou vždy osvěžovat a překvapovat a to i navzdory tomu, že nebudou udivovat zvláštní architekturou. Jsou to právě lidé, kteří dávají městu jeho příchut' a odstín, kteří jej obohacují novými zvuky, vůněmi, barvami a tvary. Aby si tyto vjemy člověk mohl uvědomovat, používá k tomu své smysly.

„Čich registruje pachové změny ve velmi omezené škále. Teprve ve vzdálenosti menší než jeden metr je běžně možné zachytit relativně slabé pachy vylučované vlasy, kůží a oděvem jiných lidí. Parfém a jiné poněkud silnější pachy mohou být zachyceny do 2-3 metrů. Za touto vzdáleností může lidská bytost vnímat jen mnohem silnější pachy. Sluch má větší funkční dosah. Až do vzdálenosti asi 7 metrů je sluch zcela efektivní. S poměrně malými obtížemi lze konverzovat i za touto hranicí. Ve vzdálenostech přibližně až do 35 metrů je stále možné slyšet přednášejícího, lze například klást otázky a odpovídat, ale není možné provozovat běžnou konverzaci. Nad 35 metrů se schopnost slyšet druhé silně snižuje. Lze slyšet lidi, kteří hlasitě vykřikují, je ale obtížné rozumět, co vykřikují. Ve vzdálenosti jednoho kilometru nebo

⁷⁷ Gehl, J. Život mezi budovami. Užívání veřejného prostranství. Brno: Nadace partnerství, 1996, s. 23

víc lze slyšet pouze velmi hlasité zvuky, například výstřel z děla a vysoko letící tryskové letadlo.

Zrak má nejširší funkční oblast. Vidíme hvězdy a často zřetelně vidíme letadla, která nemůžeme slyšet. V souvislosti s poznáváním jiných lidí však má zrak stejně jako ostatní smysly docela dobře definovaná omezení.⁷⁸

Lidé tvoří město. To jak jej tvoří, je vidět nejlépe na náměstích a v hlavních ulicích, kde se i obyčejná činnost stává atrakcí. Žádné město nás nebude bavit, pokud v něm nebudou žít zábavní lidé. Kvalitně naplánované městské prostředí nabízí lidem mnoho možností, jak uspokojit své smysly a to např. i pozorováním činnosti ostatních lidí.

„Všude, kde jsou lidé- v budovách, v sousedství, v městských centrech, v rekreačních zónách atd.- obecně platí, že lidé a lidské aktivity přitahují jiné lidi. Lidé jsou přitahováni jinými lidmi. Shromažďují se a pohybují se společně s dalšími a hledají si místo poblíž ostatních. Nové aktivity začínají v těsné blízkosti událostí, které už probíhají.“⁷⁹

Předměty jsou neživé, ale v lidech je ukryt život. To je to, co lidi láká. Snadněji se zaplní sto míst v rušné kavárně, která je zcela zaplněná, než jedno místo v liduprázdné, tiché kavárně, kde si jen obsluha pohrává z nudy s ubrusem. Dítě raději tráví čas s rodiči než v místnosti s hračkami. Nakupovat na tržišti přeplněném lidmi je jedna z nejpříjemnějších forem nakupování, protože je zde vždy na co se dívat.

„Při výzkumu architekta Johna Lylea v kodaňské zahradě v Tivoli se ukázalo, že nejvíce jsou využívány lavičky podél hlavní parkové cesty, odkud je dobrý výhled na zvlášť aktivní oblasti, zatímco nejmenší využití mají lavičky v tichých parkových zákoutích. Na různých místech jsou lavičky rozestavěny zády k sobě, takže jedna lavička je obrácena k cestičce a druhá je k ní zády. V těchto situacích jsou to vždy lavičky obrácené k cestě, které jsou používány.“⁸⁰

⁷⁸ Gehl, J. Život mezi budovami. Užívání veřejného prostranství. Brno: Nadace partnerství, 1996, s. 66-67

⁷⁹ Tamtéž, s. 25

⁸⁰ Tamtéž, s. 29

I pozorováním ruchu velkoměsta je možné odpočívat. Pohyb i zvuky mohou působit osvěživě. Dokazuje to výzkum preferencí zaměřený na umístění laviček. Pokud lavičky nejsou vhodně umístěné, lidé raději volí alternativní sezení na místech, odkud je pěkná vyhlídka. V tom případě jim k posezení poslouží i patník u cesty, různé sloupky, schody, trávník atd.

Kromě problematiky rozšiřování kontaktů se Gehl věnuje i dalším souvisejícím tématům jako integrace a segregace, rozmanitá činnost člověka ve městě (prostor pro chůzi, pozorování, naslouchání a povídání si, postávání, sezení atd.). Každý člověk potřebuje mezilidský kontakt, aby mohl s někým sdílet tíhu i radost svého lidství. Člověk je tvor společenský, a proto je pro něho největším trestem úplné osamocení. Díky místům, které mezilidské kontakty rozvíjejí, je možné se osamocení vyhnout.

O deset let dříve než Jan Gehl se podobnými tématy oblasti urbanismu zabývala i žurnalistka Jane Jacobsová. S tím rozdílem, že své poznatky založila nikoliv na výzkumu, ale na osobní všímavosti a informacích od svých přátel. Publikovala je poprvé roku 1961 v knize pojmenované „Smrt a život amerických velkoměst“. Zaměřila se na fungování měst ve skutečném životě, na to, jakým způsobem lze posílit či oslabit jejich ekonomický a sociální život. Podtrhla fakt, že města se skládají z nesmírného množství částí a právě proto se vyznačují velkou rozmanitostí. Variabilita značí pestrost názorů a mnohost myšlenek.

„Často jsem se bavil“, napsal James Boswell v roce 1791, „přemýšlením o tom, jak různým místem je Londýn pro různé lidi. Ti, jejichž malicherná mysl se omezuje jen na úvahy o jediné činnosti, jej vidí jen tímto prostřednictvím...Ale člověka s intelektem Londýn ohromí, protože obsahuje veškerý lidský život v celé jeho rozmanitosti, o které je možné do nekonečna uvažovat.“⁸¹

Jacobsová kritizuje jednostranný pohled urbanistů, kteří uvažují o jednotlivých funkcích města odděleně. Takto vzniklý obraz města je zkreslený, jako kdyby byl sestaven slepci. Vyzdvihuje nutnost zabývat se komplexem funkcí. Jako příklad monofunkčního prostoru uvádí ulici, ve které bydlí její přítelkyně:

⁸¹ Jacobsová, J. Smrt a život amerických velkoměst. Praha: Odeon, 1975, s. 86

„Moje přítelkyně paní Kostrická, má úplně pravdu, když soudí, že ulice potřebuje pro pohodlí svých uživatelů nějaké obchody. Nedostatek života v ulici je jen vedlejším produktem funkční monotónnosti. Hrozí tu i strach z ulic po setmění. Od té doby, kdy tu ve dne došlo ke dvěma ošklivým přepadením, se někteří lidé bojí být i ve dne sami doma.“⁸²

Je ovšem nerealistické představovat si, že se ulice, ve které bydlí paní Kostrická, může jednoduše změnit tím, že v ní otevřeme nové podniky. Sama Jacobsová označila toto místo za ekonomickou poušť. Každý obchod v této ulici je odsouzen k brzkému zániku. Kdyby zde byla dostatečná poptávka po určitých podnicích, už by zde existovaly. Řešení je mnohem složitější a je nutné je hledat v rámci větší městské části. A především v ekonomické sféře.

„Velké podniky nemusí být ve velkoměstech. A i když je pro ně výhodné, aby tam byly, často je pro ně výhodnější tam nebýt. Ale malé výroby jsou v opačné situaci. V typických případech závisí na mnoha různých dodávkách. Musí sloužit úzkému trhu tam, kde tento trh je. Musí citlivě reagovat na rychlé změny na tomto trhu. Bez velkoměst by prostě nemohly existovat. Jsou závislé na obrovské rozmanitosti ostatních podniků ve městě, a zároveň tuto rozmanitost zvětšují. To je nesmírně důležitá věc, kterou si musíme zapamatovat. Rozmanitost velkoměsta umožňuje a podněcuje další rozmanitost.“⁸³

Město je rozmanité, protože je v něm koncentrováno velké množství lidí, kteří se vzájemně liší v zálibách, schopnostech, potřebách, nápadech atd. A tak vznikají i zcela specifické obchody jako je rámařství, provaznictví, proutěné zboží, malířské potřeby, horolezecké potřeby atd. Rozmanitost složená z velkého množství malých prvků město oživuje. Pestrá obchodní síť je důležitá ze společenských i ekonomických důvodů. Městský obvod, který má rozvinutou obchodní síť, bude pravděpodobně zajímavý i z hlediska kultury, architektury, obyvatel či scenérie. Stejně ekonomické a fyzické předpoklady, které jsou důležité pro rozvíjení obchodu, se podílejí i na další rozmanitosti velkoměsta. Z rozmanitých částí velkoměsta těží jejich obyvatelé, ale také

⁸² Jacobsová, J. Smrt a život amerických velkoměst. Praha: Odeon, 1975, s. 87

⁸³ Tamtéž, s. 87

návštěvníci, kteří se sice nezasloužili o jejich vznik, avšak tím, že přicházejí, aby se na ní podíleli, ji podporují. Jak je tedy možné podpořit rozmanitost obvodů? Jacobsová k tomu určila čtyři podmínky:

1. „Obvod, a to co možná nejvíce jeho jednotlivých částí, musí plnit více než jednu základní funkci, a nejlépe více než dvě. Tyto funkce musí zajišťovat přítomnost lidí, kteří vycházejí do ulic v různém časovém režimu a jsou zde z různých důvodů, ale mohou společně užívat mnoho zařízení.
2. V obvodě musí být většinou malé bloky; to znamená, že tam musí být hustá uliční síť a mnoho příležitostí odbočit na nárožích.
3. V obvodě se musí mísit budovy různého stáří a v různém stavu a musí mezi nimi být i velký podíl starých budov. Toto střídání budov musí být dosti časté.
4. V obvodě musí být dostatečná koncentrace lidí, ať jsou tam z jakýchkoliv důvodů. V tom je zahrnuta i koncentrace lidí, kteří jsou v obvodu, protože tam bydlí.“⁸⁴

S rozmanitostí v městském prostředí je spjata také řada předsudků. Někteří lidé se domnívají, že rozmanitost musí nutně působit nepřehledně a navíc ji považují za neestetickou. Tyto mýty se Jacobsová pokouší vyvrátit.

„Jestliže se stejné funkce také vyjádří stejně- vypadají monotónně. Při povrchním pozorování bychom mohli tuto monotónnost pokládat za určitý druh řádu, i když fádniho. Esteticky však s sebou naneštěstí nese hluboko zasahující chaos, spočívající v tom, že nikam nesměruje. Na místech, která nesou pečeť monotónnosti a opakování téhož, se sice můžete pohybovat, ale máte přitom dojem, že jste se nikam nedostali. Sever je tam stejný jako jih, východ jako západ. Někdy jsou sever, jih, východ i západ úplně stejné, jak to můžeme vidět, když se dostanete do některého velkého sídliště. Abychom se mohli orientovat, je třeba, aby se v různých směrech vyskytly odlišnosti - mnoho odlišností.“⁸⁵

⁸⁴ Jacobsová, J. Smrt a život amerických velkoměst. Praha: Odeon, 1975, s. 90

⁸⁵ Tamtéž, s. 136

Přestože monotónní prvky působí deprimujícím dojmem, někteří projektanti je stále ve svých návrzích uplatňují. Jsou to právě rozdílné architektonické prvky, které dotváří celkovou náladu prostředí. Stejnorodost budí dojem sterility, zoufalství až nelidskosti. Lidskost znamená rozmanitost a řád. Řád je možný jedině prostřednictvím orientačních bodů, bez nich se mění v chaos. Pokud budou města splývat v zaměnitelné šedi budov, nikdo nebude schopen řád, který vyzařuje i z celého vesmíru, zachytit. Je proto velmi podstatné, aby vznikaly takové obvody a taková architektura, která tento řád bude respektovat.

2.6 Zrození genia loci

„Racionalita vědy, říká nám Louis Dumont, se zaměřuje pouze na ‚část totality‘.“⁸⁶

Sekularizovaný svět je stlačen do „uzlíčku vědecké racionality“, je ochuzený o mnoho dalších aspektů reality. Jedním z nich je i genius loci, zvláštní, vědecky neuchopitelný fenomén. Ačkoliv člověka provází na každém kroku, je těžko popsateľný. Přesto neustále láká architekty a další myslitele, aby se pokusili zachytit jej do slov a odhalit okamžik jeho zrodu.

„Místa vyzařují podprahové zprávy a ovlivňují to, jak lidé sebe samotné vidí, jak se chovají, dokonce i jak se cítí. Hmatatelná péče o naše okolí tedy není pouhý luxus, ale má zásadní význam pro osobní i sociální zdraví. Do velké míry dokážeme změnit ducha, který je za těmito zprávami skryt.

Genius loci, kterého snadno intuitivně vycítíme, se v hmatatelném světě těžko ukotvuje. Nicméně existují konsenzuální techniky, kterými ho lze bezpečně rozpoznat a určit jeho vztah k náladám konkrétního místa, činům a materiální substanci.

Vycházíme-li z toho, mohou změny na úrovni materiálů, tedy na viditelné úrovni, uzdravovat na úrovni hlubší, duchovní.

Okolí dokáže změnit náš vnitřní stav. Strukturuje náš vztah ke světu, který nás obklopuje – k našim záměrům, vztahům, očekáváním a hodnotám. Spojení s životními

⁸⁶ Augé, M. Antropologie současných světů. Praha: Atlantis, 1999, s. 34

procesy nás jednak vyživuje, jednak zviditelňuje naši zodpovědnost. Může posílit (i nahlodat) pocit vlastní hodnoty a pomoci či zabránit našemu individuálnímu růstu.“⁸⁷

Genius loci je možný měnit v materiální rovině, avšak i v duchovní, skrze proměnu v myšlení a jednání člověka.

Jak pocítujeme, že lidé kolem nás jsou prodchnuti určitým duchem, náladou, pocitem? Je to tím, že nám sdělují své myšlenky, emoce skrze slova, mimiku, gesta a pohyb. Ale je to i něco dalšího, co existuje mimo tuto rovinu. Je to záře, která vychází z každého z nás. Tato záře je někdy slabá, jindy silná, stejně jako i duch místa je někdy více intenzivní a jindy méně.

„Lesní thajský mnich Adžan Sumedho jednou ve svém klášteře v Hertfordshire v Západním Sussexu hovořil o vnitřní zářivosti. Říkal, že když jede vlakem do Londýna, většina tváří, které vidí, je plochá, nezářivá. Měl pocit, že pokud jsme soustředěni do sebe, své práce, přání a starostí, světlo naší bytosti plyne dovnitř jako do černé díry a člověk vypadá jako maska. Dokonce věnujeme hodně úsilí a peněz, aby ta maska vypadala dobře, ale v okamžiku, kdy potká někoho zevnitř prozářeného dobrou vůlí (tak překládal výraz, který obvykle znamená laskavost), pak krása masky se stává obyčejným stínem.“⁸⁸

Záři, o které hovoří mnich Adžan Sumedho, je možné objevit nejen v lidech, ale také na různých místech. Je to záře, skrze kterou duch místa působí na duši člověka.

Bohužel, západní společnost se vzhledla v maskách, a proto i duchovní obsah míst, které vznikají, je potlačen pod maskou povrchní krásy. Maska je dočasná, duch je věčný. Zůstává na místě, dál se rozvíjí, i když „povrchní maska“ se již dávno rozpadla v prach cest. Základní posvátná buddhistická písma, pálijské Tři koše nauky, nás učí, jak se zbavit masky. Vybrala jsem část z těchto textů, která ukazují, jaké vlastnosti by měl člověk rozvíjet, aby se přibližoval duchovnímu ideálu:

„Ať je schopný a přímý, jemné a jasné řeči
pokorný a nedomýšlivý, ať mu stačí málo

⁸⁷ Day, Ch. Duch a místo. Brno: ERA, 2004, s. 89

⁸⁸ Cílek, V. Makom. Praha: Dokořán, 2004, s. 256

a ať je spokojený, nezavalený povinnostmi
a pečlivý na svých cestách,
klidný a mírumilovný, moudrý a obratný,
ať jeho povaha není pyšná a vyžadující.

Ať neudělá sebemenší věc,
za niž by jej moudří pokárali
a přeje si: aby všechny bytosti
byly šťastné, bezpečné a v klidné pohodě,
ať už jsou kdekoliv a úplně bez výjimky
-slabé či silné, velké či mocné,
střední, krátké či malé,
viditelné a neviditelné;
ty, jež žijí blízko i daleko,
zrozené i čekající na zrození
ať jsou klidné a šťastné.“⁸⁹

Místa se silným duchovním vlivem se vyznačují velkou otevřeností k lidem i k celému světu. Jsou to místa, která své materiální, kulturní či duchovní bohatství rozdávají všem lidem bez ohledu na rasu, společenské postavení nebo náboženské vyznání.

Všechny velké filosofické směry ať již vznikaly na východě či západě, usilovaly o totéž – o sjednocení – harmonii. Prolnutí mužského a ženského principu, setkání člověka s Bohem...Toho můžeme dosáhnout různými cestami a jednou z nich je souznění člověka s prostředím, kde žije. Krajina, celý náš okolní svět je prodchnut duchem, jenž do něj byl vdechnut svým tvůrcem, utvářel se dějinama, lidmi, kteří zde žili a žijí.

„Genius loci je římský pojem. Podle přesvědčení starých Římanů má každá ‚nezávislá‘ bytost svého genia, ochranného ducha. Tento duch dává lidem i místům život, doprovází je od narození do smrti a určuje jejich charakter či povahu. I bohové mají svého genia a tato skutečnost ilustruje zásadní význam tohoto pojmu. Antický člověk prožíval své prostředí, jako by je vytvářely určité charaktery. Zvláště pak uznával, že

⁸⁹ Cílek, V. Makom. Praha: Dokořán, 2004, s. 256-257

pro jeho existenci má velký význam, aby v dobrém vycházel s geniem lokality, v níž žije. V minulosti možnost přežití závisela na ‚dobrém‘ vztahu k místu, a to jak ve fyzickém, tak psychologickém smyslu.“⁹⁰

Nikdo z nás si nedovede představit vesničana, který pracuje na svém políčku, a přitom tento kousek země nemá v lásce. Jako by s každým zarytím lopaty do země, získával ke krajině stále hlubší a plnější vztah. Každá nepatrná částička hlíny se v jeho srdci proměňuje v drahocennou matérii, ve chleba, vědomí vlastního pokračování. V prostředí města se vytrácí onen životodárný charakter a zbožné, oduševnělé vnímání krajiny. Život je soustředěn více na všednodenní starosti. Je v něm menší prostor k zastavení, přemýšlení. Shon, ruch a spěch však neznamená, že by se genius loci z města vytratil. Naopak, je zde zastoupen ve velké míře. Jde jen o to, najít si čas jej vnímat. A tak dnes stejně jako v minulosti platí, že kvalita života závisí na vztahu člověka ke svému prostředí.

„V průběhu celé historie zůstával genius loci živoucí skutečností, i když nebýval vždy přímo takto pojmenován. Výtvarní umělci i spisovatelé nacházeli v místním charakteru inspiraci a ‚vysvětlovali‘ jevy všedního života i umění poukazem k jejich krajinnému a městskému milieu.“⁹¹

Umělci byli vždy nejcitlivější k fenoménům stojících za hranicí sensorického světa. Díky nim se dochovala řada záznamů o těchto jevech. Krajina byla vždy oblíbeným tématem k zachycení ať již v obraze či v hudební skladbě. Specifičnost krajiny se podílí na utváření charakteru lidí, a lidé zase dávají vyniknout jedinečnému charakteru krajiny.

„Moderní turistika dokazuje, že lidé mají velký zájem o zážitky z cizích míst, i když i tato hodnota dnes pomalu ztrácí svou váhu. Moderní člověk po dlouhou dobu opravdu věřil, že ho věda a technika osvobodily od přímé závislosti na místech. Tato víra se ukázala být iluzí; znečištění prostředí a chaos, který v něm zavládl, se náhle objevují

⁹⁰ Norberg-Schulz, Ch. Genius loci, K fenomenologii architektury. Praha: Odeon, 1994, s. 45

⁹¹ Tamtéž, s. 38

jako hrozivá Nemesis. V důsledku toho problém místa znovu získal svou skutečnou závažnost.“⁹²

Cestování poukazuje na skutečnost, že duch místa je velmi různorodý a vždy v sobě zahrnuje obrovské množství inspirace. Člověk, jenž přestal věřit v *genia loci*, vytvořil prostory, v nichž nemůže žít. Znečištěné prostředí a chaos v něm potlačilo touhu těšit se ze svého okolí, poznávat jeho jednotlivé komponenty. Lidské vnímání je otupeno, ztrácí se dezorientován v nevyhovujících podmínkách.

„Aby člověk našel oporu pro svou existenci, musí být schopen se orientovat, musí vědět, kde je. Ale také se musí identifikovat se svým prostředím, tj. musí vědět, jaké je určité místo. Kevin Lynch zavedl pojmy ‚uzlu‘, ‚cesty‘ a ‚oblasti‘ označující základní prostorové struktury. Vzájemné vztahy těchto složek vytvářejí v mysli ‚obraz prostředí‘. Lynch tvrdí: ‚Dobrý obraz prostředí dává jeho nositeli pocit emocionální jistoty a bezpečí. V souladu s tím všechny kultury vyvinuly ‚systémy orientace‘, tj. prostorové struktury, které usnadňují vytváření dobrého obrazu prostředí. Tyto systémy orientace se často opírají o danou přírodní strukturu nebo jsou z ní odvozeny. Kde je tento systém slabý, je obtížné vytvořit si obraz prostředí a člověk se cítí ‚ztracený‘. Strach z toho, že se člověk ztratí pramení z potřeby každého pohyblivého organismu orientovat se ve svém okolí. Být ztracen je jasným protikladem pocitu bezpečí, jímž se vyznačuje bydlení.“⁹³

Nejintimnější vztah mezi člověkem a prostředím je vyjádřen ve slově bydlet. Když člověk bydlí, znamená to, že umí číst významy daného prostředí, že vnímá všemi smysly jeho duchovní a fyzické vlastnosti. Místo nebo i celý kraj, který je obydlený, se stává živou bytostí s hlubokou pamětí.

„Člověk bydlí, pokud se může orientovat ve svém prostředí a identifikovat se s ním, či krátce řečeno, jestliže zakouší své prostředí jako významuplné. Bydlení proto znamená něco víc než pouhý ‚úkryt‘. Zahrnuje i to, že prostory, v nichž se život odehrává, jsou místy v pravém slova smyslu. Místo je prostor, který má jasně určený charakter. Od

⁹² Norberg-Schulz, Ch. *Genius loci, K fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994, s. 39

⁹³ Tamtéž, s. 46

dávných dob byl genius loci či ‚duch místa‘ pokládán za konkrétní skutečnost, s níž se člověk setkává tváří v tvář a s níž se musí vyrovnávat ve svém každodenním životě. Architektura znamená zviditelňování genia loci a úlohou architekta je vytvářet místa naplněná významy a tak pomáhat člověku bydlet.“⁹⁴

Duše člověka se propojuje s duchem místa, a tak navozuje soulad s okolním světem. Architektura tuto potřebu ještě více posiluje.

„Bytost kraje, ještě ne-lidská, se pod dotykem lidí proměňuje na povrchu polností a zahrad i pod zemí- v říši mrtvých. Vpisují se do ní šťastná setkání milenců i smířené smrti laskavých babiček. Mrtví se přikládají k sobě a ke geniu loci, sžívají se, vytvářejí kolektivní bytost, ve které září individuality heroů, světců, lidí dobré rady a pěvců. I bytost kraje roste a proměňuje se podle svých slavných a mrtvých.“⁹⁵

Lidé a genius loci se navzájem ovlivňují. Nelze žít bez toho, aniž by se náš život neodehrával na různých místech. V každém okamžiku své existence máme možnost zakoušet jeho genia loci.

„Konkrétním označením prostředí je slovo místo. Když se v angličtině i v jiných jazycích má vyjádřit, že se někde odehrává nějaká událost či jednání, říká se doslova, že zaujímá místo (takes place). Ve skutečnosti si nelze představit událost, jež by neměla vztah k nějakému místu. Místo je bezpochyby integrální součástí existence.“⁹⁶

Lidská duše zraje a duch místa jí otevírá nové možnosti, dává jí cenné podněty, naplňuje ji poznáním.

2.7 Etické principy architektonické tvorby

Vytvářet architekturu znamená vědomě se podílet na procesu utváření etických, morálních a osobních kvalit každého člena společnosti. Principy, na kterých daná společnost funguje, podmiňují to, jaká architektura se bude stavět. Každý její člen tedy

⁹⁴ Norberg-Schulz, Ch. Genius loci, K fenomenologii architektury. Praha: Odeon, 1994, s. 56

⁹⁵ Cílek, V. Krajina vnitřní a vnější. Praha: Dokořán, 2005, s. 118

nese svůj podíl na tom, jaká architektura vzniká a jak nás dále ovlivňuje. Když se zabýváme vztahem etiky- morálky a architektury, je nutné si ji předem definovat.

„Etika, teorie morálky, filozofie, věda o mravnosti jako strážce života společenského člověka, o původu a podstatě morálního vědomí a jednání.“⁹⁷

„Morálka, forma společenského vědomí, jejíž funkcí je usměrňovat chování a jednání lidí ve všech oblastech života. Jako složitý společenský jev morálka v sobě zahrnuje mravní činnost z hlediska jejího obsahu a motivace. Morální vztahy, projevující se ve formě morálních norem, povinností, svědomí apod., regulují tuto činnost a vytvářejí morální vědomí. Formy morálního vědomí jsou logicky uspořádány v systém, umožňující motivaci i hodnocení morálního činu.“⁹⁸

Etiku a morálku lze také zjednodušeně definovat jako zabývání se problémem mravního dobra z vědeckého a praktického hlediska.

„Běžně se pojem etika užívá pro určitou vědní disciplínu, část praktické filosofie. Etika řeší především problém mravního dobra, je vědou o mravnosti. Je tedy teorií, nikoli praxí. Praxí je morálka co by systém mravních pravidel, kterými se chceme řídit v životě.“⁹⁹

Mezi nejvyšší a nejobecnější kategorie etiky se řadí dobro a zlo. Právě těmito kategoriemi se řídí morální hodnocení veškerého jednání člověka. Zde vyvstává jedna z nejzákladnějších otázek: Jak se odlišuje dobro od zla?

„Dobro je v nejobecnějším slova smyslu to, co člověk hodnotí na jiném člověku jako užitečné a prospěšné. Je to shoda myšlení a jednání se svědomím a s přirozeným řádem.“¹⁰⁰

Zlo je považováno za protiklad dobra. Různí myslitelé chápali dobro a zlo odlišným způsobem:

⁹⁶ Norberg-Schulz, Ch. Genius loci, K fenomenologii architektury. Praha: Odeon, 1994, s. 53

⁹⁷ Kožešník, J. a kol. Ilustrovaný encyklopedický slovník I. Praha: Academia, 1981, s. 605

⁹⁸ Kožešník, J. a kol. Ilustrovaný encyklopedický slovník II. Praha: Academia, 1981, s. 572

⁹⁹ Bílý, J. Základy etiky, estetiky a religionistiky. Praha: Bohemia, 2005, s. 11

„Podle Aristotela je dobro odměnou za nejvznešenější činnost ducha. Chtěl aby synovým krédem bylo: ‚Aby se člověk stal opravdovým člověkem, musí využít všech možností směrem k dobrému...‘ V hledání dosud nezodpovězené otázky, zda je člověk ve své podstatě dobrý, Aristoteles odpovídá, že ano. Epikuros zdůraznil ‚přirozené dobro‘, které uspokojuje naše potřeby a náklonnosti. Kant definuje dobro jako dobrou vůli. Zlo má význam protikladný. Spočívá v lidské svobodě. Člověk, který ví o svých povinnostech, mravním zákoně ve svém nitru a vědomě proti nim jedná, jedná zle. Zlo je podle Platóna postupná degenerace bytí. Filosofickou složitost pojmu vyzdvihl Leibniz –rozeznává zlo metafyzické, které spočívá v pouhé nedokonalosti; zlo fyzické, které působí utrpení a zlo mravní (hřích). Za mravní zlo je odpovědná osoba, i když teologie vidí jako prvopočátek zla v nadpřirozené mocnosti (d'ábel). Podle Kanta je špatný ten, kdo činí zlo nahodile, ale přímo d'ábelské zlomyslnosti se dopouští ten, kdo koná zlo záměrně.“¹⁰¹

Mnoho lidí se shodne ve své touze konat dobro. Ovšem praxe ukazuje, že je to často velmi obtížné. Stejný problém měly i významné osobnosti z dávné historie.

„Básník Ovidius v Proměnách napsal: ‚Vidím a schvaluji lepší věci v životě, ale jdu za věcmi horšími.‘ Apoštol sv. Pavel píše v Listu Římanům: ‚Dobrou vůli sice mám, ale skutek mi schází. Vždyť nekonám dobro, které chci, nýbrž dělám zlo, které nechci.‘ Goethe o sobě prohlásil, že v něm bylo dost materiálu jak pro lumpa, tak gentlemana. Psychiatr Karl Jung učil, že v kolektivním nevědomí je kromě sklonu k dobrému ukryt i sklon ke zlému, který determinuje každého člověka. Platón ostatně už v antice řekl: ‚Kdo viní druhého ze špatnosti, ten ať se podívá sám na sebe.‘ Stejnou myšlenku vyjádřil i Terentiův výrok: ‚Jsem člověk, nic lidského mi není cizí.‘“¹⁰²

Život v souladu s etickými principy nám umožňuje dosáhnout moudrosti. Životní moudrost má mnoho projevů jedním z nich jsou: radost, humor-nadhled, láska, ztišení-meditace a další.

¹⁰⁰ Bílý, J. Základy etiky, estetiky a religionistiky. Praha: Bohemia, 2005, s. 11

¹⁰¹ Tamtéž, s. 11

„Základním projevem životní moudrosti je radost. Podívejme se třeba do zachmuřené tváře; je plná napjatého neklidu a svou podrážděnost nedokáže zakrýt. K tomu, aby se tento člověk uměl přenést přes problémy, které život připravuje všem, mu chybí jeden předpoklad: uvolněnost, lehkost, dar smíchu, radost z maličkostí.

Humor můžeme také chápat jako úsměvný pohled na svět. V úsměvu je skryto naše citové (emocionální) hodnocení lidí i věcí kolem – i nás samých. Je v něm skryto ulehčení, které pramení z vědomí, že situace není beznadějná, že se cítíme být nad ní, že vidíme šanci. Humor neodsuzuje a neztracuje: chápe. A kdo chápe, dovede být láskyplný, protože velká láska se obvykle rodí z hlubokého poznání věcí a lidí.

Obecně se uznává, že láska je protikladem egoismu. Liebniz řekl: ‚Milovat znamená radovat se ze štěstí druhého‘.“

„Nezapomínejme na meditaci. Meditace znamená rozjímání, přemítání, ztišení. Ztišit se znamená dopřát událostem, dopřát myšlenkám, aby dozrály.“¹⁰³

Při zkoumání vztahu mezi etikou a architekturou jsem si položila zásadní otázku: Jakým způsobem se dá podpořit v člověku jednání směřující k dobru skrze architektonickou tvorbu? Jak posílit jednání člověka vedoucí k většímu souladu, harmonii se světem, k důstojnosti, spravedlnosti, čestnosti, toleranci?

Dospěla jsem k devíti bodům, které by měla architektura splňovat, pokud má člověka rozvíjet a podporovat jeho pozitivní vlastnosti.

1. respekt ke kulturnímu prostředí (A. Gaudí: Casa Milá)
2. historická kontinuita (A. Gaudí: Sagrada Familia)
3. podpora svobody jednotlivce, jeho originality, individuality (A. Gaudí: Sagrada Familia)
4. kreativita, otevřenost vůči novým podnětům (A. Gaudí: Sagrada Familia)
5. ekologie, šetrnost vůči životnímu prostředí (A. Gaudí: Sagrada Familia)
6. komunikativnost, poskytování prostoru k dialogu mezi lidmi i samotnými objekty, tj. pestrá architektura s dostatkem míst k setkávání (Jørgen Bo a Vilhelm Wohlert)
7. smysluplnost, tj. významuplná architektura hovořící jasným jazykem (Bílkova vila)
8. duchaplnost, tj. architektura, naplněná vlastním duchem, povznášející (Le Corbusier: kaple Notre Dame du Haut, Ronchamp)

¹⁰² Bílý, J. Základy etiky, estetiky a religionistiky. Praha: Bohemia, 2005, s. 28-29

¹⁰³ Tamtéž, s. 73-75

9. organičnost, tj. celostní, komplexní architektura. Každý prvek ve vesmíru je součástí dokonale propojeného celku, tj. architektura dokonale propojená s okolním světem, na všech úrovních. (F.L.Wright: vila nad vodopádem)

Příklady architektury odpovídající etickým principům:

Příkladem **1. principu**, tj. respektu ke kulturnímu prostředí je stavba Casa Milá od architekta Antonia Gaudího.

Gaudí se snažil respektovat specifické kulturní prostředí Katalánska. Snažil se zachovat jeho atmosféru. V Casa Milá zachytil přírodní zvláštnosti místního kraje.

„Gaudí usiloval o to, aby se v kameni navždy uchoval duch Katalánska. Kolem sebe měl nespočet přírodních vzorů –zvětralé skály v Cap Creus, zubaté pohoří Serralada de Prades nedaleko Reusu či Portals de Vells v Andratxu; možná na něho zapůsobily i St Miquel de Fai, kam se vypravil s turistickým spolkem, nebo Torrent de Pareis na severu Malorky, kde jednou ve čtyři hodiny ráno vytáhl svého asistenta z postele, aby viděl, jak se ‚La Dragonera‘ koupe v rudé záři slunce, které vycházelo nad Středozemním mořem.“¹⁰⁴

Příkladem **2., 3., 4. a 5. principu**, tj. historické kontinuity, podpory svobody jednotlivce, kreativity a ekologického přístupu je katedrála Sagrada Familia v Barceloně od architekta Antonia Gaudího.

„Od roku 1883 až do své smrti pracoval Gaudí na díle právě tak zvláštním jako ohromujícím, na chrámu Sagrada Familia v Barceloně. Tato architektura dokládá vývoj umělceva nazírání v průběhu mnoha let. V roce 1885 začal Gaudí stavět apsidu ve velmi zjednodušeném, podstatně zredukovaném stylu pozdní gotiky a roku 1893 ji korunoval vysokými fiálami s přírodním dekorem. Mezitím přistoupil v roce 1891 ke stavbě fasády jižního transeptu. Základní gotická dispozice tohoto průčelí, zasvěceného narození Páně, se ztrácí pod sochařskou výzdobou, oplývající nejen fantastickými motivy odvozenými ze světa zvířat a rostlin, ale i zcela neobvyklými

¹⁰⁴ Hensbergen, G. Gaudí. Praha: BB art, 2003, s. 185

tvary, zrozenými z umělcovy bohaté představivosti: jakými skalisky, zelenými keramickými stromy oživenými bílými porcelánovými holuby, oblaky z kamene nebo průsvitného skla, zrcadlovými stalaktiky, hvězdami a souhvězdími. Čtyři vysoké věže postavil Gaudí v pozdější etapě, kdy už upustil od sochařského ztvárňování přírodního dekoru a koncipoval celé stavby jako nějaké skulptury.“¹⁰⁵

Gaudí ve svém návrhu katedrály projevil velký talent k vytváření nevšedních tvarů. Tvoření pro něj znamenalo odhalovat úžasné Boží dílo, přírodu.

„Gaudí řekl: ‚Tvoření se uskutečňuje prostřednictvím člověka. Ten však netvoří, nýbrž odhaluje. Ten, kdo spatřuje v zákonech přírody oporu pro své dílo, spolupracuje se Stvořitelem. Ten, kdo pouze kopíruje, tak nečiní. Z tohoto důvodu je originalita založená na návratu k původu.‘“¹⁰⁶

Antonio Gaudí byl hluboce věřícím člověkem a síla jeho víry prostoupila i celé jeho dílo. Proto i my cítíme při pohledu na chrám Sagrada Familia, jakoby se naše chodidla pomalu odlepovala od země a naše tělo stoupalo vzhůru prostorem. Věže chrámu nás pohlcují svými otvory a pozdvihují k Božskému, nekonečně tvořivému principu. Gaudího návrh budil rozporuplné reakce u mnoha významných osobností.

„Picasso vnímal Gaudího slavný chrám jako žert, který více odpovídá duchu Salvadora Dalího než jeho vlastnímu vkusu. V obývacím pokoji jeho vily v La California v Cannes byl vystaven obrovský sladký mazanec, který myši proměnily v ruiny. ‚To je Gaudího model,‘ říkával.“¹⁰⁷

Přestože Gaudí působil originálním dojmem, jeho snahou nebylo přerušit historickou kontinuitu. Intenzivně se věnoval studiu staveb, které ho obklopovaly a snažil se s nimi své dílo propojit.

¹⁰⁵ Pijoan, J. Dějiny umění / 9. Praha: Odeon, 1983, s. 63

¹⁰⁶ Hensbergen, G. Gaudí. Praha: BB art, 2003, s. 153

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 249

„Jestliže Gaudí studoval ostatní stavby kolem sebe, přičemž je nepochybné, že tak činil, nedělal to z důvodu plagiátorství. Naopak si tím potvrzoval, že nová morfologie, na jejímž vymýšlení pracoval, nebude zcela odtržená od předchozích stylů.“¹⁰⁸

Gaudí se také snažil, aby jeho stavby byly ekologické. Proto používal již nepoužívané věci jako stavební materiál.

„Gaudí ekologicky využíval při stavbě rozbité dlaždice, kameninu, dětské hračky, staré jehly z textilních továren, kovové pásky, kterými se stahovaly žoky bavlněných látek, pružiny z matrací i vypálenou vyzdívku z průmyslových pecí.“¹⁰⁹

Příkladem **6. principu**, tj. dokonale komunikativní stavby je projekt budovy moderního umění v Louisianě, severním cípu Dánska- na ostrově Sjællandu, navržený architektky: Jørgenem Bo a Vilhelmem Wohlertem.

Cílem těchto dvou architektů nebyl objekt, který by nás již zpovzdálí udivoval svojí pompézností, avšak jednoduchý odlehčený prostor, vyprojektovaný na základě pečlivého zkoumání terénu a zvážení každého stromu v krajině. Dříve než se pustili do díla, prochodili vybrané místo křížem krážem, až jim žádný kus této země nebyl cizí, ale naopak s každou nerovností v terénu, stromem či keřem počítali natolik, že bez nich by již jejich dílo nikdy nebylo takové, jaké je dnes.

Byli si vědomi toho, že objekt má rozněcovat lidskou představivost, provokovat mysl barvami, novými tvary, myšlenkami malířů, sochařů a dalších tvůrců, kteří zde budou vystavovat své objekty, a proto navrhli jednoduché, úzké, nízké prostory, které se různě člení až vyúsťují v menší výstavní sály. Takové prostory neodvádějí pozornost návštěvníka ani neunavují. Nová výstavba je jednopatrová a plně odpovídá záměru architektů spojit dokonalost přírodní scenerie s novou „Mekkou“ moderního umění.

Členité prosklené chodby, místy cloněné dřevěnými žaluziemi, dávají nahlédnout do velké zahrady, kde se nacházejí sochy známých umělců. A právě zde dochází k onomu nejpůsobivějšímu setkání: uměleckého díla, krajiny, architektury a pozorovatele. Tato výjimečná architektura umožňuje dialog nejen mezi návštěvníky galerie a vystavenými díly, ale také i s okolní krajinou, přírodou.

¹⁰⁸ Hensbergen, G. Gaudí. Praha: BB art, 2003, s. 177

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 25

Příkladem **7. principu**, tj. smysluplné, významuplné architektury je Bílkova vila v Praze, která představuje symbol obilného pole.

Architektonické návrhy své vily v Praze na Hradčanech zpracoval sochař Bílek v letech 1910-1911. V době svého vzniku představovala tato stavba ojedinělé řešení především v zakomponování mnoha symbolů. Obilné pole je zakresleno v půdorysu, sloupořadí v průčelí je stylizací zralých, ve snopy svázaných klasů. Obloukový tvar značí záběr kosa v obilném lánu. Autor se inspiroval nekonečně proměnlivými organickými tvary přírody, strukturou rostlin, živočichů a také lidskou postavou. Používal jazyk přírody k tomu, aby se co nepřesněji dotkl Božího díla. Proto se pokoušel narušit tyranii geometrie „vymýtit mrtvé čáry rovné a souměrně zakřivené“. Snažil se „opisovat přírodu řečí sdělitelnou bratřím“. I nábytek si sám navrhoval, vlastnoručně vyřezával a doplňoval citáty. Na stavbě můžeme obdivovat, jak se zde zajímavým způsobem snoubí světskost s duchovními náměty. Podle odlišných funkcí rozdělil interiér na ateliér a obydlí. Začlenění vily do svažujícího se terénu byl pro architekta oříškem. Nakonec jej vyřešil velmi zajímavě. Objekt se dynamicky zdvihá, když byl nejdříve svržen na kolena, a o chvíli poté, směrem k čelní zdi se překvapivě napřimuje. Je symbolem vítězství, vykoupení.

Inspirován přírodou proměnil Bílek obyčejnou stavbu ve svatyni. Tímto objektem vyjádřil své krédo: „Život je jako pole plné zralých klasů, skýtajících výživu bratří na každý den“. Osou stavby jest socha velkých rozměrů, Mojžíš, starozákonní hospodář, kol které stavba se tvoří ve smyslu obilného klasného pole. Mnohé klasy jsou svázané ve snopy, sloupy. Některé ze sloupů jsou nedostavěné, protože ničeho nenesou.“

Příkladem **8. principu**, tj. povznášející architektury, je kaple Notre Dame du Haut v Ronchamp, navržená architektem Le Corbusierem. Tato kaple byla postavena v letech 1950-55.

„Mariánská kaple v Ronchamp, postavená na místě rozstřílené novogotické svatyně, je zcela volně formovanou stavbou na půdorysu zohýbaného lichoběžníka. Lod' kaple, vyjadřující podle Le Corbusierových slov představu ‚nevyslovitelného‘ prostoru, kryje mocně zakřivená betonová skořepina, jejíž tvar prý několik let předtím architekt uviděl u lastury na pobřeží Long Islandu. Na dvou stěnách se k lodi pojí kaple osvětlené shora

jakými věžovými periskopy. Tvarování bílých zdí a věží kaple, působivě kontrastujících s šedohnědou betonovou střechou, má blízko k ‚nářečí‘ lidového stavitelství severní Afriky. Celek stavby připomíná lodní příď, letícího ptáka; Jencksovo známé přirovnání ke kápi jeptišky v knize *The Language of Post-modern architecture* (1977) však už pravděpodobně míří mimo rámec Le Corbusierovy obrazotvornosti.¹¹⁰

Příkladem **9. principu**, tj. organické, celostní, komplexní architektury, dokonale propojené s okolním světem je „Vila nad vodopádem“, navržená roku 1936 Frankem Lloydem Wrightem. Tento architekt se intenzivně zajímal o duchovní podstatu vesmíru, o to, co spojuje jeho jednotlivé složky. Ve své tvorbě dospěl k organické architektuře, která plně harmonizuje s okolním prostředím.

Vila nad vodopádem (*Falling Water*) byla vtělením Wrightovy představy ideálního místa pro život splývající s přírodou. Východiskový bod zde opět umožnil najít železový beton. Teprve zde bylo extravagantní pojednání konzoly dotaženo k hranici šílenství. Vila *Falling Water* trčela ven z přírodní skály, v níž byla zakotvena, jako volně plující plošina zavěšená nad drobným vodopádem. Toto dramatické konstrukční gesto, vymyšlené v jediném dni, bylo posledním Wrightovým romantickým počinem. Terasy tohoto domu, neomezované už šířící se linií země, jak tomu bylo u jeho domů prerie, se jeví jako aglomerace plošin visících zázračně v prostoru v různých výškách nad stromy hustě zalesněného údolí. Tak, jak je vila připoutána k úbočí přímými železobetonovými trámy teras, vzdoruje fotografickému zachycení. Její splynutí s krajinou je úplné. Bez ohledu na rozsáhlé horizontální skleněné plochy prostupuje příroda celou strukturou. Interiér domu připomíná spíše atmosféru jeskyně zařízené nábytkem než obytný dům v tradičním smyslu. Pocit, že stěny z hrubého kamene a dlážděné podlahy vyjadřují jakousi primitivní poctu místu, vyvolávají též schody, které sestupují z podlahy obytné místnosti k vodopádu dole. Jejich jediným účelem je přivést člověka k intimnější komunikaci s vodopádem.¹¹¹

¹¹⁰ Švácha, R. *Le Corbusier*. Praha: Odeon, 1989, s. 70-74

¹¹¹ Frampton, K. *Moderní architektura, Kritické dějiny*. Praha: Academia, 2004, s. 221

3. Analýza městského prostředí

3.1 Metody rozboru

Město je možné rozebírat nejrůznějšími způsoby. Díky jeho nesmírné pestrosti a členitosti se na jeho funkci a významech podílí velké množství aspektů. Někteří se snaží rozebrat jej s matematickou přesností založenou na statistických analýzách, jiní upřednostňují méně exaktní přístup a své výzkumy zakládají spíše na hlubším, individuálním a více komplexním rozboru vnímání městského prostředí.

Sociologický výzkum v architektuře je postaven na vědeckém přístupu a snaží se získat přesné informace o sociálních charakteristikách životního prostředí. Metody výzkumu jsou pestré, proto je nutné předem stanovit plán výzkumu, závazný pro celý výzkumný postup. Nejdříve je třeba definovat zkoumanou problematiku na různých úrovních, tak, aby nedocházelo ke shromažďování neužitečných, neorganizovaných informací. Je nutné položit si základní otázku: Proč jsou informace požadovány a jaké bude jejich využití? Z důvodu efektivity výzkumu a eliminace zbytečných informací je potřeba stanovit odpovídající metodu.

„Mezi kritéria volby technik při sběru informací patří zejména:

- 1) charakter zkoumaných jevů
- 2) charakter výzkumné akce, pro kterou sběr informací v terénu provádíme
- 3) vnější ekonomické a organizační faktory“¹¹²

„Vědecké zkoumání v oblasti humanitní umožňují tyto tři skupiny metod:

I/empirické

II/ teoretické

III/historicko-srovnávací

Ad I/ Empirické metody zkoumají humanitní jevy přímo v praxi. Jsou to metody pozorování, dále metody experimentální (testové), dotazníkové, rozhovorové a metody obsahové analýzy různých dokumentů.

¹¹² Schmeid, K a kol. Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě. Brno: PC-DIR spol. s.r.o., 1997, s. 215

Ad II/ Teoretické metody umožňují vypracování vědecké teorie jako strukturovaných znalostí o objektivních zákonech a dalších obecných vztazích objektivní skutečnosti.

Jsou to:

- a) analýza
- b) syntéza
- c) indukce
- d) dedukce
- e) modelování a simulace¹¹³
- f) formalizace.¹¹⁴

Ad III/ Historicko-srovnávací metody umožňují sledovat vývojové zákonitosti humanitních jevů. Sledují tedy humanitní jevy a srovnávají je ve vývoji.

Genetická (historická, kazuistická) metoda sleduje vysvětlení (interpretaci) jevů a procesů z hlediska jejich vzniku, vývoje a zániku.

Srovnávací metoda umožňuje zjistit a popsat shody a rozdíly sledovaných jevů a procesů. Nesleduje přitom vysvětlení těchto shod a rozdílů. Genetická i srovnávací metoda přitom využívá symbolizace, deskripce a vysvětlování, resp. vyvíjení teorie. Symbolizace znamená převod zkušeností do symbolů (např. do slov, slovních znaků, čísel). Užívají se např. slova z běžného jazyka, ale také konstrukty, které si badatelé tvoří sami. Využívá se přitom často latiny a řečtiny. Deskripce neboli popis konstatuje výskyt jevů. resp. charakteristických znaků na zkoumaných jevech nebo dějích.“¹¹⁵

„Z vědeckého hlediska je důležité, aby tyto výzkumné metody byly objektivní, standardní, spolehlivé, platné (validní), kvantitativně i kvalitativně interpretovatelné a úsporné¹¹⁶. „

Mezi nejčastější formy výzkumu patří: dotazování, sémantický diferenciál, interview, dotazník, mapování. Z těchto metod je velice zajímavý sémantický diferenciál. Provádí se tak, že je nejdříve architektura zaznamenána různými technikami (na fotografii, diapozitiv, film, video či počítačové animace) a posléze je slovně hodnocena

¹¹³ Modelování a simulace je reprodukce vybraných vlastností studovaného objektu na modelu, tj. na analogickém objektu simulujícím chování a vlastnosti původního objektu.

¹¹⁴ Formalizace je metoda poznání, kdy obsah je odhalován a upřesňován systematizací formy (např. i řeči, písma)

¹¹⁵ Schmeid, K a kol. Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě. Brno: PC-DIR spol. s.r.o., 1997, s. 218

¹¹⁶ Úspornost znamená, že metoda má být pokud možno časově nenáročná a také nenáročná na vyhodnocování.

vybranými respondenty. K hodnocení se používá sémantický diferenciál, což je kombinace asociačních a škálových metod.

„Asociace k posuzovanému objektu jsou usměrňované dvojicemi adjektiv přesně opačného významu a respondenti na několikastupňové škále vyznačují, ke kterému z těchto adjektiv (ke kterému pólu, jestliže je nazveme bipolárními) má asociovaný význam blíže a do jaké míry se k němu významově blíží. Větší počet těchto dvojic se škálami se používá ve formě dotazníku, který respondenti jednoduchým způsobem vyplňují. Označení asociovaného významu (a jeho míry) se nazývá skóre. Komplexní vyjádření skóre pro celý soubor škál vytváří polaritní profil. Nejčastěji se využívá jeho grafická forma. Interpretace výsledků sémantického diferenciálu spočívá v analýze a případném porovnání polaritních profilů pro různé objekty, různá městská prostředí atd. Na tomto základě můžeme potom vyslovovat hodnotící soudy. Při této interpretaci sémantického diferenciálu však jde jen o subjektivní hodnocení, i když exaktně zpracované.“¹¹⁷

Jedním z prvních českých výzkumníků, který použil metodu sémantického diferenciálu byl R. Kittler (1970), který zkoumal vztah mezi fyzickými vlastnostmi prostředí a jeho subjektivním působením. Později byl především využíván jako nástroj sémiotického výzkumu v architektuře, k analýze superznaků v konkrétních podmínkách a ve významové komplexnosti, např. k odhalení vlastností obytného prostředí, k výzkumu vlivu prostředí na chování, k získání informací o lidských potřebách vzhledem k prostředí atd.

Představitelem zcela odlišných metod výzkumu, soustředěných na komplexní rozbor je Američan Kevin Lynch, teoretik environmentální urbanistické tvorby. Pracuje s pojmem „image“ a také zavádí kategorii imageability. Ve svém základě je image „psychický otisk reality subjektivně přepracovaný do formy dojmu, obrazu skutečnosti“¹¹⁸. Lynch „image“ chápe v souladu s touto definicí, jako produkt dvousměrného procesu, který probíhá mezi pozorovatelem a jeho okolím. Prostředí je

¹¹⁷ Schmeid, K a kol. Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě. Brno: PC-DIR spol. s.r.o., 1997, s. 226

¹¹⁸ Akademický slovník cizích slov, Praha: Academia, 1998

souhrn odlišných prvků a vztahů mezi nimi, které člověk vstřebává a uzpůsobuje podle svých osobních zájmů. Každý jednotlivec proto vnímá jednu skutečnost odlišným způsobem. Image je tvořen ze tří komponentů, z identity, struktury a významu. Právě tyto složky se podílejí na čitelnosti městského prostředí. V čitelném prostředí je snadné se zorientovat a skryté symboly se stávají srozumitelnými. Potřeba pohybovat se v jasně strukturovaném prostředí je společná všem živočichům.

„Schopnost identifikace a strukturování prostředí je existenčním vybavením každého zvířete. Zvíře užívá poznávacích kapacit jako je smysl pro barvu, tvar a pohyb, rozlišuje světelnou intenzitu, chuť, zvuk a hmatové vjemy. Vycítí těžiště věcí a snad vnímá i elektrické a magnetické pole. Tento orientační smysl vede stejně ptáky i mořské plže, putující mikrokrajinou povrchu skal, jak o tom píše odborná literatura.“¹¹⁹

Lidé se orientují tak, že používají a třídí smyslové podněty, které jsou vysílány z vnějšího světa. Opak orientace je ztráta. Již samotné slovo ztráta v nás vyvolává velké obavy a strach. Tyto pocity jsou opodstatněné. Každý živý tvor se nutně potřebuje orientovat, aby se dostal do svého úkrytu, rozeznal nebezpečí, aby našel svoji potravu atd. Proto i město všemožně pomáhá lidem prostřednictvím informačních tabulí s plánem města, letáků s mapkami, aby se v tak složitém prostředí neztratili. Je výzkumy ověřeno, že přehledné prostředí má vliv i na duševní zdraví člověka, který si tak lépe utváří obraz o sobě samém. V přehledném prostředí se snižuje míra kriminality a obyvatelům hrozí menší riziko propadu na sociální dno.

Krajina s výraznými prvky podporuje paměť a meziskupinovou komunikaci. Primitivní národy zapojovaly výrazné prvky krajiny do děje mýtů, a tak lidem zprostředkovávaly odpovědi na základní lidské otázky. Čitelné prostředí má pro člověka význam nejen z hlediska praktického, ale také mu poskytuje citovou oporu. Pokud se řád, kterým se vyznačuje láska, vyskytuje i v městské krajině, pomáhá lidem udržovat stabilnější citová pouta. Lidé se rádi rozpomínají na charakteristické, jasné rysy prostředí, které si pamatují např. ze svého rodného města a tyto vzpomínky jim pomáhají i při navazování nových citových pout. Čitelnost prostředí ovšem neznamená, že by se z něj měla zcela vytratit tajemnost, labyrinty a nečekaná

¹¹⁹ Lynch, K. *Obraz města*. Praha: Polygon, 2004, s. 3

překvapení. Právě naopak. Lidé se rádi ztrácejí ovšem za předpokladu, že z těchto labyrintů vede v určitém místě jasná cesta ven. Je tedy žádoucí, aby město jako celek působilo přehledně, avšak na určitých místech může docházet ke „vzrušujícím“, chtěným ztrátám např. v zrcadlových bludištích.

Kategorie imageability vyjadřuje souhrn vlastností pozorovaného objektu, které se podílejí na utváření jeho silné image. Tyto vlastnosti zahrnují barvu, tvar, upravenost, unikátnost, tj. cokoli, co poutá na objektu naši pozornost. Výrazné objekty se podílejí na zřetelnosti a čitelnosti celého okolního prostředí. Motivují nás k tomu, abychom poznávali věci kolem sebe více do hloubky, lákají nás k dalším objevům. Umožňují nám chápat město jako celek, jako síť pevně propojených částí.

Rozbor města podle Kevina Lynche je průkopnický a je tudíž soustředěn především na rozvíjení nových koncepcí a metod. Rozbor byl proveden ve třech centrálních oblastech amerických městech: v Bostonu ve státě Massachusetts, v Jersey City v New Jersey a v Los Angeles v Kalifornii. Tato tři města byla vybrána po pečlivém zvážení, kvůli svým výrazným odlišnostem v oblasti imageability.

„U každého zmíněného města jsme vypracovali dva základní rozborů:

1. Školený pozorovatel provedl systematický průzkum přímo v terénu. Zmapoval přítomnost rozmanitých prvků i jejich zřetelnost. Hodnotil silné a slabé stránky jejich image, spojitosti i nespojitosti a další vzájemné vztahy. Všímal si zvláštních kladů a záporů ve struktuře image. Tato subjektivní hodnocení vznikala na základě bezprostředního vnímání prvků v prostředí.
2. S malým vzorkem místních obyvatel jsme vedli dlouhé rozhovory, v nichž jsme se snažili evokovat jejich vlastní představy o konkrétním prostředí. Rozhovor zahrnoval popis, určení polohy, skicování a imaginární vycházky. Dotazováni byli nejen ti, kdo v daném prostředí bydlí nebo zde již dlouhou dobu pracují, ale i lidé, kteří se do místa svého bydliště či pracoviště touto zónou přepravují.“¹²⁰

Boston je obchodní centrum a má metropolitní význam. V hustě obydlených oblastech žijí lidé z rozdílných sociálních vrstev; najdeme tu blízko sebe slumy i rezidence pro vyšší třídy. Pro všechny dotázané představuje Boston osobité město s typickými

¹²⁰ Lynch, K. *Obraz města*. Praha: Polygon, 2004, s. 15

čtvrťemi propojenými křivolakou a matoucí sítí cest. Boston je vnímán jako místo, kde se starobylé, historické budovy mísí s několika novými prvky. Výsledky výzkumu ukázaly, že téměř žádný Bostňan nezná své město do větších podrobností, mnoho detailů jim uniká. Na vině je zmatená, beztvará kompozice jednotlivých čtvrtí. Situace by se pravděpodobně zlepšila, pokud by čtvrtě získaly výraznější a jasnější strukturu. Za hlavní problém v image města Bostnu je považován: zmatek, vyplývající z nevyhraněných lokalit, vágně naznačené hranice a izolovanost, přerušovaná kontinuita, dvojsmyslnost, nedostatek charakteru. Výskyt „silných“ míst je chápán jako velký potenciál image.

Další rozebírané město je Jersey City. Toto město již na první pohled nepůsobí nijak pozoruhodně, máte spíše pocit, že se tudy pouze projíždíte, než, že se zde bydlíte. Neláká nikoho k zastavení. Nemá jeden střed, ale čtyři až pět středů. Procházka ulicemi je nepříjemná, protože vás nutí vstřebávat fádnot, pach a špínu města. Z výzkumu vyplynulo, že ačkoliv zde někteří lidé bydlí již mnoho let, nemají o městě ucelenou představu. Ve skicách plánu města byla často zakreslena bílá místa a většina území nebyla prokreslena do detailů. Jeden z dotazovaných označil za nejbolestnější skutečnost v Jersey City, že se zde nenachází nic, o čem by cizinec mohl říci, že je to krásné.

„Zjevně nedostatečná imageabilita se projevuje i v pocitech obyvatel města, byť tu žijí už dlouhou dobu. Bývá to provázeno rozmrzelou neschopností zorientovat se, stejně jako rozlišit a popsat části celku. A přece má toto chaoticky působící seskupení svůj systém. Vytvářejí ho sami lidé tím, že se soustřeďují na malé záchytné body, i tím, že přesouvají svoji pozornost z viděné reality na jiné aspekty.“¹²¹

Poslední z této zkoumané trojice měst je Los Angeles. Dotazovaní lidé byli s vybranou částí města velmi dobře obeznámeni, protože zde pracovali jako zaměstnanci místních úřadoven a obchodů.

„Jádro metropole je nabitá různými významy a aktivitami. Je zastavěno velkými významnými budovami v téměř pravidelné uliční síti. Avšak některé jeho rysy vytvářejí méně vyhraněný image než třeba v Bostonu. Především je tu patrná jistá

¹²¹ Lynch, K. *Obraz města*. Praha: Polygon, 2004, s. 32

decentralizace metropolitního regionu, přičemž jeho ústřední část se dá jen s nadsázkou nazvat centrem města. Ale vedle toho je tu několik dalších základních jader, podle nichž se lidé mohou orientovat. Střední část města žijící čilým obchodním ruchem ale již nepředstavuje to nejlepší místo k nákupu. Proto sem mnoho obyvatel ani nevstoupí, jak je rok dlouhý. Za druhé tu stereotypní a nerozrůzněné schéma ulic neumožňuje bezpečně nacházet to, co hledáme. A za třetí jsou hlavní aktivity tak roztahané v prostoru a tak proměnlivé, že to oslabuje jejich účinek. Identifikace, která vzniká jen kontinuitou historického procesu, je narušena stálou přestavbou.¹²²

Neustálou přestavbou se lidé snaží vtisknout městským prvkům jedinečný charakter, přesto se jim to nedaří. Ačkoliv místa nejsou příliš osobitá a jsou tedy snadněji zaměnitelná, nepanuje zde takový chaos jako v Jersey City. Centrum města je přirozeně uspořádané. Téměř jedinou ulicí, kterou každý z dotazovaných dokázal přesně určit, je ulice Broadway. Soustřeďují se v ní největší obchodní aktivity ve středu města. Ulicí proto proudí denně velké davy lidí, kteří využívají služeb místních obchodů, biografů atd. Ve středním úseku bydlí v domech příslušníci etnických menšin a lidé s malým příjmem, přes den zaplňují celou část této ulice. Ostatní obyvatelé mají toto místo spojené se strachem, a tak se mu snaží pokud možno vyhnout. Nejvíce se však v této nákupní ulici vyskytuje elitní enkláva a vyšší střední vrstva.

„Střed Los Angeles se hodně liší od vizuálního chaosu Jersey City a je celkem bohatý i na budovy, které slouží jako významné prvky. A přece, vyjma abstraktně pojatou, spíše monotónní uliční síť, je těžké si vše srovnat a představit si město jako určitý celek. Chybí zde silné zevšeobecňující symboly. Broadway a Pershing Square (uzel tvořený dvěma nákupními ulicemi- Broadway a 7. ulicí) mají nejvýraznější image, ale lidem ze střední třídy se jeví jako cizí a málem hrozivé místo. Vlastně je nikdo nepopisuje jako příjemné a krásné. Přitom malá zanedbaná Plaza (uzel, historický záchytný bod města) a objekty, které plní nákupní a zábavní funkci v horní části 7. ulice, jsou jediné významné prvky, které mají lidé skutečně rádi.

Jeden tázaný se vyjádřil, že stará Plaza na jednom konci a nový Wilshire Boulevard na straně druhé jsou jediné části města, které mají opravdu osobitý charakter. Tím i

¹²² Lynch, K. *Obraz města*. Praha: Polygon, 2004, s. 32-33

jakoby shrnul celý image Los Angeles. Místnímu image chybí hodně čitelného charakteru, stability a příjemného obsahu centrálního Bostonu.“¹²³

Cílem tohoto zkoumání bylo zjistit míru imageability v odlišných městech. Vysoká míra imageability, která je obyvateli většinou vnímána velice pozitivně a je tedy i pro město žádoucí, může mít v některých případech negativní vliv na další společenský rozvoj. V každém městě jsou totiž potřeba i místa s nízkou zřetelností, aby motivovala společnost k dalšímu růstu.

„Chceme-li, aby prostředí vyvolávalo bohaté a živé image, je také nutné, aby tyto image byly sdělitelné a schopné přizpůsobovat se praktickým potřebám, rozvíjet se v nových souvislostech, s novými významy a s novou poezií. Cílem tohoto vývoje bude prostředí s velkou imageability, které ale zároveň bude mít možnost dalšího vývoje.“¹²⁴

Míru imageability v městském prostředí je možné zkoumat, jak již bylo naznačeno, následujícími způsoby: prostřednictvím interview, spojeného se skicováním mapy města s detailním popisem svých cest (za prací, na nákup atd.) a charakteristikou nejvýraznější a nejživější městské části podle své představy. Výsledky dotazování byly porovnávány s poznatky z průzkumů v terénu, které provedli sami autoři této metody. Jako nejnáročnější část výzkumu se ukázala fáze verbálního popisu výrazných znaků města. Přes některé obtíže spojené s technickým vybavením (nedokonalé snímání záznamů při průzkumu v terénu), výsledky této studie potvrdily existenci konzistentního image města.

„Průběžné přestavování města způsobuje lidem problémy, protože musí přizpůsobovat image vnějším změnám. Osídlení má čím dál více prvků proměnlivosti a nestálosti, takže je mimořádně důležité vědět, jak udržet kontinuitu image během těchto převratných změn. Jak se image uzpůsobuje změnám a jaké jsou meze těchto změn? Kdy je skutečnost ignorována nebo deformována, aby byla zachována dosavadní rozvržení? Za jakých okolností dochází k úplnému rozbití image a co to může pro

¹²³ Lynch, K. *Obraz města*. Praha: Polygon, 2004, s. 42-43

¹²⁴ Tamtéž, s. 143

člověka znamenat? Jak se můžeme vyhnout tomuto zhroucení zachováním fyzické kontinuity a jak by se pomohlo utváření nového image, když už se zhroucení předešlého image stalo skutečností?¹²⁵

V praxi zkoumání imageability může přispět ke zkvalitnění městského plánování. Možnosti této metody jsou stále otevřené a je možné, že v budoucnosti se její uplatnění ještě rozšíří.

3.2 Vlastní rozbor míst v Praze spojený s výsledky asociačního výzkumu

Ve svém rozboru míst jsem se soustředila na duchovní dimenzi architektury- genia loci. Všechna pražská místa, o kterých píš, osobně znám a měla jsem možnost vnímat jejich působení v průběhu dosavadního svého života. To je dostatečně dlouhá doba na to, aby člověk skutečně zakusil a procítil pravou atmosféru těchto míst.

Svůj rozbor jsem doplnila o poznatky od svých přátel získané prostřednictvím krátkého dotazníku, založeného na výzkumu volných asociací a vzpomínek spojených s jednotlivými místy. Tento výzkum nebyl zaměřený na získání objektivních dat, ale poukazuje na rozmanitost vnímání jednoho místa. Cílem výzkumu bylo odhalit, jakým způsobem různí lidé vnímají charakter vybraných míst.

Originální zadání úkolu:

Prosím, rozeberte tato vybraná místa v Praze:

1. Pražský hrad
2. Park Letná
3. Sídliště Jižní město
4. Klementinum

Úkol:

1. napište číslo místa
2. Krátce se zamyslete a popište v 1-6 větách vaše vzpomínky spojené s tímto místem, emoce, asociace, osobní setkání, činnost, které jste se zde věnoval, či věnujete, znalosti o tomto místě, funkci vybraného místa v městském organismu, atd.

¹²⁵ Lynch, K. *Obraz města*. Praha: Polygon, 2004, s. 163

3. Na základě předchozích vět vyvodte tři charakteristické znaky tohoto místa

4. každý znak označte, podle tohoto jak jej vnímáte:

kladně +/++/+++

negativně -/--/---

neutrálně 0

(více + = více pozitivní (maximum 3); to samé platí v případě negativního hodnocení)

5. Napište své osobní informace: pohlaví, zaměstnání či studovaný obor, věk

6. Takto postupně rozeberte místa (1-4)

Pro lepší představu jsem uvedla tento příklad z Kodaně:

1. Kobmagergade ulice

2. Je to nejlepší místo, když chcete objevit Kodaň. Upomíná mě na vánoce a jiné svátky, protože se vždy skvěle přizpůsobí jejich obsahu. Kobmagergade bylo vždy důležité centrum transakce v Kodani. Ulice kolem Kobmagergade se vždy specializovaly na určité druhy produktů. Například na Silkegade se koncentrovaly obchody zaměřené na prodej hedvábí.

3., 4.

Spojnice Kodaně 0

Odráží staré živnosti Kodaně ++

Transformace +

5. muž, ekonomie, 22

Průzkumu se zúčastnilo celkem 12 respondentů, 6 žen a 6 mužů, ve věkovém rozpětí od 21 let -55 let. Jako zaměstnání (nebo studium) uvedli: vrcholový IT manager, studentka kulturologie, designer virtuální reality, student doktorského programu aplikované ekologie v lesnictví, studentka filologie, medik, knihovnice, student, studentka, učitelka výtvarné výchovy, student humanitního oboru, práce v rozhlasovém vysílání. Hodnotící škála vnímání (+/-/0) mohla dosáhnout maxima 99 (ať už pozitivního, neutrálního či negativního působení). Některé dotazníky nebyly přesně vyplněny podle zadaného úkolu, i tak ovšem neztratily vypovídací hodnotu. Krátké zhodnocení výsledků asociačního dotazníku je uvedeno u každého místa zvlášť vždy pod mým vlastním rozbohem genia loci.

3.2.1 Pražský hrad

Svatovítská katedrála je symbolem českého státu. Je jeho pýchou i pokorou zároveň. Pýchou k tomu, co všechno jeho národ dokázal a pokorou k Božskému. Ústředním bodem, průsečíkem čar. Krásně o ní píše Jan Čep:

„Nikdo z nás si nedovede představit Prahu bez Svatovítské katedrály. Stojí na svém místě, jako by z něho přirozeně vyrostla a vypjala se k nebi. Naši předkové uhadovali se zvláštním smyslem pro ráz krajiny, její tep a rytmus místa svých velkých staveb; nemá ústa země se jimi náhle otevírají k zřetelnému slovu a k velkolepé písni, kterou odpovídá země nebesům, čas věčnosti. Svatý Vít patří přirozeně a nutně k podobě Prahy a české země. Je utvořen z její látky, shrnuje v sobě její charakteristické rysy a vtěluje v svůj tvar hluboký život jejích obyvatelů, jejich skrytý sen a oživující touhu. Duch se tu zmocňuje hmoty a přesahuje živým tvarem z oblasti věcí hmotných do světa, který je domovem naší nesmrtelnosti.“¹²⁶

„Celá česká země je rozprostřena pod ním a okolo něho; její minulost, přítomnost i budoucnost jsou mu podnožím. Vyrůstá z jejich látky, z hlubokých vrstev zetlelých životů, zpráchnivělých radostí a žalů, které nepřestávají znít v citlivém kamení jeho ozvučných zdí, snoubíce se s hlasy a touhami pokolení přicházejících. Ční jako bdělý strážce nad tokem našich dní, zachycuje jejich barvu a světlo, jejich tíhu a jejich smích, a vrhá k nám dolů, na dlažbu našich ulic a do neklidného čeření našich srdcí, světlá i temná poselství výšin. Jako by byl obklopen propastí ticha, a hovoří ustavičně nesčíslnými hlasy, které probouzejí v každém z nás ozvěny nejdůvěrnější.“¹²⁷

Katedrála již od svých počátků je místem průzračně čistým, spojeným s tryskající radostí. Na její stavbě se podílelo mnoho význačných lidí a byla dokončována dlouhá staletí.

„Na francouzské půdě se zrodily a rostly velké katedrály, vrchol všeho středověkého, románského a gotického myšlení i tvoření. A podle Karlova přání byl také pražský

¹²⁶ Čep, J., Rouček, R. Chrám sv. Víta v obrazech Jiřího Jeníčka. Praha: Universum, 1947, s. 10

¹²⁷ Tamtéž, s. 11

chrám sv. Víta založen a zbudován jako katedrála. Nebylo to tedy všední událostí, když nad základním kamenem, položeným králem Janem, jeho syny Karlem i Janem Jindřichem a dále prvním pražským arcibiskupem Arnoštem, začal stavěti chrám Matyáš z Arrasu, rodilý Francouz, mistr povolaný z papežského Avignonu. Matyáš zanechal své dílo nedokončené, vystavěl v osmi letech pouze část přízemního chrámového závěru. Jeho nástupce Petr Parléř ze švábského Gmündu, doporučený Karlovi i svým otcem Jindřichem, tehdy také již významným stavitelem, pokračuje v začatém katedrálním typu, ale staví již zcela jiným slohem, slohem nové vývojové etapy: připravuje přerod a převrat pozdní gotiky. Parléř se ujímá stavby ještě velmi mlád, ve svých třidvaceti letech, pracuje na ni však bezmála celé půlstoletí. Dokončil dolní kaplovou část, staví nad kaplemi vysoký kůr, smělou a zdobnou opěrnou soustavu a posléze velkou věž, kterou v posledních letech života a pak po jeho smrti dostavují Parléřovi synové Václav a Jan v duchu parléřovské pozdně goticky rozvíjené architektury.“¹²⁸

Citlivé ruce umělců daly vyniknout její nádheře. Jejich osobité dílo dodnes udivuje.

„S výstavbou katedrály je nerozlučně spjata sochařská a malířská výzdoba. Se sochami a obrazy svatých, duchovně tu přítomných, si dokresluje zprvu středověk, a pak i renesance a barok svůj vnitřní svět. S postavami zesnulých, zpodoběných na náhrobcích, se pojí víra ve vykoupení za časnou branou smrti. Jako memento zatracení se šklebí ze svorníků a konsol, s říms a portálů d'ábelské zjevy, draci a nestvůry; na výsměch lidské slabosti tesá gotický sochař znetvořené obličej, modeluje ne bez humoru a drsného žertu divé muže, zmetky, ohroublé výjevy a spolu s tímto mravoličným světem také zvířecí motivy, pravdivé, odpovídající skutečnosti i vybájené, fantastické. V sošné výzdobě katedrál čteme jako v knize plné miniatur; v ní je vytesáno gotické ‚divadlo světa‘, svatí a lidé, podivné zjevy, zvířata i rostliny, zdobící stavební články – motivy vznešené a opět groteskní. Petr Parléř zbudoval a vyzdobil svůj chrám tak jako ostatní středověcí stavitelé. Nicméně i v sošné dekoraci se odvážil čehosi výjimečného – první vytvořil galerii sochařských podobizen, portrétoval s mistry své hutě budovatele chrámu. A na přání největšího z nich, císaře

¹²⁸ Čep, J., Rouček, R. Chrám sv. Víta v obrazech Jiřího Jeníčka. Praha: Universum, 1947, s. 13

Karla, zřídil jeho knížecím a královským předchůdcům náhrobky se sochami, rozestavené v ochozových kaplích.“¹²⁹

Genius loci Svatovítské katedrály je prodchnut – trvalostí, stálostí, tepem srdce, labyrintem významů. Trvalost je znakem velkých hodnot. Jsou místa, která na významu časem získávají. Toužíme, aby taková místa neměnila svůj charakter, aby nebyla drasticky pozměněna. Těšíme se z jejich stálosti. Dnešní doba umožnila velkému počtu lidí cestovat. A tato ohniska velkých hodnot byla zasažena. Nyní je katedrála pulsujícím srdcem, do kterého přitékají a odtékají davy turistů.

Do tohoto místa bylo vetkáno velké množství příběhů, námětů, obsahů. Je to labyrint významů, kam můžeme vejít a ztratit se, nebo zažít pravý opak – naleznout správnou cestu.

Slovní vyhodnocení asociačního dotazníku:

Celkově bylo uděleno 66 známek, z toho 53 kladných, 10 záporných, 3 neutrální.

V asociačních větách respondenti zdůrazňovali především pozitiva Pražského hradu, tedy, že se jedná o dominantu s nádhernou až sladkobolnou atmosférou, místo dýchající historií, reprezentační, sváteční, významné pro celý národ; cíl, kam vedou všechny cesty; cíl rodinných výletů, jeden ze symbolů 1. republiky, místo bohaté, avšak neokázalé, harmonické. Mezi negativa Pražského hradu uvedli: místo, navštěvované mnoha dotěrnými turisty; škrobené, připomíná Disneyland, povinná školní procházka, návštěva z donucení, chladná architektura, turistické centrum Prahy, pro normálního obyvatele nezajímavá oblast.

Při vyvozování charakteristických znaků se většina respondentů shodla na tom, že se jedná o důležité historické místo (dominanta, symbol Českého státu, reprezentativnost, královská pamětihodnost, důvod hrdosti atd.). V menšině byla uváděna negativní charakteristika jako: chlad, pompéznost, sterilita.

Z celkového hodnocení vyplývá, že Pražský hrad je vnímán výrazně kladně, jako velká kulturně-historická hodnota pro celý národ. Jako hlavní negativní faktor je chápána záplava turistů, kteří znemožňují většině respondentů vychutnat si krásy této památky a prožívat bezprostředně jeho okolí.

¹²⁹ Čep, J., Rouček, R. Chrám sv. Víta v obrazech Jiřího Jeníčka. Praha: Universum, 1947, s. 18

3.2.2 Sídliště Jižní město

Podíváme-li se na jakékoli sídliště, musíme si všimnout jeho výrazné pravidelné struktury. Ta plyne ze symetrie jednotlivých panelových bloků, oken, vchodů a jiných sídlištních prvků. Je to, jako bychom se dívali na mnohokrát zmnožený jediný prvek, opakovaný v tak jemných obměnách, že je nejsme téměř schopni postihnout. Pozorujeme-li toto místo zpovzdálí, ztrácíme možnost nalézt jeho individualitu. Ovšem každý jemný detail si i v této stejnorodosti zachovává svoji jedinečnou tvářnost. Je to způsobeno jeho obyvateli. Každému člověku je totiž dána touha po originalitě, a ti se s ní musí ve sterilitě sídliště nějak vyrovnat. V detailu odhalíme, že každý panelák má své drobné charakteristické znaky – různé malůvky, graffiti na zdech, v oknech odlišné předměty, závěsy, rozdílně vybavené balkóny, všelijak upravené předzahrádky.

Nedostatek řádu, vyváženosti, se odráží v chaosu, který se zvětšuje spolu s ubýváním osobitosti místa.

„Slovo ‚sídliště‘ je v oblasti, kterou se zabýváme, jen jedním z příkladů obohacení našeho současného slovníku pojmy, které třeba i nechtěně přestávají být neutrálními a nesou s sebou určitý problematický přízvuk. Poslechněme si, jak charakterizuje tyto nové sídelní útvary na základě sociologických i jiných rozborů nedávná studie pařížského regionu:

- rychlá výstavba mnoha bytů vede k soustředění velkého počtu nových obyvatel.
- Pro většinu rodin je přesídlení brutálním zásahem, vede ke změně celého rodinného rozpočtu, k opuštění životních zvyklostí a jedním slovem k vykořenění;
- blízké kontakty jsou nahrazeny anonymitou kolektivní instituce, která zasahuje podstatně do celého života;
- uniformita a monotónnost architektonického a urbanistického řešení vyvolává u obyvatel pocit, že jsou stejně jako jejich byt jen jednotkami, reprodukovanými ve velkém počtu stejných exemplářů;

- pocit člověka ztraceného v davu je posilován obtížností orientace a nedostatkem prostorů pro hry a sdružování dětí. Člověk je opuštěn ve městě a naopak ve svém bytě není dostatečně izolován od okolních hluků;
- ‚velké soubory‘ dávají jen velmi dílčí představu o městě. Jejich obyvatelstvo je tvořeno jen určitou sociální vrstvou. Nejsou zde ani bohatí, ani chudí. Je tu málo starých lidí i mládeže;
- sociální segregace se promítá i v oblasti zaměstnání, a někdy jsou celé budovy obydleny jen zaměstnanci jednoho podniku. Příčinou tohoto stavu je často způsob financování;
- ‚velké soubory‘, situované v předměstích, se skládají jen z bytů a jen zřídka obsahují ostatní funkce, jako je výroba, kanceláře, obchodní domy, divadla, vyšší školy a zábavní zařízení. Během dne – když zaměstnaní odjíždějí brzy ráno a vracejí se pozdě večer – zde potkáme jen matky a děti;
- společné vybavení je nedostatečné a je stavěno po příchodu obyvatel, kterým je určeno. To se týká jak veřejných zařízení (školy, sportovní zařízení), tak i obchodů a služeb.“¹³⁰

Sídliště je skutečně problematickým místem k životu. A přesto jeho genius loci je velmi silný. Najdou se lidé, kteří jej vyhledávají a vyhovuje jim jeho specifická atmosféra. Tito lidé se těší z genia loci, jehož znakem je skrytá individualita, přírodně pravidelné organické struktury a chaos.

Slovní vyhodnocení asociačního dotazníku:

Celkově bylo uděleno 69 známek, z toho 15 kladných, 52 záporných, 2 neutrální.

V negativním hodnocení se většina respondentů shodla na tom, že se jedná o „noclehárnu“, odosobněný, omezený, šedý, nudný prostor, „skladiště“ na lidi; řešení, jak na malém prostoru ubytovat co nejvíc lidí; děti s klíči na krku, špína, děsivá masa betonu, místo, kde se není možné schovat před deštěm, neradost, kolečko v obrovském soukolí. Někteří zde dokonce zažili útoky a násilí.

Za pozitivní se dá chápat skutečnost, že je zde prostor pro vývoj. Překvapivě paneláková (anti)estetika působí na některé respondenty kladně: nechávám se fascinovat absencí estetiky, kosmické město. Další pozitiva: čistý vzduch, centrum na

¹³⁰ Hruža, J. Hledání soudobého města. Praha: Obelisk, 1973, s. 62

dosah, artotéka, místní městská knihovna, je vnímána jako ostrůvek v moři arogance paneláků. Z charakteristických znaků nejvíce převažovalo: Odkladiště nocležníků, anonymita, deprese, cizota.

Z celkového hodnocení jednoznačně vyplývá, že sídliště Jižní město je vnímáno výrazně negativně, přesto mnozí dotazovaní připouští, že má své rezervy a prostor pro růst.

3.2.3 Park Letenské sady

Letenské sady jsou jedním z míst, které nás lákají příjemnou atmosférou, prosvětlenou zelení a lahodným výhledem do širokého okolí. O Letné jsou zachovány záznamy až z dávné minulosti, kdy sloužila k tak významným událostem, jako byla např. korunovace krále.

„Letná či Leteň se připomíná již v 11. století. Roku 1261 tu byla korunovační slavnost Přemysla II.“¹³¹

Více než půl tisíciletí čekala Letná, aby se znovu silně vepsala do myslí Pražanů jako místo pro trávení volného času her a zábavy.

„Minulé století vneslo do zeleně Prahy nový, lidovější ráz. Jestliže totiž 18. století bylo věkem palácových zahrad a šlechtického zámeckého parku, pak už konec tohoto věku a počátek 19. století otevírá zahradu veřejnosti; zeleň se ve velkých prostorách stává neodmyslitelnou existenční složkou výstavby města. V šedesátých letech minulého století byly například vysázeny sady na Letné, když roku 1867 koupila tato místa pražská obec.“¹³²

Letenské sady překvapují návštěvníky pozoruhodnou kompozicí.

„Podélná kompozice parku je dispozičně založena na dvou promenádních trasách. Jednak při koruně svahu, jednak historickou trasou směřující od letenského zámečku

¹³¹ Poche E., Janáček J. Prahou krok za krokem. Praha: Orbis, 1963, s.233

¹³² Jenšík M. Toulky Prahou. Praha: Práce, 1973, s. 127

k Písecké bráně. Její kontinuita je však v současné době narušena. V prostoru mezi osami je rozmístěna řada svébytných drobných krajinářských partií propojených systémem alejí a architektonizovaných vegetačních celků. Do tohoto systému je vložen nesourodý technicistní nástup k bývalému Stalinovu pomníku, jehož tvrdé linky dostředných radiál a monumentální schodiště na úbočí svahu zcela vytlačily původní koncept parkové úpravy.

Z promenádní cesty na okraji stráně se otevírá řada atraktivních pohledů na Vltavu se soustavou mostů a na Staré Město s přilehlými čtvrtěmi. Řada vyhlídek je však nyní zarostlá vegetací.

Východní část parku, založená Františkem Thomayerem, je charakteristická osou víceřadé aleje platanů javorolistých (*Platanus hispanica*), která je zakončena plasticky modelovaným paloukem s malebnými solitérami lísek tureckých (*Corylus colurna*), lip malolistých (*Tilia cordata*) a platanů javorolistých (*Platanus hispanica*). Při kraji je zvýrazněna vertikálou sloupovitého dubu letního (*Quercus robur* 'Fastigiata') a zrcadlově koncipovanými skupinami okrasných jabloní (*Malus* sp.).¹³³

Vůně kvetoucích stromů dodává Letenským sadům slavnostní atmosféru a snad právě proto se zde odehrávají mnohé soukromé slavnosti. Velká rozloha parku poskytuje prostor pro nejrůznější činnosti, ať už se jedná o divadelní představení či hru na hudební nástroj nebo cvičení v šermu. Letenské sady jsou natolik velké, že se nikdo nemusí obávat toho, že by zde rušil svojí činností někoho jiného rušil. Lidé jsou příjemně rozmístěni v prostoru, tak, že park nepůsobí přelidněně, ale ani liduprázdňě. Stromy netvoří v zorném poli bariéry, a tak je zde vždy možnost pozorovat činnost ostatních lidí, nebo se do ní přímo zapojit. Svobodný duch Letenských sadů se projevil v tom, že je zde dovoleno ležet na trávniku a vychutnávat si její měkkost. Je to místo pro všechny generace. Potkáme zde maminky na kolečkových bruslích s kočárkem, babičky hlídající svá vnoučata, lidi v saku zaměstnané malými přenosnými počítači; studenty, kteří si zde dali školní sraz. Svojí otevřeností nás toto místo vybízí k integraci všech věkových i společenských skupin, k navazování nových přátelství. Znakem genia loci Letenských sadů se stala: přátelskost, odpočinek a hravost.

¹³³ Pacáková-Hošťálková B. a kol. Pražské zahrady a parky. Praha: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, 2000, s. 274

Slovní vyhodnocení asociačního dotazníku:

Celkově bylo uděleno 57 známek, z toho 47 kladných, 8 záporných, 2 neutrální.

Z asociačních vět vyplývá, že park Letenské sady je využíván k mnoha příjemným relaxačním aktivitám: procházce se zvířaty, pouštění draka, poležení v trávě, posezení ve venkovní hospůdce, kochání se nádherným výhledem, setkávání s přáteli. Dalšími klady jsou opravené cesty (místo díky tomu prokouklo), funkce regulátoru hluku a zachycovače prachu.

Mezi negativa respondenti uvedli: působí na mě cize, je zde velká kriminalita, nepříjemná spojitost se Stalinovým pomníkem v minulosti, temné kouty křovin; obyčejnost, málo kouzla.

Výraznými charakteristickými znaky tohoto místa jsou: příroda, setkávání, relaxování.

V celkovém hodnocení je park Letenské sady vnímán kladně, umožňuje příjemně odpočívat v centru města, rozvíjí mezilidské kontakty, stále se vyvíjí.

3.2.4 Klementinum

Bývalá jezuitská kolej Klementinum leží v samotném srdci Prahy. Už po dlouhá staletí je jedním z hlavních center intelektuální bohatství celého národa. Ačkoliv řád jezuitů je vnímán širokou veřejností spíše negativně a je považován vzhledem k pálení proticírkevní literatury v minulosti za tmářský, je toto místo stále chápáno jako živý pramen moudrosti a duchovní víry.

„Největší a nejstarší jezuitská kolej v Čechách vytváří rozlehlý komplex složený z obytných prostor, školní budovy, knihovny, tiskárny, ale i kostelů sv. Salvátora a sv. Klimenta a trojice kaplí. Podobně jako u jiných jezuitských staveb v Čechách nebylo při novostavbě využito-až na nepatrné fragmenty-starší zdivo, pocházející z významného dominikánského konventu, předcházejícího koleji.“¹³⁴

„V roce 1773 byl jezuitský řád zrušen a tím byla uvolněna jeho největší středoevropská residence, Klementinum. Podle dvorského dekretu z r. 1775 měla být přestěhováním obou světských fakult, právnické a lékařské, z Karolina v Klementinu soustředěna celá universita. Karolinské fakulty však úspěšně vzdorovaly po 27 let a mezitím byla

¹³⁴ Vlček P., Sommer P., Foltýn D. Encyklopedie českých klášterů. Praha: Libri, 1998, s. 523

bývalá kolej obsazována jinými zájemci. Do Klementina, v němž trvale zůstala bývalá řádová knihovna byl přestěhován arcibiskupský seminář- jak zní nápis na mramorové desce nad hlavním vstupem z Křižovnického náměstí, provedené Ignácem Palliardim. V budově byly ještě umístěny filosofická fakulta, obrazárna Společnosti vlasteneckých přátel umění, malířské akademie, Stavovská inženýrská škola, akademické gymnasium a krátce, ale blahodárně v letech 1813 až 1816 působící zde i pokusný cukrovarnický ústav Hospodářské vlastenecké společnosti. Ve velkém refektáři konala se i první průmyslová výstava a vystupoval W. A. Mozart.

Dvorským dekretem z 6. února 1777 byly spojeny v jednu společnou státní knihovnu: knihovna do té doby v Karolinu, převzaté knihy zrušených klášterů v Čechách a knihovny hrabat Kinských. To byl základ k nepřetržitému narůstání knihovního fondu postupně zabírajícího jiným uživatelům věnované místnosti.¹³⁵

Po uvolnění Klementina jesuitským řádem se naskytla možnost na nové využití těchto prostor. Nakonec se stala Universitní a technickou knihovnou a toto hlavní využití přetrvává až do dnešní doby. Dnes však řešíme otázku, kam uskladnit nové knihy, které se již do budovy Klementina nevejdou. Jaký tedy bude další osud Klementina, vzhledem k přeplněné kapacitě knižního fondu, zda se budou stěhovat do nově navržené knihovny od architekta Kaplického, či ne, to je zatím stále nejasné. Doufejme však, že genius loci nové budovy bude časem stejně silný jako v Klementinu.

Genius loci Klementina se pojí s vytrvalostí, moudrostí a duchovní štedrostí.

Slovní vyhodnocení asociačního dotazníku:

Celkově bylo uděleno 72 známek, z toho 62 kladných, 9 záporných, 1 neutrální.

Klementinum je vnímáno jako příjemné místo, plné hezkých slečen, podílí se na utváření komunity studentů, vzpomínky na mládí naplněné hledáním, místo plné energie a tajemství, klid a ticho

Negativní hodnocení: všechno tam působí staře, odtažitě vědeckým dojmem, turistický ruch, ušmudlanost, neupravenost, knihovna má stále zkostnatělý systém.

Vybrané charakteristické znaky: komunita, meditační a uklidňující pocit, dávné časy.

¹³⁵ Wirth Z., Müllerová A. Architektura v českém národním dědictví. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, s. 847

Z celkového hodnocení vyplývá, že Klementinum je vnímáno velmi pozitivně, pouze v současné době panuje obava, že bude Národní knihovna přesunuta do nového objektu a funkce Klementina se tak omezí na pouhou turistickou atrakci.

3.2.5 Rozbor unikátní čtvrtě v Kodani – Christianie

Čtvrť Christianii v Kodani jsem měla možnost navštěvovat v průběhu 6 měsíců. Moje první dojmy z tohoto místa jsou velmi silné:

Když jsem se poprvé ocitla na Pusher street v Christianii, vyhlášeném „Hippies mini státu“ ve státu Dánsko, projel mnou intenzivní pocit dávných věků. Kolem barelů s ohněm tu postávaly hloučky lidí zakuklených v černých kapucích a nepálských zářivě pruhovaných čepicích. Mísila se tu jihoamerická španělština s ukrajinštinou, ruštinou, angličtinou a samozřejmě i dánštinou a grónštinou. Barevné graffiti na zdech, jimiž je Pusher street doslova zaplavená, tu zajímavě harmonizovaly s veselými, drsnými tóny hlasu lidí – prodavačů z místního malého trhu, nabízejících šperky vyrobené z barevných skleněných korálků či rybích kostí, nepálské hračky, oblečení a všelijaké jiné drobnosti.

Pusher street je tepna, hlavní žíla Christianie, je to ulice, kterou vstupujete do eldoráda, rajské země, která vás láká svojí divokostí, přírodním kouzlem, svobodným duchem, do jejichž základů jsou vetkány ideály štěstí a lásky. Ovšem právě fenomén svobody na Pusher street se neomezuje jen na idealistický obsah, hodně místních lidí, které potkáte právě zde, má za sebou křivolaký osud, jsou lůzou města, někteří si za svoji situaci mohou sami, jiní jsou pouze oběťmi životních peripetií; jedno však mají společné - cestu ke svobodě hledají skrze drogy. Pusher street je proto zasažena chorobným strachem. V minulosti vláda vypisovala odměny za to, když jí některý turista přinesl usvědčující fotografii právě z tohoto místa, proto je na této ulici i v současnosti místními zakázáno fotografovat.

Historie Christianie

Christianie má více než třicetiletou minulost. Její počátek je spojen s přelomem roku 1969/70, kdy bylo oplocení na rohu ulic Prinsessegade a Refshalevej ve čtvrti Christianshavn zničeno a místní lidé tak získali přístup na armádní území. Důvodem této akce byl nedostatek zeleně a plochy na hraní pro děti ze sousedství. Navzdory této

úspěšné akci byl i v dalších letech plot několikrát znovu obnoven z vládní iniciativy. Naposledy byl plot stržen roku 1971 a od této chvíle vojenské objekty postupně obsazovala komunita hippies, squatterů a dalších, kterým vyhovoval nový jednoduchý způsob bydlení. Zpočátku jich bylo kolem dvou set, ovšem jejich počet neustále narůstal. Jejich způsob života se rychle formoval a spolu s tím se měnilo i místo, které nově obývali. Mnoho času noví obyvatelé vynaložili na různé opravy domů, věnovali se třídění odpadu, vznikaly zde řemeslné dílny, místa pro odpočinek - kavárny, důležitá centra pro každodenní praktický chod –obchody a v neposlední řadě i plochy pro kulturní vyžití - koncertní sály, divadla a galerie. Protože se jedná o způsob života ve společenství, vznikala zde tak specifická zařízení jako jsou například veřejné lázně či vlastní školka. Brzy se jejich úsilí dočkalo uznání. V roce 1975 vydalo Národní muzeum knihu, zabývající se alternativní městskou architekturou v Christianii a řada významných architektů se s nadšením vyjadřovala k tomuto sociálnímu projektu. Ve stejném roce se v jednom z koncertních prostorů, nazvaném Opera, konala vánoční párty pro všechny, kteří byli opuštěni a neměli s kým slavit vánoce.

V roce 1981 založili Sportovní klub, zajišťující celou řadu sportovních aktivit. Naneštěstí Christianie se proslavila i z méně pozitivní stránky, vešla ve známost jako drogové centrum severní Evropy. Přesto roku 1987 vláda navrhla několik cest, jak legalizovat a normalizovat Christianii. Byl to nový obrat v dialogu s autoritami. Plán svobodného města zahrnoval podporu zelených ploch, města založeného na ekologických principech - recyklace vody, kompost z kuchyňského odpadu, obnovitelná energie, dostupné ubytování pro mladé lidi (bydlení z ekologických materiálů s použitím hlíny).

V současné době se stala Christianie nejen centrem alternativy, ale i velkým turistickým lákadlem, což se projevilo na jejím celkovém vzezření a přístupu většinové společnosti k tomuto fenoménu.

Individualita na dlani

Tvarem z ptačí perspektivy Christianie připomíná výsek mléčné dráhy či prstence, její největší část se táhne z obou stran podél řeky a je obloukovitě zakřivena.

Poloha Christianie je unikátní právě v tom, že leží téměř v srdci města, poblíž moderní architektury. Díky tomu zde dochází k zajímavému kontrastu, na jednom místě se setkává dokonalá architektura, ve které se uplatnily nejnovější technologie a chladné,

odolné materiály- sklo, ocel atd. s jemnou barevnou architekturou lidského měřítka, spojenou se životem ve volné v přírodě. Naprostá symetrie zachovaná v technicky dokonalých stavbách se téměř dotýká se svobodně nahodilými křivkami jednoduše avšak vtípně a vynalézavě postavených chat a srubů v Christianii. Luxus, který můžete pocítit při pohledu na moderní objekty zajišťující maximální komfort, je pouhým odleskem skutečného luxusu, jaký si můžete dopřát v centru města, tedy bezprostřední kontakt člověka s přírodou, který poskytuje právě propojení christianské architektury s duchem jednoduchosti, smysluplnosti, který je obsažen již v samotné přírodě.

Všechny objekty jsou lahodně zakomponovány do krajiny a poskytují svým obyvatelům požitky pro všechny smysly.

Pro ilustraci jsem vybrala několik míst, které jasně ukazují charakteristické rysy christianské architektury:

1. místo sjednocení

Kamenná postavička, kterou jsem pracovně pojmenovala „Sjednotitel“ se nachází na jedné z frekventovaných ulic. Tělo postavičky tvoří iglů a hlava je zakončena lehce deformovanou egyptskou pyramidou. Od vrcholku pyramidy jsou nataženy na všechny světové strany tibetské vlaječky. Místo sjednocení je ohraničeno nízkou zdí. Vzhledem k jeho jasně bílé barvě, poselství vlajících modliteb a inspirací z různých světových kultur, se tento objekt stává symbolem demokratických principů, míru a snášlivosti.

2. místo pro osobnosti

Každý člověk je jedinečnou osobností, nadaný kreativitou a předpokladem k osobnímu růstu. Žádná architektura by tuto skutečnost neměla opomíjet. Obydlí v Christianii se vyznačují velkým množstvím individuálních charakteristik, jako je např. drobná soška anděla uvězněného v kleci, umístěná na zahrádce před jedním domkem. Většina materiálu, z kterého jsou tato díla vyrobena, byla původně odpadem. Dochází tedy k recyklaci surovin, ochraně přírody a následovně i k osvěžení lidského ducha.

3. místo pro setkání

Snad žádný objekt nemá oplocenou plochu kolem sebe. Pokud ve výjimečných případech ano, pak jsou dvířka neustále otevřená a zvou k návštěvě. Téměř u každého

domu je prostor pro setkání lavice, židličky stůl, které čekají na svého hosta a příjemné posezení ve večerním tichu. Soukromé plochy jsou přirozeně odděleny rostoucími keři a květinami.

4. místo otevřené novým podnětům

Atmosféra interiéru těchto chat je spojena s charakteristikou otevřenosti. Celková volba doplňků upřednostňuje teplé odstíny, osobitý nábytek, ke kterému má majitel velmi vřelý vztah, ať už je to proto, že si jej sám vyrobil, či proto, že ho někde našel vyhozený. A tak se v jediném pokoji můžeme setkat s tak bizarními kusy nábytku jako je zubařské křeslo, originálně navržený stůl od moderního návrháře či skříň z 80. let nalezená na smetišti.

Jaký význam má zachovat Christianii v původní podobě?

Christianie představuje v městském celku neopakovatelný element. Jedná se o skutečnou možnost pocítit v centru města různorodost a tedy i názorovou pestrost. Christianie tak není pouze místem svobodně žijících lidí, ale především ukázkou, že celá společnost je otevřena alternativním názorům, že je to myslící kreativní celek nikoli stroj, který vše přetváří z hlediska pouhé funkčnosti či užitečnosti. Právě různorodost míst umožňuje obyvatelům města účinně relaxovat, sbírat energii, inspiraci, je důležitá z hlediska obnovy sil člověka. Prostředí Christianie dává možnost k otevřenému dialogu mezi lidmi odlišných názorů. Je zde stejný prostor pro tříbení myšlenek a meditaci jako pro vstřebávání nových vjemů a informací.

Je to místo občerstvení, setkávání a zhmotnění určitých ideálů. Bohužel v současné době vláda není příliš otevřena novým názorům a to se projevuje i v nechuti dále tolerovat mini stát Christiania. Přestože je budoucnost tohoto místa ohrožena, místní obyvatelé neustále plánují, co budovat dál. Chtějí zde postavit dům pro seniory a universitu zaměřenou na umělecké obory, pořádat workshopy, které by rozvíjely tvůrčí složky osobnosti.

4. Formování míst a UNESCO

4.1 Charakteristika UNESCO, náhled do historie

Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu je ve světě známá pod zkratkou anglického názvu- UNESCO. Jde o ideologicky nejvýznamnější organizaci OSN, často označovanou za laboratoř idejí systému OSN. Tato organizace se snaží řešit aktuální problémy lidstva. Byla založena 16. listopadu 1945. Podnětem k jejímu vzniku byla snaha zabránit válečným hrůzám, které lidstvo právě prožilo a odstranit příčiny válečných konfliktů. Její hlavní náplní je přispívat k míru a mezinárodní bezpečnosti formou spolupráce mezi národy prostřednictvím výchovy, vědy a kultury. Tento cíl je obsažen i v první větě ústavy UNESCO: „Jelikož války vznikají v myslích lidí, jsou to mysli lidí, kde je nutno vytvářet obranu míru.“

Tohoto cílu má být dosaženo především šířením kultury a výchovy lidstva ke spravedlnosti, svobodě a míru. Dále také k intelektuální a morální solidaritě, neboť mír, který by spočíval výlučně na politických a ekonomických opatřeních vlád by nebyl mírem, zajišťujícím jednomyslnou, trvalou a upřímnou podporu všech národů světa.

Myšlenka mezinárodní spolupráce v oblasti výchovy, vědy a kultury se objevovala již v minulosti u mnoha myslitelů, např. i u Jana Amose Komenského. Mezi předchůdce UNESCO patří např. Mezinárodní institut pro intelektuální spolupráci, který byl založen z podnětu Francie v roce 1926 pod záštitou Společnosti národů. Sídlil v Paříži a vedl ho světoznámý fyzik Albert Einstein. Dalším předchůdcem UNESCO byl Mezinárodní úřad pro výchovu, který byl v roce 1925 založen v Ženevě jako nevládní organizace nezávislá na Společnosti národů.

Rozsáhlá mezinárodní spolupráce v oblasti výchovy, vědy a kultury probíhala až do rozpoutání 2. světové války téměř výhradně na nevládní úrovni. Ovšem již v roce 1942 byly podniknuty kroky představiteli sedmi spojeneckých exilových vlád (Belgie, Československa, Nizozemí, Jugoslávie, Norska, Polska a Řecka) spolu s Výborem pro svobodnou Francii v čele s de Gaullem k vytvoření Konference spojeneckých ministrů výchovy, jejíž náplní mělo být obnovení rozvoje výchovy a kultury po osvobození zemí okupovaných vojsky fašistických diktatur a také mezinárodní spolupráce.

Konference měla velký úspěch, její činnost se rozšiřovala a měly o ni zájem i další státy.

Do této situace vstoupila Organizace spojených národů a v roce 1944 na konferenci v Dumbarton Oaks podpořila myšlenku zřídit mezinárodní výchovnou a kulturní organizaci. Z jejího podnětu o rok později v roce 1945 se konala ustavující konference v Londýně za účasti 44 států, kde 16. listopadu delegáti podepsali text mezinárodní úmluvy o zřízení UNESCO, jeho ústavu. Ta vstoupila v platnost 4. listopadu 1946. Tak vznikla organizace UNESCO.

Československo bylo mezi prvními státy, které tuto smlouvu ratifikovaly (5. října 1946). Vývoj UNESCO odpovídal vývoji celkové situace ve světě. Poválečné období se neslo v duchu jejího celkového rozmachu, avšak pouze v evropských a amerických státech, protože ty tvořily její základnu. Ve všech mezinárodních organizacích a tedy i v UNESCO se odrazil průběh studené války. V roce 1954 vstoupil do UNESCO Sovětský svaz a další socialistické státy. Po roce 1955 vstupují do této organizace i rozvojové země. V druhé polovině 50. let se tak začínají formovat její základní programové struktury, do kterých se promítají stanoviska tří skupin států: kapitalistických, socialistických a rozvojových. V 60. letech vstupují do UNESCO především nezávislé africké státy. V 70. a 80. letech staví konference do popředí problematiku podpory lidských práv a odstranění kolonialismu a rasismu, úlohu UNESCO ve vytváření veřejného mínění na podporu zastavení závodů ve zbrojení a přechodu k odzbrojení a kulturní a vědeckou spolupráci na základě rovnosti a vzájemného zájmu.

4.2 Hlavní priorita UNESCO - šíření kultury míru

Podnětem ke vzniku organizace UNESCO, jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, byly válečné hrůzy 2. světové války. Proto veškerý její program směřoval k šíření míru ve světě.

Mír však není pouze nepřítomnost války. V knize *Cultura de Paz*, vydané peruánskou Národní komisí pro mírové vzdělávání, je mír definován jako dynamický proces, nenásilné řešení konfliktů. Tento proces pomáhá urovnávat sociální interakce a umožňuje tak členům společnosti žít v harmonických vztazích. Mír je dobrý pro celou společnost. Tam, kde je násilí, není mír. Tam, kde je nespravedlnost a nedostatek

svobody, tam není mír. Abychom mohli dosáhnout rovnováhy v sociálních vztazích, musí být mír založen na spravedlnosti a svobodě.

Představitelé organizace UNESCO si jsou vědomi, že svět, který se řídí především ekonomickými potřebami, nerespektuje základní lidská práva a k řešení konfliktů používá násilné prostředky, je ve své podstatě postaven na kultuře války. Proto se rozhodli rozvíjet opačný program - kulturu míru, která by se opírala o kulturní a intelektuální bohatství zemí na celém světě. Kultura míru zahrnuje hodnoty, postoje a nenásilné jednání, které respektuje základní práva a svobody všech lidí. Program kultury míru je velmi rozsáhlý koncept, který se rozvíjí v praxi. Připomíná obrovskou rostlinu, jejíž listy tvoří tradice, kultury, jazyky, náboženství a politické perspektivy všech národů. Cílem kultury míru je svět, kde odlišné kultury existují v atmosféře porozumění, míru a tolerance, kde existuje rovnost mezi mužem a ženou.

Myšlenka rozvíjet kulturu míru byla poprvé předložena a vypracována na Mezinárodním kongresu, nazvaném „Mír v myslí člověka“, který se konal na Pobřeží slonoviny v Africe v červenci roku 1989. V následujících letech byla tato myšlenka předmětem mnoha konferencí. V roce 1995 generální ředitel UNESCO Frederico Mayor zdůraznil potřebu přetvoření celé společnosti:

„ Vymanit se z kultury války a přejít ke kultuře míru, znamená přeměnu společností, které vládne stát jako výhradní zajišťovatel bezpečnosti, k občanské společnosti, kde mír je zajišťován každodenním životem lidí. Musíme podpořit občany, aby se vyslovili v otázkách národních a mezinárodních vztahů. Musíme vybudovat mír v myslích mužů a žen, tím, že zapojíme jednotlivce do světové spolupráce na základě společných zájmů. Musíme propojit místní komunity se světovými.“

První Mezinárodní fórum zaměřené na kulturu míru dospělo k těmto závěrům:

- cílem kultury míru je zajistit, aby konflikty v oblasti mezilidských vztahů byly řešeny nenásilně
- mír a lidská práva jsou neoddělitelná a týkají se každého člověka
- budování kultury míru je rozsáhlý úkol, který vyžaduje spolupráci všech lidí na mnoha úrovních
- kultura míru má přispět k posílení demokracie

- přijetí kultury míru vyžaduje mobilizaci všech prostředků, především rozvíjení vzdělávání (formální i neformální) a zlepšování komunikačních dovedností
- kultura míru vyžaduje vzdělávání v oblasti používání nových technologií, pro mírový management a řešení konfliktů
- kultura míru by měla být rozvíjena v souladu s udržitelným, harmonickým lidským rozvojem a musí být rozvíjena uvnitř člověka, ne vně

Kultura míru by měla být založena na těchto deseti principech:

1. Uspokojit základní lidské potřeby, zahrnující nejen materiální potřeby, ale také ty, které jsou politického, sociálního, právního a kulturního rázu.
2. Vzdělání vedoucí ke změně, ochraňující hodnoty, které řídí lidské jednání v každodenním životě.
3. Osvobození se od mýtů a symbolů, které neumožňují lidem být zodpovědní za budoucnost.
4. Odzbrojení, rozšíření přesvědčení, že konflikty je možné řešit i jiným způsobem než vojenskou silou.
5. Pochopení skutečnosti, že jiní lidé nejsou nutně našimi nepřáteli.
6. Zženštění kultury, která by nahradila válečné systémy, pro které je charakteristická sociální hierarchie a autorita.
7. Neposlušnost jako přednost, ne jako nezodpovědnost, ale jako kritické myšlení při řešení konfliktů.
8. Respekt ke kulturní identitě, převracející důsledky imperialistické a koloniální politiky, vyhýbání se všem tendencím, které by nastolily univerzální jednotnou kulturu.
9. Překonání bloků jako jsou konflikty mezi Západem a Východem, přijetí světové plurality, rozmanitosti a tolerance.
10. Dát moc „nevýznamným“- umožnit všem lidem setkávat se navzájem v harmonii a svobodě bez útlaků.

„Odklon od kultury války ke kultuře míru představuje radikální a významnou změnu v historii. Každý aspekt sociálních vztahů může být touto skutečností poznamenán, vztahy mezi národy počínaje a vztahy mezi mužem a ženou konče. Každý, kdo je v centru moci, ale i ten, kdo se nachází nejvzdáleněji od tohoto centra, se může na této

změně podílet. V této vizi kultury míru se promění celý proces historie. Transformuje se bez použití násilí. Místo toho, aby svět byl ovlivňován několika lidmi, může být ovlivňován mnoha lidmi. Namísto shora může být řízen zdola. Lokální vědomí se přibližuje globálnímu¹³⁶.“

4.3 Poselství míst pod patronací UNESCO

Místa, která přispívají k rozvíjení mírového programu UNESCO, naplňují tato základní poselství: šíří mír ve světě skrze intelektuální a morální solidaritu lidstva, rozvíjí spolupráci mezi občany, národy, uchovávají kulturní poklady, poskytují prostor pro vzdělání, vědu, kulturu, respektují lidská práva a základní svobody bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství. Mělo by se tedy jednat o místa harmonická, naplněná porozuměním k druhým lidem, spojující lidi různých národností, ras, vyznání a politické orientace.

Genius loci tomuto úsilí napomáhá. Skrze silného genia, který se nachází na místech s výjimečnou duchovní a kulturní hodnotou, mohou jednotlivá místa pozitivně ovlivňovat myšlení a chování lidí. Pokud budou místa s významnou kulturní a duchovní hodnotou uchovávána a ochraňována pro budoucnost a pokud bude umožněno lidem do těchto míst vstupovat a poznávat tak odlišné kultury, jejich náboženství, tradice a zvyky, stanou se skutečnými nástroji šíření porozumění, tolerance a solidarity. Rozvíjení těchto hodnot je v současném světě opravdu klíčové.

„Odhaduje se, že v průběhu 5500 let prošlo lidstvo 14 500 válkami. Období míru byla poměrně vzácná. Války nabíraly na rozsahu a ničivosti. V 17. století v Evropě zahynuly ve válkách 3 milióny lidí, v 18. století 5 miliónů, v 19. století téměř 6 miliónů a ve 20. století již kolem 70 miliónů. V první světové válce padlo asi 10 miliónů lidí, během druhé světové války přes 50 miliónů. Avšak žádná z minulých válek není srovnatelná s tím, co by znamenala válka v dnešní době s použitím jaderných zbraní¹³⁷.“

Tato čísla nás výmluvně přesvědčují o nutnosti proměny.

¹³⁶ Adams, D (ed.). UNESCO and a culture of peace. Promoting a Global Movement. Paris: UNESCO publishing, 1997, s. 121

¹³⁷ Šmíd, L. UNESCO. Praha: Svoboda, 1986, s. 28

„Ve světle lidského utrpení, způsobeného válkou a naší zkušenosti míru a konstruktivní změny, je rozpoznatelná nutnost proměny společnosti v oblasti hodnot, postojů a chování. Je nutné učinit posun od kultury válek ke kultuře míru¹³⁸.“

„Od svého založení UNESCO pracuje na rozvíjení dialogu mezi kulturami- hlavní podstaty v budování kultury míru. Aktivita UNESCO v oblasti kulturního pluralismu a mezikulturního dialogu zahrnují:

- mezinárodní projekty pro školy podporující mezikulturní porozumění
- uchování mnohojazyčnosti a kulturní odlišnosti minorit a původních obyvatel v multikulturních společnostech
- podporu hodnot, které jsou spojené s mezikulturním dialogem za mír, který zabezpečuje účast ženám a mladým lidem
- mezikulturní projekty zaměřené na dialog a výměnu mezi odlišnými kulturami

Asociace školních projektů (ASP) je pilířem vzdělávacích aktivit UNESCO zaměřených na mezikulturní porozumění, toleranci a solidaritu. UNESCO vydává mnoho vzdělávacích průvodců, příruček, podporuje pilotní projekty na regionální bázi, ale i projekty menšího rozsahu. Organizuje semináře, workshopy pro učitele a studenty. ASP spojuje 3200 škol ve 120 zemích a zahrnuje mateřské školy, základní a střední školy a také instituce, kde se vzdělávají sami pedagogové.

Kromě toho, že UNESCO napomáhá ochraňovat kulturní dědictví domorodých obyvatel, UNESCO také podporuje programy, které učí zástupce těchto zemí, jak navrhovat projekty, které by prezentovaly jejich komunity v souladu s národními a mezinárodními institucemi. Související programy podporují dvojjazyčné vzdělání, současnou literaturu původních obyvatel a místní řemesla a také kladou důraz na tradiční vzdělání zahrnující ochranu životního prostředí.

„V posledních letech vzrostl význam role kulturního turismu, který přispívá k porozumění mezi národy. Tento druh turismu zahrnuje nejen ukázkou kulturního

¹³⁸ Adams. D (ed.). UNESCO and a culture of peace. Promoting a Global Movement. Paris: UNESCO publishing, 1997, s. 9

bohatství, ale také sdílení idejí a zkušeností, skrze výzkum, semináře, kulturní aktivity a dialog.

Za tímto účelem v rozmezí od roku 1990-1997 UNESCO uspořádalo čtyři mezinárodní výpravy pod názvem Stříbrné cesty (Silk Roads), které zahrnovaly cestu: pouštní, stepní, pobřežní, kočovnou (nomádkou) a v přípravě byla i cesta buddhistická (přes Nepál, Indii, Pákistán, Střední Asii a Čínu). Při každé zastávce se členové expedice setkávali s místními experty a komunitami, navštěvovali památky, muzea a místní monumenty. Na cestě podporovali výstavy, publikační a výzkumnou činnost místních center. Projekt Stříbrné cesty inspiroval řadu jiných projektů, jejichž cílem je podporovat povědomí a historické minulosti národů a zmenšit ignoranci, která by se mohla stát brzdou světového míru.

Cesta otroků, která se konala na mezinárodním roku tolerance, vedla k většímu porozumění a obnovení kooperace mezi lidmi.

Cesta víry v rámci Světového desetiletí pro kulturní vývoj, která byla zaměřena na „věčné poslání Jeruzaléma“, měla podpořit mír a porozumění mezi lidmi, zejména mezi židy, křesťany a muslimy. Tato cesta také zdůraznila unikátní roli Jeruzaléma ve světě a její zásadní příspěvek k lidské důstojnosti.

Kvůli přetrvávajícím mýtům v oblasti rasové nadřazenosti a nerovnosti vydává UNESCO od roku 1950 řadu prohlášení ohledně rovnosti ras. V těchto prohlášeních vědci z celého světa zdůrazňují skutečnost, že rasa je sociální konstrukcí, spojená s fyzickým vzhledem, spíše než se specifickými biologickými daty. Potvrdili základní spojitost lidstva a prohlásili, že lidé na celém světě patří ke stejnému druhu. V roce 1978 UNESCO na základě tohoto prohlášení vydalo deklaraci o rase a rasových předsudcích. Od tohoto roku se členské státy neustále snaží zrovnoprávnit příležitosti pro své občany¹³⁹.“

¹³⁹ Adams. D (ed.). UNESCO and a culture of peace. Promoting a Global Movement. Paris: UNESCO publishing, 1997, s. 30

4.4 Jak (ne)vypadají místa, která šíří poselství míru?

Organizace UNESCO vznikla na konci druhé světové války. Jejím hlavním cílem je od jejího počátku uchovávat a rozvíjet mír ve světě. Proto si na závěr této práce pokládám otázku: Jak tedy mají vypadat místa, která nesou znamení: porozumění, tolerance a solidarity?

Odpověď není jednoduchá. Přesto se o ni pokusím. V dnešní době se stále více setkáváme ve sdělovacích prostředcích s detailními záznamy válek a jiných násilných scén. Skrze média můžeme do těchto míst vstoupit, aniž bychom byli ohroženi na životě. Kdo však nezažil válku a nemusel čelit přímému ohrožení života, ne vždy zcela chápe naléhavost situace a nutnost budovat místa naplněná mírem. Proto jsem se rozhodla citovat na tomto místě vybrané pasáže z deníku mého pradědečka Václava Járy, který bojoval v první světové válce na ruské frontě. V těchto zápiscích dostatečně vykreslil válečné útrapy a hrůzy.

22. srpna 1914 v sobotu jsme vstávali ve čtyři hodiny a v šest jsme šli zase dále.

V pět hodin večer jsme přišli do velmi špinavého židovského města Raku. Zde se mi podařilo koupit si kudlu. Byl jsem za to nesmírně rád, neboť jsem si z domova nevzal nůž a cestou jsem jej nikde nemohl koupit. Je zde mlýn a rybník a velká drahota. Krabička zápalek stojí 6 haléřů. Chléb a doutníky nejsou vůbec k dostání. Zde jsem poprvé pil od židů herbatou (čaj), měli jsme velký hlad. Dnes sešla se celá naše divize.

20. listopadu v pátek, když se rozednilo, střílelo se stále z obou stran a stále více. Ze zákopu, v němž jsem byl, jsem neměl velký rozhled po bitevní čáře. Mrtvoly našich včera padlých kamarádů ležely na svých místech, tak jak byly včera, jenom jim naši kamarádi v noci sebrali pokrývky, neboť je již chudáci nebudou potřebovat.

Mezi mými lidmi bylo pět Rusínů, mladých vojáků od 85. pluku, s nimiž jsem rozmlouval. Opravili jsme tu a tam své zákopy. Je nám tu hrozná zima, snad to ani nevydržíme. Snídaně žádná, oběd též žádný a masitou konzervu, již každý měl v zásobě, jsme snědli hned včera večer.

Pozdě večer, když boj trochu utichl, odnášeli se těžce ranění. Díky Bohu, od naší setniny nebyl žádný zraněn ani nikdo nepadl. Mrtví se neodnášejí, neb není čas je pohřbívat. Po desáté hodině odešlo půl naší setniny do jedné dědinky asi tři čtvrtě

hodiny vzdálené k mináži, byli tam i naši kuchaři. Tam jsem se dozvěděl, že je nás u setniny již jen asi 70. Dostali jsme jídla dosti i polní láhev jsme si naplnili kávou. Nepřítel však musel nějak zpozorovat, že se v našich zákopech něco děje, neboť na nás střílel mnoho, ačkoliv byla tma. Mnozí to zaplatili životem. Šli jsme v dešti kulí a cestou jsme litovali, že jsme se k té mináži vydali. Ve dvanáct hodin jsme již zase byli zpět a každý jsme si s sebou přinesl kousek slámy. V noci nám byla opět hrozná zima, nohy už necítím. Byl větší mráz než včera.

21. listopadu v sobotu ráno bojuje se dále se stejnou prudkostí, budeme zase postupovat. Překážáme to? To bude zase hrozné divadlo. Velmi trpíme zimou, není to maličkost dva dny a dvě noci sedět nepohnutě v takových mrazech. Před polednem nám přinesl svobodník Chaloupka chleba v pytlí. Mám též vedle sebe nového souseda od setniny četaře Poddanského. Zůstal u nás, neb nesl nějaké hlášení našemu panu majorovi. Dostal rozkaz, aby zůstal u nás až do večera. Odpoledne dostali hoši od 85. pluku rozkaz postoupit o 200 kroků dopředu do zákopů, jež v noci pro ten případ byly zhotoveny. Viděl jsem na nich zděšení, sejmuli čepice a připravovali se na smrt. Prozatím měly postoupit dvě čety, jež byly mezi naším Praporem přimíchány. Velitel pojmenoval vždy toho, na něhož došla řada. Postupovali jeden za druhým, vždy v malých přestávkách. Na tento okamžik nezapomenu, co budu živ. Již jich bylo sedm zastřeleno a žádný z nich nebyl v zákopech, do nichž se mělo postoupit. Velitel jejich, mladý praporčík, čekal vždy, až jak to s dotyčným postupujícím dopadne. Teprve osmý a devátý se šťastně a bez úrazu dostal na místo.

...

Díky svědectvím a výpovědím přímých účastníků těchto válečných útrap se další generace mohou zamyslet nad závažným problémem řešení konfliktů válečnou cestou a hledat jiná smírná řešení. K reflexi a zamyšlení nám může pomoci třeba i deník našich předků. Místa, která nesou znamení porozumění, tolerance a solidarity, jsou postavena na základech respektujících lidskou osobnost v oblastech: duchovních, sociálních a fyzických.

5. Závěr

Místa jsou utvářena především v mysli člověka, který jim dává nový obsah a význam. Odráží v nich svoji duchovní a materiální orientaci, hodnotové systémy a fyzické potřeby. Místa, která reálně existují kolem nás, jsou filmovým plátnem, na které se promítá celkový stav společnosti. Významný vliv při jejich utváření, zejména v městském prostředí, mají silné myšlenkové proudy, které jsou zastoupeny např. některými světovými organizacemi. K analýze tohoto vlivu na formování míst jsem zvolila světovou organizaci UNESCO. Některé její stěžejní programy jsou přímo zaměřeny na ochranu míst s velkou kulturní hodnotou, podporují kulturní turismus a směřují k lepšímu pochopení kulturních odlišností. Její snaha o spolupráci mezi národy v oblasti kultury, vzdělání a vědy umožňuje formovat místa naplněná mírem.

Celková problematika formování identity míst v městském prostředí je však velmi komplexní a nelze ji omezit pouze na jednu dílčí část. Při utváření míst hraje významnou roli mnoho aspektů, a proto jsem také tuto problematiku rozebrala ve své práci z mnoha úhlů.

Na počátku jsem se zamyslela nad vztahem religiozity a životního prostředí. Náboženství nám zprostředkovává kontakt se světem, pomáhá nám plně uskutečnit náš život. Náboženství také určuje, jakým způsobem se vztahujeme ke svému okolí, klade různá omezení nebo naopak doporučuje způsob, jakým s přírodou máme nakládat. Tam, kde lidé žijí skutečně hluboce duchovním životem, má náboženská nauka velký vliv na životní prostředí. Současný západní svět se však od intenzivního náboženského života spíše odklání a hledá jinou cestu. Přesto není správné se domnívat, že je vliv náboženství v ateisticky orientovaných zemích nízký či přímo nulový. Vztah člověka a životního prostředí je utvářen i minulostí národa. To znamená, že v Evropě se na něm podílelo výrazným způsobem křesťanství. Tento vliv přetrvává v lidech dodnes. Křesťanství sice vydělilo člověka z přírody a dalo mu nad ní moc, ovšem jen s tou podmínkou, že o ni bude náležitě pečovat. Tak vlastně náboženství stanovilo základní podmínku, za které může vztah mezi člověkem a přírodou fungovat.

Dalším úhlem, skrze který můžeme k fenoménu míst přistupovat, je architektura. Ta může mít posvátný či profánní charakter; může sloužit duchovním i světským účelům, přesto vždy čerpá z duchovního odkazu své doby. Zakoušení posvátného prostoru nám pomáhá přenést se přes všednodenní starosti a naplnit náš život hlubším smyslem.

Světské prostory naopak uspokojují naše každodenní potřeby. Pro náš život je důležité, aby vznikala vyvážená místa, poskytující prostor jak pro světské, tak i sakrální stavby. V souvislosti s posvátným prostorem poznamenal architekt Frank Lloyd Wright, že takový prostor je možné vytvářet jedině tím, že navážeme na jednoduché organické tvary přírody a použijeme je i v architektuře. Organická architektura však pro Wrighta znamenala mnohem víc, oslavení Božského tvořivého principu. Používal v architektuře jazyk, kterým hovořil až do duše člověka, otevíral nové pohledy na člověka a svět kolem něj. Inspiroval se filosofií Lao-c'á, učením o Tao. V jeho díle se odrážela především tato věta: Tao je cesta, po které člověk kráčí. Jeho objekty tedy nejsou místem, kde bychom se měli navždy ukotvit, ale jsou jen lehkým přístřeším pro poutníka, který se vydal na dlouhou cestu. Věřil, že přebýváním v Tao se stáváme rovni s každým prvkem vesmíru. Wright je příkladem architekta, který si plně uvědomil pevné spojení mezi architekturou a filosofií.

Důležitý aspekt, který ovlivňuje charakter míst, je umění sloužící ke zvelebení veřejného prostoru. Umělecké dílo zastavuje člověka v čase a prostoru a pokládá mu základní životní otázky: Odkud jsme přišli? Kdo jsme? Kam jdeme? Tyto otázky si kladl i slavný umělec Paul Gauguin, který je dokonce na svůj obraz napsal. Většinou však takové otázky zůstávají v díle ukryté a my je odkrýváme na pozadí nádherných maleb, soch, či jiných uměleckých předmětů. V době, kdy umělecká tvorba měla převážně náboženský rozměr, se mohl člověk setkávat s uměním denně v exteriéru i interiéru kostelů, ve výzdobě veřejného prostoru, na hřbitovech atd. Světské motivy ustupovaly sakrálním. V dnešní době je tomu naopak. Umění nás více baví a méně povznáší. Tak ztratilo i svoje výsostné postavení v každodenním životě člověka.

Na problematiku míst lze také pohlédnout z úhlu architektů. Velkým problémem je, že v současné době vzniká mnoho veřejných prostorů bez promyšlené koncepce např. „satelitní městečka“ na okraji Prahy. To zanechává v lidech pocit prázdnoty a beznaděje. K nápravě je třeba se znovu obrátit do minulosti, tak, jak to udělal architekt Camillo Sitte, který se inspiroval středověkými a renesančními městy. Organicky rostlá, nepravidelná kompozice těchto měst na nás působí lahodně. Camillo Sitte se snažil ve svých urbanistických plánech navrhovat prvky antického města. Byl si vědom toho, že dnešnímu rostoucímu městu chybí vhodné prostory k setkávání. Bojoval proti pravidelné parcelaci měst, která unavuje obyvatele svojí všedností, monotónností. Tvrdil, že není důležitá rozloha plochy, ale její správné rozvržení.

Dobře rozvržené město počítá s lidmi a jejich potřebami, tj. potřebou mezilidského kontaktu, integrace různých věkových a společenských kategorií atd. Touto problematikou se zabýval v 60. letech 20. století architekt Jan Gehl. Vycházel z předpokladu, že možnost trávit čas mezi lidmi přispívá k pocitu štěstí. Jeho výzkumy vedly k výraznému zkvalitnění městského plánování.

Podobným tématem se zabývala o deset let dříve i novinářka Jane Jacobsonová. Také její hledisko v souvislosti s utvářením míst je velmi zajímavé. Dospěla k závěru, že rozmanitost městského prostředí je jedním z předpokladů bezpečného a spokojeného života.

Ovšem nejen fyzické prostředí je pro člověka uspokojivé. Člověk jako duchovní bytost touží po hlubším uspokojení prostřednictvím míst, prahne po poznání genia loci, ducha místa. Tímto fenoménem se zabýval v 70. letech 20. století norský historik a teoretik architektury Christian Norberg –Schulz. Uvědomoval si, že genius loci usnadňuje člověku bytí ve světě, jeho přináležitost k místům. Genius loci způsobuje, že se člověk na určitá místa rád vrací, nebo že se někde cítí jako doma. Duch prozařuje jednotlivá místa, dává vyniknout jejich vnitřnímu obsahu, tj. jejich historií, emočnímu působení atd.

Architektura společně s geniem loci pomáhá člověku dosáhnout i určitých duchovních ideálů. Etické principy prostupují každou stavbu, která slouží lidským účelům a přispívá k dobru, proto jsem stanovila devět etických principů, ke kterým jsem našla příklady ve světové i domácí architektuře.

Místa lze také podrobit výzkumu. Je možné je zkoumat exaktně, tj. prostřednictvím sociologických výzkumů s důrazem na „tvrdá data“ nebo skrze kvalitativní výzkumy zohledňující lidskou individualitu. Příkladem kvalitativního výzkumu je teoretik environmentální urbanistické tvorby Kevin Lynch, který se zabýval výzkumem imageability, tj. psychického otisku reality, subjektivně zpracovaného do formy dojmu, obrazu skutečnosti. Svojí unikátní metodou ovlivnil řadu dalších teoretiků městského prostředí.

Ve vlastní analýze míst v městském prostředí zhodnocuji kromě svého pohledu také názory dalších dvanáct lidí. Můj výzkum tedy v žádném případě není reprezentativní, pouze podhaluje to, jakým způsobem jednotliví lidé vnímají působení různých míst. Zadání úkolu bylo velice snadné, jednalo se o vypsání asociací spojených se čtyřmi konkrétními pražskými místy a ohodnocení jejich působení, jako pozitivní, neutrální či

negativní. Výsledky tohoto výzkumu potvrzují hypotézu, že místa jsou vnímána rozdílně, přesto v nich převažuje jeden či více prvků, které chápou dotazovaní jako dominantní a vnímají je převážně stejně.

V souvislosti s analýzou genia loci jsem rozebrala také velice specifické místo – čtvrť Christianii v Kodani a dospěla k jeho čtyřem charakteristickým rysům: přispívá ke sjednocení, k růstu osobnosti člověka, dává prostor k setkávání, je otevřené novým podnětům. Takové místo ve svém základu obohacuje celou společnost.

Cílem mé práce bylo prozkoumat formování identity míst, jaký vliv mají na toto formování různé aspekty, především organizace UNESCO; analyzovat základy vztahu člověka a prostředí, ve kterém žije; odkrýt charakter jednotlivých míst a to jak na člověka působí. Věřím, že se mi tento cíl podařilo ve své práci naplnit a doufám, že jsem alespoň zčásti přispěla k tomu, aby v budoucnu vznikala taková místa, která budou uspokojovat duchovní a fyzické potřeby člověka a šířit mírové poselství, tak, jak si to předsevzala i organizace UNESCO.

6. Abstract

World organizations have a special impact on forming of places. One of them is UNESCO. It is aimed at the field of cooperation in culture, education and science among nations all over the world and also on the protection of places with extraordinary cultural value. Its programme contributes to the formation of places with peaceful character.

Urban environment is varied and it is possible to perceive it from many points of view. At the beginning of my work I was thinking about the relation between religion and living environment. The religion specifies our relationship to the surroundings, places the restrictions or recommends how to treat the nature. In the countries where people live really deep spiritual life, religion has an important impact on living environment. The contemporaneous western world diverts from intense religious life and looks for another way. Nevertheless it is not right to assume that the religious influence in atheist countries is low or none. The relationship between the human and the living environment is formed by the past of the nation too. It means that in Europe the Christianity basically formed the relationship between people and environment. Christianity superordinated human beings above nature provided that human beings

will look after it appropriately. The religion provided the basic condition of convenient relationship between human beings and nature.

The religion affects also the fact what kind of architecture is projected. Secular architecture and sacred architecture always draws from spiritual testament of relevant era. It is important for our life to give rise to well - balanced secular and sacred places. An American architect Frank Lloyd Wright fully realized the connection between architecture and philosophy. He was inspired by the Chinese philosophy Lao's by the doctrine about Tao.

Not only the architecture itself but also different objects of art in public space can uplift human beings. At the time when artistic activity was largely of sacred character, one could meet art everywhere, in churches, in cemeteries, in the decoration of squares etc. Profane motives were remitted by sacred ones. Nowadays it is vice –versa. The art is more enjoyment than spiritual perception. The works of art have been hidden to the exhibition halls. Contemporary man is impoverished of everyday contact with art. The lack of artistic impression was improved by architect Camilo Sitte, who was inspired by medieval and renaissance towns. Organically grown irregular composition of this town has a pleasant effect on us. Well designed towns count with people and their needs which means interpersonal contacts, integration of various age and sociable categories. Architect Jan Gehl occupied himself with this theme in the 60^{ties} of the 20. century. His research contributed to the significant improvement of the quality of urban planning. Journalist Jane Jacobson had engaged in a similar theme ten years earlier. She deduced that the variety of urban environment is one of several presumptions of safe and satisfied life.

A human as a spiritual being longs for much deeper satisfaction than physical and social needs. Spiritual component could be satisfied by means of cognition of “genius loci”. This term was perused by a Norwegian historian and theorist of architecture Christian Norberg Schulz in the 70^{ties} of the 20. century. Genius loci causes that a man enjoys coming back to certain places and he feels there like at home. Genius loci glitters thru the particular places and emphasizes their inner contents, their history, emotional field etc. Quality architecture which serves in good sense comprises ethical principles.

I made an analysis of urban environment perception with twelve respondents. I analysed four places in Prague from the point of view of their association connected

with these places. The results of this investigation confirmed the hypothesis that the places are perceived differently according to the personality of respondents, nevertheless there prevails one or more dominant elements that are perceived in a similar way.

The aim of my thesis was to explain the principles of the relation between a human and his living environment, unfolds the character of individual places and their effects on human beings. I hope that I fulfilled the main theme of my thesis and that I contributed to the more qualitative urban planning.

7. Shrnutí

Formování identity míst je složitý proces, ve kterém hraje důležitou roli řada aspektů. Místa nemají daná hranice, existují především v naší mysli. Skrze naše myšlení a jednání jim dáváme určitý charakter, obsah, utváříme jejich identitu. Místa v realitě odráží nejen myšlení a jednání jednotlivců, ale i celé společnosti. Na formování míst mají vliv mimo jiné i světové organizace. Jednou z velmi vlivných organizací v oblasti formování míst je UNESCO. Svůj program zacílila na oblast spolupráce v kultuře, vzdělávání a vědě mezi národy na celém světě, a také na ochranu míst s výjimečnou kulturní hodnotou. Její program přispívá ke vzniku míst s mírovým charakterem.

Dalším důležitým prvkem mé práce jsou specifika míst v městském prostředí. Města jsou součástí živého organismu, neustále se měnícího, propojeného na všech úrovních se životem člověka. Jsou to právě lidé, kteří do městské struktury otiskují svůj jedinečný charakter, duševní a fyzické vlastnosti. Město a člověk tvoří nedílnou součást. V kapitole „Životní prostředí a religiozita“ se zamýšlím nad tím, jak různá náboženství formují náš vztah k prostředí, ve kterém žijeme. Základní rozdělení, vyplývající z duchovní nauky, spočívá v antropocentrickém pojetí (člověk je středem světa) a ekocentrickém pojetí (člověk se z přírody nevyděljuje, je její součástí). Toto dvojí odlišné pojetí života má různý dopad na životní prostředí. V případě antropocentrického modelu hrozí nebezpečí necitlivých zásahů do přírodní struktury, které mohou vést až k jejich drancování, nenávratnému poškození. Proto je ve většině antropocentrických náboženských systémů stanovena zásadní podmínka pro vztah mezi přírodou a člověkem, tj. povinnost se o přírodu starat, obnovovat její zdroje. Jedině za této podmínky může vztah mezi přírodou a člověkem fungovat.

Duchovní dimenze je obsažena také v architektuře. Člověk jako duchovní bytost prahne po poznání sakrálních prostorů. Touží po setkání s Božským tvořivým principem, který stál již u jeho zrodu. Takové setkání je možné např. v objektech vyprojektovaných významným americkým architektem Frank Lloyd Wrightem. Tento architekt si byl vědom těsného sepětí mezi architekturou a filosofií, inspiroval se přírodními tvary a svoji architekturu nazval organickou. Již pouhé pozorování jeho díla umožňuje člověku navázat dialog mezi přírodou a vesmírem.

V souvislosti s duchovní dimenzí jsem se také zabývala nehmateľným aspektem městského prostředí *geniem loci*. Ve své teoretické části jsem navázala na myšlenky historika a teoretika architektury Christiana Norberga- Schulze. V empirické části jsem sama podrobila analýze *genia loci* čtyři pražská místa: Pražský hrad, Klementinum, Letenské sady a sídliště Jižní město. Dospěla jsem k závěru, že *genius loci* je důležitý a nezastupitelný jev z hlediska rozvoje lidské osobnosti a duševního růstu.

Dalším způsobem, jak obohacovat život lidí v městském prostředí, je umělecká tvorba. Sochy, fresky, obrazy či jiné umělecké objekty umístěné ve veřejném prostoru s lidmi intenzivně komunikují a sdělují jim zprávy o současném společenském dění, pokládají jim filosofické otázky, pomáhají jim překonávat jejich vlastní problémy atd. Umění ve veřejném prostoru ve své podstatě učí umění lidí žít.

Nejen umění, ale také kvalitní městský plán může přispět ke zlepšení života ve městě. Je proto důležité navrhovat taková místa, která nás nebudou unavovat monotónností, ale naopak umožní svým obyvatelům projevit svoji osobitost, odlišnost, kreativitu; taková, která umožní rozvíjet přátelské vztahy, tj. nezapomínat budovat místa vhodná pro setkávání, trávení volného času, střetávání různých generací. Těmito aspekty městské tvorby se zabývala v 50. letech 20. století novinářka Jane Jacobsová a o deset let později také architekt Jan Gehl.

Architekt Jan Gehl, stejně jako významný teoretik městského prostředí Kevin Lynch postavil své teorie na výzkumu. Jejich přístup mě inspiroval a svoji práci jsem na závěr obohatila také o dva kvalitativní výzkumy zaměřené na vnímání míst v městském prostředí a propagaci českých památek na seznamu UNESCO a Prahy na letácích. Výsledky prvního výzkumu potvrzují hypotézu, že místa jsou vnímána rozdílně, přesto v nich převažuje jeden či více prvků, které dotazovaní chápou jako dominantní a vnímají je převážně stejně. Výsledky druhého výzkumu přinesly překvapivou

informaci, že ačkoliv mnozí respondenti vnímají prezentaci turistických lokalit negativně, domnívají se, že tento způsob zobrazování může být atraktivní pro cizince. Ve své práci jsem se zaměřila především na formování identity míst, které mohou šířit poselství míru v souladu s programem organizace UNESCO a na vazby mezi člověkem a prostředím, které ho obklopuje. Věřím, že se mi tato témata podařilo alespoň z části obsáhnout, a že jsem tak přispěla k tvorbě vyvážených a harmonických míst ve světě.

8. Literatura

- Adams, D (ed.). UNESCO and a culture of peace. Promoting a Global Movement. Paris: UNESCO publishing, 1997
- Augé, M. Antropologie současných světů. Praha: Atlantis, 1999
- Bible, Ekumenický překlad. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985
- Bílý, J. Základy etiky, estetiky a religionistiky. Praha: Bohemia, 2005
- Cílek, V. Krajina vnitřní a vnější. Praha: Dokořán, 2005
Makom. Praha: Dokořán, 2004
- Čep, J., Rouček, R. Chrám sv. Víta v obrazech Jiřího Jeníčka. Praha: Universum, 1947
- Day, Ch. Duch a místo. Brno: ERA, 2004
- Eliade, M. Posvátné a profánní. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994
- Frampton, K. Moderní architektura, Kritické dějiny. Praha: Academia, 2004
- Gehl, J. Život mezi budovami. Užívání veřejného prostranství. Brno: Nadace partnerství, 1996
- Gombrich, E. H. Příběh umění. Praha: Mladá fronta, 1995
- Heidegger, M. Básnický bydlí člověk. Praha: Oikoymenh, 1993
- Hensbergen, G. Gaudí. Praha: BB art, 2003
- Hrůza, J. Hledání soudobého města. Praha: Obelisk, 1973
- Jacobsová, J. Smrt a život amerických velkoměst. Praha: Odeon, 1975
- Jenšík M. Toulky Prahou. Praha: Práce, 1973
- Kožešník, J. a kol. Ilustrovaný encyklopedický slovník I. Praha: Academia, 1981
Ilustrovaný encyklopedický slovník II. Praha: Academia, 1981
- Kratochvíl, P. O smyslu a interpretaci architektury. Praha: Vysoká škola umělecko-průmyslová, 2005
- Lynch, K. Obraz města. Praha: Polygon, 2004
- Norberg-Schulz, Ch. Genius loci, K fenomenologii architektury. Praha: Odeon, 1994
- Pacáková-Hošťálková B. a kol. Pražské zahrady a parky. Praha: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, 2000
- Palmer, M. "The encounter of religion and conservation". In J.R. Engel and J.G. Engel (eds.): Ethics of Environment and Development. Global Challenge, International Response, pp. 50-62. London: Belhaven Press, 1990
- Pavličková, K. (ed.). Umělecké dílo ve veřejném prostoru. Praha: SCSU, 1997
- Pijoan, J. Dějiny umění / 9. Praha: Odeon, 1983

- Poche E., Janáček J. Prahou krok za krokem. Praha: Orbis, 1963
- Schmeid, K a kol. Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě. Brno: PC-DIR spol. s.r.o., 1997
- Sitte, C. Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha: Arch, 1995
- Störig, H. J. Malé dějiny filozofie. Praha: Zvon, 1991
- Šmíd, L. UNESCO. Praha: Svoboda, 1986
- Švácha, R. Le Corbusier. Praha: Odeon, 1989
- Vlček P., Sommer P., Foltýn D. Encyklopedie českých klášterů. Praha: Libri, 1998
- Wirth Z., Müllerová A. Architektura v českém národním dědictví. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961
- Wright, F. L. Natural house. New York: New American Library of World Literature, 1954
- The future of architecture. New York: New American Library of World Literature, 1963

9. Příloha: průzkum propagace českých UNESCO památek a Prahy prostřednictvím reklamních letáčků, popis průzkumu a vyhodnocení

Popis průzkumu:

V pražských informačních centrech jsem nasbírala 5 nejvíce frekventovaných a nejlépe dostupných letáčků s tematikou českých UNESCO památek a Prahy. Vytvořila jsem dotazník, kde respondenti měli hodnotit daný leták zaškrtnutím jedné ze tří možných odpovědí nebo interpretovat leták vlastními slovy. Dále dotazovaní uvedli své osobní informace (věk, pohlaví, národnost, povolání a zda bydlí v Praze). Odpovědi jsem kvalitativně vyhodnotila.

Ukázka dotazníku:

A) Vyplňte osobní informace:

Věk:

Pohlaví:

Národnost:

Povolání:

Bydlíte v Praze: (ano/ne)

B) Vyplňte dotazník:

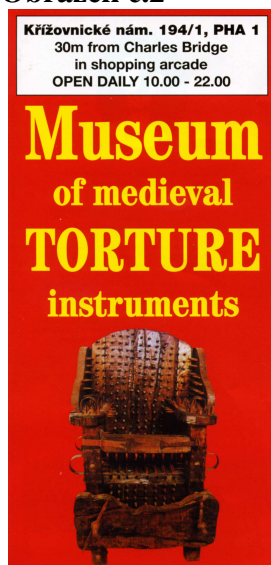
Obrázek č. 1

Na tomto letáku je Praha prezentována jako

- a) město s bohatou historií, kulturou a tradicemi
- b) moderní velkoměsto srovnatelné s ostatními metropolemi v Evropě
- c) město, které nabízí mnoho zážitků lidem všech věkových skupin
- d) jinak:

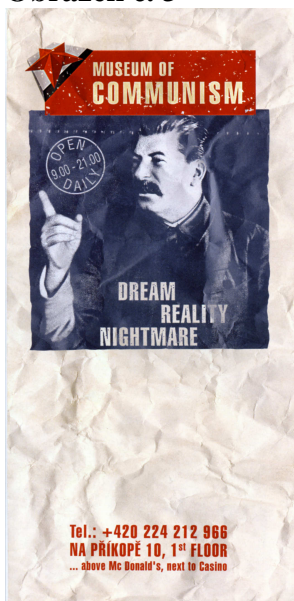
Obrázek č.2

Tento leták

- a) přiláká do Prahy mnoho turistů
- b) dělá z Prahy laciné centrum zábavy
- c) měl by být k dostání jinde než v informačních centrech
- d) jinak:

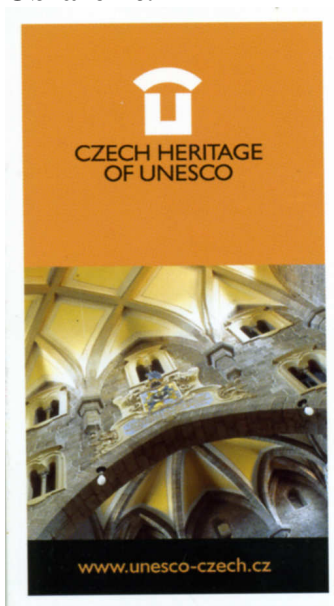
Obrázek č. 3

Komunismus je součástí naší národní historie,

- a) proto by se tento leták měl objevovat mezi ostatními častěji
- b) přesto by bylo lépe, kdybychom se prezentovali jiným historickým obdobím (uveďte příklad jakým)
- c) ale tento leták ji představuje nevhodným způsobem (uveďte proč)
- d) jinak:

Obrázek č. 4

České památky zapsané na seznamu UNESCO

- a) jsou příliš prezentovány oproti jiným památkám
- b) jsou málo prezentovány na reklamních letácích
- c) měly by se prezentovat, ale jinou formou (uved'te jakou)
- d) jinak:

Obrázek č. 5

Pražský hrad je na tomto letáku

- a) prezentován kýčovitě, lacině
- b) jako velmi cenná památka
- c) jako místo s hlubokou historií
- d) jinak:

Kvalitativní vyhodnocení průzkumu

Průzkumu se zúčastnilo 5 mužů a 4 ženy české národnosti, do kolonky práce uvedli: mezinárodní vztahy, úředník státní správy, studentka, grafička, odborný pracovník, umělec, živnostník, vědecký pracovník, učitel; věk se pohyboval mezi 26-30 lety, všichni respondenti v době konání průzkumu bydleli v Praze.

Letáky zprostředkovávají turistům první kontakt s novým městem či památkou, proto je velmi důležitý způsob jejich zpracování, aby zaujaly jak cizince tak i domácí turisty. Podle odpovědí respondentů je Praha na letáčích prezentována jako město obyčejné, ničím se nevymykající průměru, konzervativní, tradicionalistické. Pro některé je vnímána dokonce jako bizarní turistický skanzen. Tato prezentace může přilákat spíše střední či starší generaci. Její největší přitažlivost spočívá v bohaté historii, kultuře a tradicích. Většině respondentů nevdá komerční letáky s tematikou výstav zaměřených na komunismus či středověké mučící nástroje. Tyto letáky chápou jako zajímavou možnost pro turisty dovědět se více informací o naší minulosti. Pouze v několika případech jim tyto letáky připadaly laciné a příliš strhující pozornost oproti jiným pražským kvalitním místům, které stojí zato navštívit. Někteří se také obávali důvěryhodnosti a kvality informací, které lze získat na těchto výstavách a projevíli pochybnost, zda je zde naše minulost vhodně prezentována. U letáků zaměřených na propagaci UNESCO památek většina respondentů nedokázala odpovědět, zda jsou u nás tyto památky představovány dostatečně. Většina by uvítala, pokud by památky na seznamu UNESCO byly propagovány více. Letáky představující památky UNESCO hodnotí v zásadě velmi kladně a uvítali by i jejich větší variabilitu (tj. letáky poskytující informace o historii památek, nebo o ubytovacích možnostech v okolí atd.). Skutečnost, že jsou některé české památky na seznamu UNESCO, vnímají respondenti jako zvýšení jejich atraktivity jak pro turisty, tak i pro občany České republiky. Pražský hrad, vyobrazený na letáku v noci za umělého osvětlení, vnímají většinou jako kýč, přesto se někteří domnívají, že leták ukazuje Pražský hrad i jako cennou památku. Kombinaci vyobrazení Pražského hradu společně s vyspělou audiotechnikou považují za šťastný nápad, který může zaujmout zejména turisty z Asie.

Z celkového hodnocení všech zkoumaných letáků vyplývá, že lidé hodnotí zobrazení turisticky atraktivních lokalit na letáčích rozpolceně: buď velmi negativně jako kýčové, bizarní, přehnané až ošklivé, nebo naopak silně pozitivně jako velmi dobře

prezentující danou památku či turistickou lokalitu. U negativně převažujícího hodnocení letáků je zajímavý fakt, že tito respondenti navzdory vlastnímu negativnímu hodnocení věří, že právě takto je možné zaujmout a přilákat do Prahy turisty, a že se cizincům tento způsob představení památek i celého města líbí.

